

SVERIGES STÖRSTA INTELLEKTUELLA TIDSKRIFT

AXESS

AXESS MAGASIN - DETIDSKRIFT PÅ KLASSENS GRUND - NR 4 MAJ 2011 PRIS: 75:-

Ju mer vi är tillsammans

Om svensk flockmentalitet och priset för konsensus

PER BAUHN, LARS TRÄGÅRDH och PER T OHLSSON håller sams.

FRIZON

HENRIK BERGGREN

ger sig i kast med
granskningssamhällets
fördelar och avarter.

SAMHÄLLE

KAA ENEBERG

om mördade svenskar
som göms undan
i ryska arkiv.

KULTUR

PER SVENSSON

laddar upp inför en
ny säsong av Allsång på
Skansen.

7 388280 407508

RETURVECKA V 27

ATLANTIS

B O K F Ö R L A G

Den dolda alliansen

Sveriges hemliga Nato-förbindelser

MIKAEL HOLMSTRÖM

Trots fasaden av neutralitet har Sverige i största hemlighet samarbetat med Nato-grannarna mot det gemensamma hotet Sovjet. Denna bok bygger på omfattande forskning och avslöjar hemliga möten, signalförbindelser och krigsförberedelser.

»Det är dags att skriva om historien«

Hans Stigsson Michajlov, Norrköpings Tidningar

»Ingen som vill förstå och förhålla sig till Sverige under det kalla kriget kommer undan [Holmströms] grundliga redogörelse«

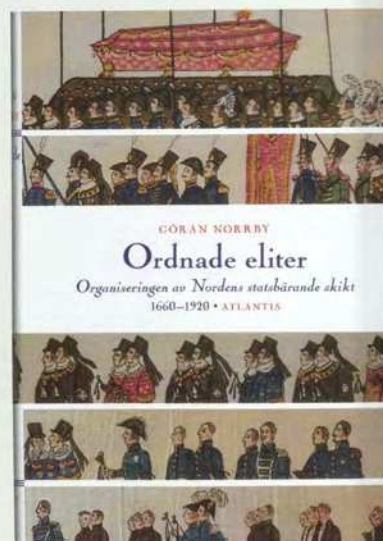
Per T Ohlsson, Svenska Dagbladet

Ordnade eliter

Organiseringen av Nordens statsbärande skikt 1660-1920

GÖRAN NORRBY

Idag är likheterna mellan de nordiska länderna stora. Men så har det inte alltid varit. Före den allmänna rösträttens tid var maktstrukturerna i de nordiska länderna anmärkningsvärt olika. Norrby analyserar hur furstemakterna valde att organisera och kontrollera sina statsbärande eliter under perioden 1660-1920.

Om kapitalismen

Föreläsningar
KURT ALMQVIST & ALEXANDER LINKLATER

Ant och Margareta
Att vara kapitalist
för allmännyttiga ändamål

ATLANTIS

Om kapitalismen

RED. KURT ALMQVIST & ALEXANDER LINKLATER

Några av världens ledande ekonomiska och politiska debattörer och tänkare reflekterar över vilka historiska och politiska lärdomar som kan dras av den senaste tidens finanskris och över möjligheten, eller omöjligheten, att korrigera eller förebygga finansbubblor. Boken ingår i serien *Engelsbergsseminarierna*.

VÄLKOMNA ATT TA DEL AV VÅRENS MEST POPULÄRA TITLAR FRÅN ATLANTIS!

6P/2628

Bokförlaget Atlantis AB, Sturegatan 24, 114 36 Stockholm. Tel. 08-545 660 70, fax 08-545 660 71.
E-post info@atlantisbok.se Webbplats www.atlantisbok.se

De mänskliga rättigheternas väg

OVE BRING

Här skildras de mänskliga rättigheternas utveckling genom historien, från forntida kulturer i Orienten via antikens Grekland och Rom till upplysningen och liberalismen i Västerlandet och vidare in i vår egen tid med FN-dokument, internationella domstolar och frivilligorganisationer. Det är en resa genom den politiska idéhistorien, delvis också genom skönlitteraturen, nämligen när författare förmedlat människorättsliga värderingar och reagerat mot orättvisor och förtryck. Det är en berättelse som visar att alla kulturer, inte enbart den västerländska, har lämnat sina bidrag.

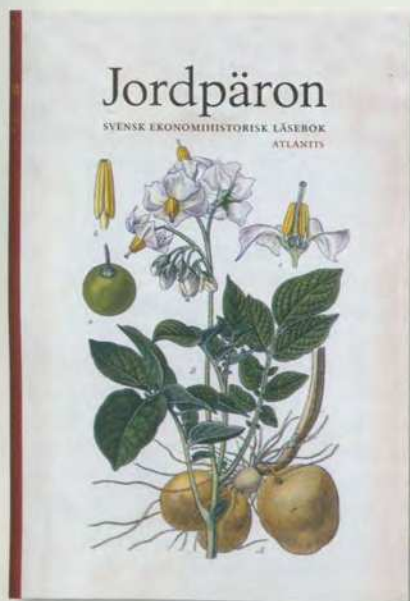

Jordpäron

Svensk ekonomihistorisk läsebok

RED. ANDERS BJÖRNSSON & LARS MAGNUSSON

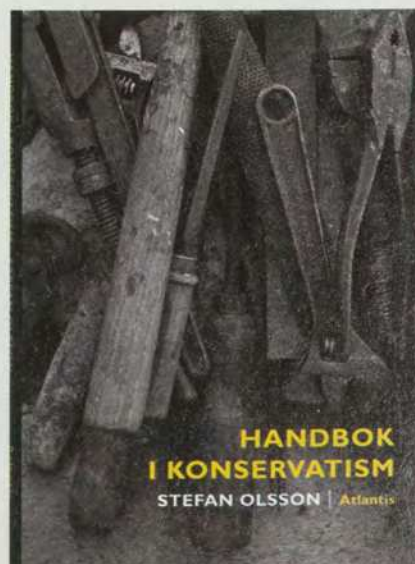
Hur ska jorden brukas, handeln ordnas, framsteg åstadkommas, folkets välfärd säkras? I Sverige går det att följa det ekonomiska tänkandet genom dokument och skrifter från Heliga Birgittas tid och framåt. Boken *Jordpäron* presenterar dem i rikt urval. Källtexterna – skrivna av bland andra Oxenstierna, Linné och Gripenstedt – kommenteras genom essäer skrivna av specialister på olika epoker i svensk historia.

Handbok i konservatism

STEFAN OLSSON

Vad innebär konservatism i dagens samhälle? Vad har konservatismens roll att spela och varför har vi i Sverige så svårt att använda begreppet? Statsvetaren Stefan Olsson berättar här vad modern konservatism innebär i en rad frågor, som religion, utbildning och jämställdhet.

Samförstånd som statsreligion

Alsiktsmässig homogenitet och konsensus betyder inte nödvändigtvis att regeringspartiernas åsikter genomsyrar varje skrymsle av offentligheten. Kulturlivet och medie-etablissemangen står naturligtvis under inflytande av många krafter. Konjunkturer för dub step och leggings styrs lika litet av regeringsbyten som genombrottet för twitter och därmed sammanhängande medieförändringar.

Däremot har regeringspartier naturligtvis möjlighet att initiera åtgärder för att stärka eller försvaga den åsiktsmässiga homogeniteten i ett samhälle, i den mån som de politiska makthavarna ser åsiktsmässig konsensus som ett problem. Vilket de naturligtvis borde göra om de fäster vikt vid en rad för det demokratiska samhället fundamentala fenomen: fri, icke-politiskt styrd forskning; idémässig pluralism; estetisk mångfald inom områden som arkitektur, litteratur och bildkonst; ideologisk och åsiktsmässig tolerans.

SVERIGE ÄR AV TRADITION ett samhälle där den åsiktsmässiga konvergensen är stor. Landets hållning under 1900-talet har underbyggt föreställningar om att det är dumt att ta strid, att det alltid är mer sofistikerat att hålla distans till konflikter och inte välja sida än att på idealistiska grunder slåss för vissa principer. I någon mening har historien gett oss rätt.

Sveriges undfallenhet under andra världskriget skapade ett ekonomiskt försprång under efterkrigstiden som vi kunde njuta frukterna av på 1960- och 70-talen.

Stärkt av den erfarenheten fortsatte Sverige (åtminstone officiellt) på neutralitetsspåret under kalla kriget, nu med USA och Nato på ena sidan och Sovjet och östblocket på den andra. Även det var naturligtvis en olycksalig väg i den mening att det skapade den märkliga uppfattningen hos många följ samma opinionsbildare att ytterpolerna i det ideologiska landskapet utgörs av Nato-vänliga folkpartister å ena sidan, och stalinistiska kommunister å den andra. Med socialdemokratin som självklar mittpunkt var det naturligtvis en ideologisk karta som man under Socialdemokraternas långa regeringsinnehav gjorde allt för att bevara (låt vara att den inte hade samma förankring hos folk i gemen som bland journalister, politiker och kulturarbetare).

Lägg därtill en historiskt betingad tilltro till den goda staten, vilket går tillbaka till kungamaktens allians med bönderna mot adeln, samt en lika historiskt betingad känsla av att vi inget har att lära av det förflutna och att det nya alltid är att föredra framför det gamla, och vi har grundkomponenter-

na i vad som har kommit att bli den svenska konsensuskultur.

I den mån som regeringsinnehaven växlar, borde dock pluralismen kunna stärkas på ett oproblematiskt, närmast organiskt sätt. Detta genom att det torde ligga i varje regeringsmakts intresse att ta ett fast grepp om politiken och styra den i en ny riktning (även om den nya riktningen har som målsättning att minska politikens inflytande över kultur, undervisning och forskning).

DET PROBLEMATISKA ÄR när detta system fallerar, vilket så tydligt är fallet med den nuvarande regeringen. Man fullföljer vänsterns politisering av museibranschen med direktiv om att utställningar skall underordnas den genusteoretiska ideologin eller konstruktionistiska teorier rörande hbt-frågor. Man fullföljer vänsterns genussatsningar inom utbildningsväsendet (vilkas inflytande över svensk forskning fortlöpande meddelas av Nationella sekretariatet för genusforskning, nu senast att några miljoner satsats på att undersöka jämställdhet i skogsbruket). Och man försvarar för alternativ till den public service-television som till exempel producerar det ena heltigenom ideologiskt vinklade reportaget efter det andra om Julian Assange (vilket hade varit mindre problematiskt om Wikileaks inte tagit ställning så tydligt mot liberala demokratier och för stater och organisationer som motarbetar liberala demokratier).

Viktiga chefposter inom utbildning, kultur och opinionsbildning tillfaller personer vilkas agendor signalerar att de kommer att bevara de strukturer och belöningsystem som byggts upp under Socialdemokraternas långa regeringsinnehav – med konsekvens att inbrytning av nya idéer försvåras.

Anna Ekström som generaldirektör för Skolverket och Stina Oscarsson som chefför Radioteatern är blott två exempel (medan den senare omfattar sig den i kulturkretsar så dominerande uppfattningen att "hela vårt västerländska sätt att leva är så djupt omoraliskt att det är ett hyckleri av oss att över huvud taget prata om moral", har den förr hävdad att hennes dröm är att varje lärare ska vara "genuspedagog" samt att dagens lärare, just därför att de inte är genuspedagoger, misslyckas med att ge pojkar och flickor samma utbildning).

Mot dessa tendenser till enkelspårighet och politisering fortsätter dock Axxess sin envetna kamp, nu med ett nummer om just den svenska konsensuskulturen – dess för- och nackdelar likväl som dess historiska förutsättningar.

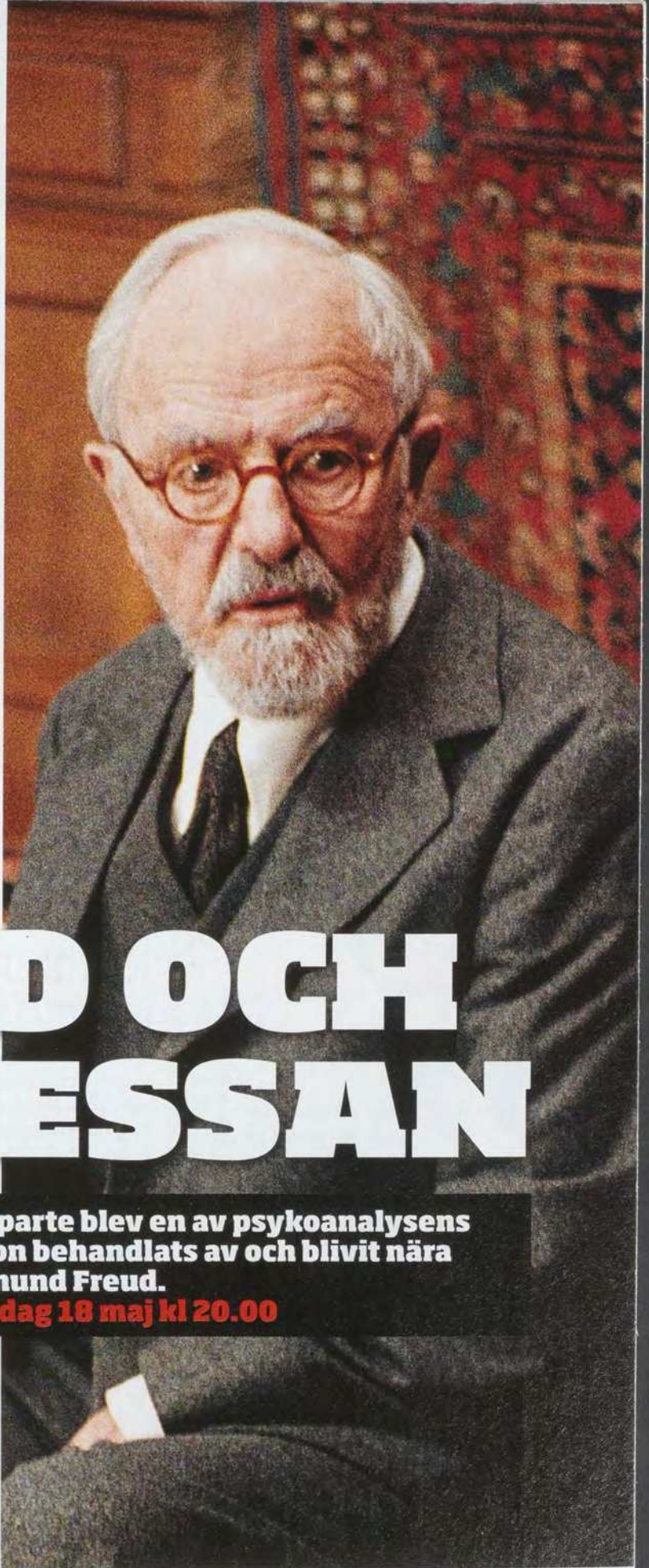

**Johan
Lundberg**

Sveriges hållning under 1900-talet har underbyggt föreställningar om att det är dumt att ta strid, att det alltid är mer sofistikerat att hålla distans till konflikter och inte välja sida.

Johan Lundberg

FREUD OCH PRINSESSAN

Se miniserien om hur Marie Bonaparte blev en av psykoanalysens främsta tillskyndare efter att hon behandlats av och blivit nära vän till Sigmund Freud.

Svensk premiär onsdag 18 maj kl 20.00

Klassisk underhållning på **AXESS TV**

10 SAMHÄLLE

- Marocko* Jens Christian Brandt besöker Marocko och påminns om 1980-talets Östeuropa **10**
Terrorism Torbjörn Elensky skriver om myterna kring Osama bin Laden **13**
Religion Rutger Palmstierna om ekonomisk åderlåtning i arabvärlden **14**
Gulag Kaa Eneberg uppmärksammar gömda svenskar i ryska arkiv **16**
Krönika Theodore Dalrymple vill att man tar konsekvenserna av sin klädsel **18**
Notiser Pressgrannar, Kalle Anka och Karl Popper **19**

20 FRIZON

- Samhälle* Henrik Berggren tar sig an granskningssamhället **20**
Filosofi Erik W Larsson uppmärksammar Barack Obamas utrikespolitiska mentor **24**

28 OPINION

- Journalistik* Benjamin Katzeff Silberstein om undermålig analys av Nordkorea **28**
Skola Samir El-Sabini och Anders Björnsson replikerar i betygsdebatten **29**

50 INTERVJU

Mats Wiklund samtalar med Dominique Moïsi

54 TRADITION

Sven-Johan Spånberg om författaren William Thackeray, som i år skulle ha fyllt 200

58 KULTUR

- Musik* Per Svensson slår fast de tre huvudingredienserna i en svensk visa **58**
Tv Kjell Häglund ser ett religiöst tema i tv-serien *Anklagad* **60**
Historia Anders Rönmark presenterar den svenske generalkonsuln som räddade Paris **62**
Litteratur Joakim Grönesjö om intellektuella bottennapp på Frankrikes största bokmessa **64**
Religion Mattias Hessérus om rekord i helgonförklaringar **64**
Krönika Tanja Bergkvist om misslyckade strategier mot mobbning **66**
Notiser Vikbodagbok, högupplöst konst och Lexikon över vedertagna åsikter **67**

68 RECENSIONER

Svante Nordin om en modernitet som vann, Werner G Jeanrond diskuterar kristendomens komplexa historia, Niklas Ekdal hittar ett välöversakat öppet samhälle, Carl Rudbeck möter en Montaigne som ändrar sig och Kerstin Vinterhed ser Tjechovs drift att älska

90 VÄRLDENS GÅNG

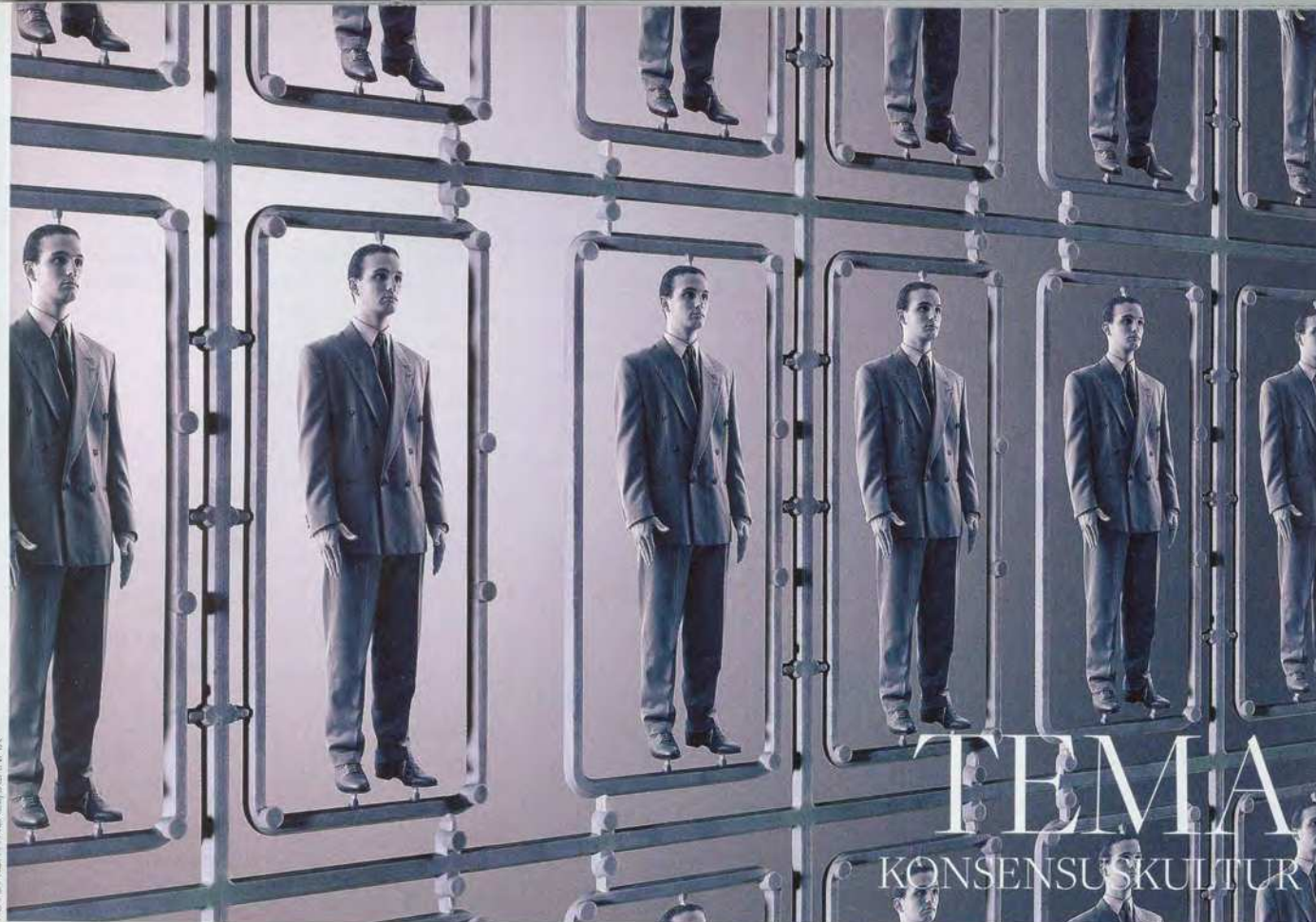
Johan Hakelius funderar över tecken i tiden

Där konsensus är viktigast kommer man förr eller senare att offra såväl rättsprinciper som intellektuell hederlighet. Det viktiga är inte vad som är rätt eller sant, utan vad man är överens om.

Per Bauhn, sid 36

TEMA

KONSENSUSKULTUR

32 Pippi och Sveriges särart

Det kollektivistiska Sverige kombinerar en stark stat med extrem individualism. Därför fungerar kapitalismen bra i vårt land. **Av Lars Trägårdh**

36 Baksidan av konsensus

Ett samhälle där konfliktundvikande är en dygd är ett svagt samhälle utan moralisk integritet. Man böjer sig för de för stunden starkaste vindarna, och gör allt för att inte utmana. **Av Per Bauhn**

40 I skuggan av framtiden

Den danske journalisten Mikael Jalving kallar Sverige för tystnadens land. Sydsvenskans Per Svensson håller inte med. Johan Lundberg leder ett samtal om nationella samförstånd och tabun. **Av Johan Lundberg**

46 Samarbetslandet

Den svenska konsensuskulturens avigsida är visionslöshet och utslätning. Men dess fördel är större: öppenhet för andras argument och majoritetens respekt för minoriteten. **Av Per T Ohlsson**

AXESS

Chefredaktör: Johan Lundberg

Redaktörer: David Andersson, Therese Bohman, Mattias Hessérus och Mats Wiklund.

Redaktionsråd: Niklas Ekdal, Thomas Gür, Peter Luthersson, Nathan Shachar, Isabella Thomas

Grafisk form: Martin Genberg, Fredrik Sandberg och Pompe Hedengren

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Redigering: Fredrik Sandberg

Vinjetbilder: Fredrik Tjernström

Porträtteckningar: Johan Patricny

Korrektur: Hans Strömberg

Omslagsbild: Istockphoto

Nästa nummer: 22 juni 2011

Annonser: Sara Skyttedal 08-788 50 78

Material: Redaktionen tar inte ansvar för insänt obeställt material. Den som

skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering.

Prenumerationsärenden: Helår 9

nummer: 499 kr. Studerande 249 kr

Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31

E-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display, Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Turbin/Color Print

VD: Kurt Almqvist

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 6 tr.

111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Einar Askestad
Författare.

Per Bauhn
Professor i praktisk filosofi
vid Linnéuniversitetet.

Henrik Berggren
Fil dr i historia och författare.

Tanja Bergkvist
Fil dr i matematik, verksam vid FOI.

Jens Christian Brandt
Frilansskribent.

Lennart Berntson
Universitetslektor i historia
vid Roskilde universitet.

Therese Bohman
Kulturskribent i *Expressen* och
redaktör på *Axess*.

Theodore Dalrymple
Läkare, debattör och författare.

Niklas Ekdal
Författare.

Torbjörn Elensky
Författare.

Kaa Eneberg
Författare och frilansskribent.

Eva Faye-Wevle
Litteraturvetare verksam vid
Handelshögskolan.

Joakim Grönesjö
Frilansskribent.

Johan Hakelius
Skribent.

Dick Harrison
Professor i historia vid
Lunds universitet.

Mattias Hessérus
Doktorand i historia vid Uppsala
universitet och redaktör på *Axess*.

Kjell Häglund
Redaktionschef på *Residence*
samt kolumnist och tv-kritiker.

Werner G. Jeanrond
Professor i teologi vid University of Glasgow.

Magnus Kihlbom
Barn- och ungdomspsykiater samt
psykoanalytiker.

Ola Klippvik
Författare.

Erik W Larsson
Frilansskribent.

Anna Lena Laurén
Journalist på *Hufvudstadsbladet*.

Svante Nordin
Professor i idé- och lärdoms historia
vid Lunds universitet.

Per T Ohlsson
Journalist, författare och Senior
Columnist i *Sydsvenskan*.

Rutger Palmstierna
Vd för Macro Intelligence.

Carl Rudbeck
Litteraturhistoriker och skribent.

Anders Rönmark
Politisk redaktör vid *Tidningen*
Ångermanland och *Örnsköldsviks Allehanda*.

Sven-Johan Spånberg
Professor emeritus i engelska
vid Umeå universitet.

Per Svensson
Senior columnist på *Sydsvenskan*.

Johan Tralau
Docent i statsvetenskap vid
Uppsala universitet.

Lars Trägårdh
Professor i historia vid Ersta
Sköndal högskola.

Kerstin Vinterhed
Författare och journalist.

Mats Wiklund
Författare och redaktör på *Axess*.

Olle Wästberg
Fri skribent.

Ulf Zander
Fil dr i historia vid Lunds universitet.

Raskt och stilsäkert om svensk nutidshistoria

Mycket bra artikel av Niklas Ekdal i *Axess* nr 3 2011, med utmärkt sammanfattning av svensk politisk samtidshistoria, dessutom raskt och stilsäkert. Lyssande! Den bästa historiektion, samtidigt inkluderande en mycket tankeväckande nutidsanalys, jag fått på år och dag. För övrigt är *Axess* alltid hälsosamt ickepopulistisk och ger ny kunskap, fördjupning och nya perspektiv. Tack!

Per Holm

Inför antagningstester

Kommentar till "Godtyckliga betyg skadar skolan" i *Axess* nr 3 2011. I artikeln lyfts det fram att elever kan tvingas välja mellan skolor som ger bra utbildning och skolor som ger bra betyg. Författarna föreslår en rad åtgärder för att komma tillrätta med att skolor ger för höga betyg för att på så sätt locka till sig elever.

Författarna nämner dock inte två viktiga åtgärder:

Både gymnasieskolor och högskolor borde få en chans att utforma egna antagningar till sina skolor, så att urvalet grundar sig dels på betyg, dels på antagningstester. Därmed skulle inte endast slutbetygen från högstadiet och gymnasiet vara det som räknas, utan det skulle också bli viktigt att man som elev lärt sig något. På detta sätt skulle seriösa skolor, som inte ägnar sig åt glädjebetyg, kunna få ett fortsatt elevunderlag trots det fria skolvalet.

Vidare får man inte glömma bort betydelsen av duktiga och självständiga lärare för en rättssäker betygssättning. Idag finns det för många dåligt utbildade lärare. Detta eftersom det varit alltför lätt att komma in och ut från lärarhögskolorna. När utbudet av lärare är så stort som idag har också lönen naturligen sjunkit. Skolor har dessutom kunnat anställa obehöriga lärare, vilket också medverkat till detta. I en sådan situation kan jag tänka mig att en lärare inte alla gånger står upp för sina betyg utan lätt faller in i det tryck som kan finnas från företagsledning, skolläda, elever och föräldrar om att sätta höga betyg.

Regeringen har tagit flera steg i rätt riktning genom att införa lärarlegitimation och en reformerad lärarutbildning. Detta i kombination med någon typ av antagningsprov till gymnasier och högskolor skulle kunna förbättra situationen betydligt.

Alexander Wallentin, gymnasielärare

Gärningar av epokgörande kraft

Det socialdemokratiska partiet kanske har en nystart på gång, på så sätt att Juholt anknyter till Arbetarrörelsens tidigare frejdade bildningsideal. Vad personer som utbildningsminister Jan Björklund, Johan Lundberg och *Axess* redaktion, spanskprofessor Inger Enkvist och andra gjort för det svenska skolsystemets förändring till det bättre kan svårigen uttryckas i ord. Gärningar av epokgörande kraft.

Syrsan

Skolans huvuduppgift

Den nya läroplanen LGR11 har en allvarlig brist då den reflekterar "enhetselevens" utveckling enligt Piagets stadieteori men saknar de differentialpsykologiska principerna för en genuin individualisering av undervisningen.

Vi behöver en skoldebatt där fakta accepteras i stället för att sopas under mattan. Divergensprincipen och dess konsekvenser bör stå i centrum likaväl som den svåra frågan om hur undervisningen skall individualiseras.

Två huvuduppgifter för debatten om framtidens skola. Utifrån existensen av betydande intelligensskillnader mellan eleverna men framför allt utifrån divergensprincipens giltighet bör den skolpolitiska debatten som första steg syfta till att lösa följande problem av helt avgörande betydelse för utformningen av framtidens skola:

1. Hur skall läroplansmålen definieras för olika elevgrupper så att de inbegriper både den momentana kunskapsvariationen och variationen i utvecklingstakt?

2. Hur skall läromedlen konstrueras så att de optimalt är anpassade både till den momentana kunskapsvariationen och variationen i utvecklingstakt hos olika elever?

Sture Eriksson

Feminism är ideologi

Kommer man nog långt ut på höger- eller vänsterkanten blir det okej att ignorera forskningen. För de som hänvisar till feministisk teori handlar det ofta om att de i praktiken är långt ut på vänsterkanten, vad än de kallar sig officiellt.

Pelle Billing

Absolut sant

Det finns ingen absolut sanning och därför inte heller någon absolut moral. Det är absolut sant!

Johan Lindahl

bin Ladins död inger hopp

13 Torbjörn Elensky om
Osama bin Ladin

Islam måste moderniseras

14 Rutger Palmstierna om ekonomisk
åderlåtning i arabvärlden

Svenskar i ryska arkiv

16 Kaa Eneberg uppmärksammar
gömda svenskar i ryska arkiv

Krönika

18 Theodore Dalrymple vill att man tar
konsekvenserna av sin klädsel

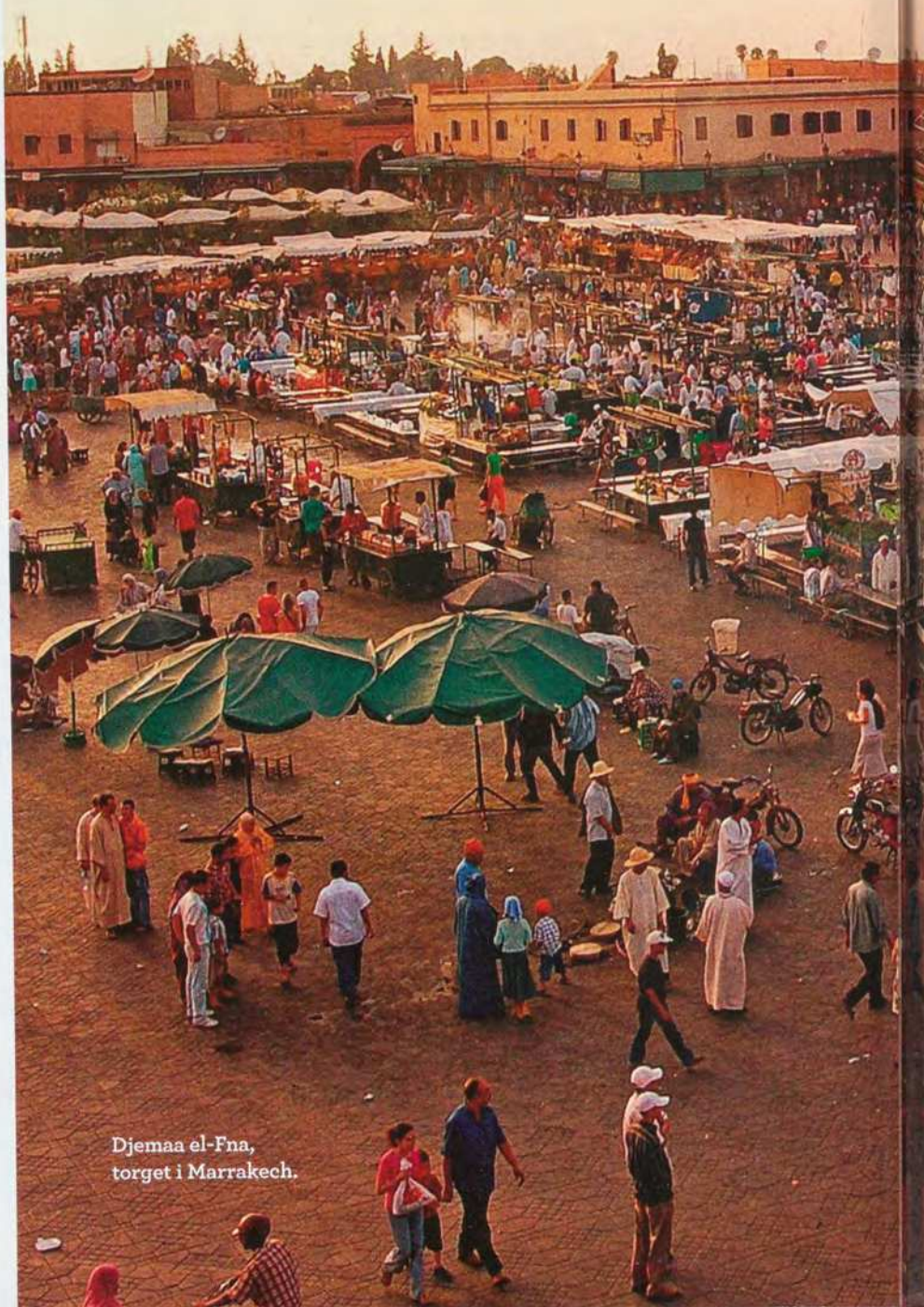
Notiser

19 Pressgrannar, Kalle Anka och Karl
Popper

MAROCKO

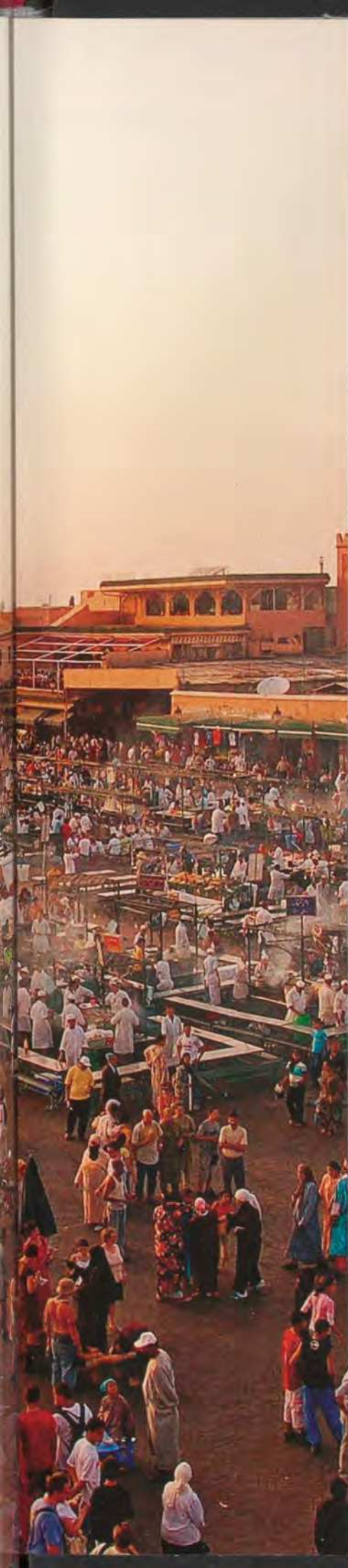
Landet som står och väger

Marocko trevar mellan diktatur och demokrati. **Jens Christian Brandt** påminns om Östeuropa på 1980-talet.

Djemaa el-Fna,
torget i Marrakech.

JAG SITTER PÅ BUSSEN mellan Essaouira och Marrakech när plötsligt en trio mc-poliser kör om och med entydigt aggressiva gester motar in oss mot dikesrenen. Medan de båda andra gendarmerna posterar sig vid påstignings- respektive avstigningsdörren, och på så vis skär av de möjliga flyktvägarna, stövlar deras anförare, en hårdför typ i svarta solglasögon, in bland sätena. Bland passagerarna sprider sig ögonblickligen en viss oro. Har vi efterspanade terrorister ombord? Drogkurirer? Eller kanske, eftersom ingenting tycks omöjligt detta revolutionsår, en agent för det egyptiska upproret?

Men nej, tillslaget gäller bara en förskrämd turist. En medelålders man, misstänkt för att genom bussens dammiga vindrutor ha plåtat gendarmeriets vägsärr en halv mil västerut. Det är ett allvarligt brott: män i uniform får inte fotograferas. Nu får turisten plocka fram digitalkameran. Klick-klick. En efter en synas ett oändligt antal tafatta snapshots: åsnor i motljus, telefonstolpar i rykande ökenlandskap, de avlägsna Atlasbergens snöklädda konturer. Medan polisen klickar sig igenom bildskörden skramlar de blankputsade handklovarna stillsamt invid pistolhölstret.

När han till sist rycker på axlarna och med vaggande John Wayne-gång lämnar bussen, rattar passagerarna förstulet på luftkonditioneringen. Ett diffust obehag dröjer ändå kvar, den sorts fuktmättade rädsla som bildas när många händer samtidigt knyts i byxfickorna.

MAROCKO ÄR LANDET som här och nu står och väger.

Mellan renodlad diktatur och trevande försök till parlamentarisk demokrati. Mellan ett feodalt förhållande av kungamakten och insikten att liberala reformer är nödvändiga.

Marocko är också landet dit gnistorna från den stora arabiska revolutionsvåren ännu inte riktigt spridit sig; åtminstone har revolten inte brutit ut i samma omfattning som i de nordafrikanska grannstaterna.

Ett svårbedömt land, som på ytan uppvisar vissa likheter med det Ungern som på 1980-talet tillät George Soros att utrusta dissidenter med datorer och som 1989 beordrade ut militären att bokstavligen klippa sönder järnridån med bultsaxar.

Dagens Marocko medlar (eller erbjuder sig att medla) i Libyen; man tillsätter sanningsskommisioner för att utreda det politiska förtrycket under det sena 1900-talet; och på tv visas såpor som problematiserar kvinnans utsatta ställning och den fortlö-

pande diskrimineringen av homosexuella.

Och samtidigt är det allt annat än ett mönsterland.

"NEJ", SÄGER FÖRST taxichauffören, sedan hotellportieren, kyparen, studenterna, verkställighetsförsäljaren och fackföreningskampen.

"Nej", säger alla man träffar, "kungen ska inte störtas. Han är bra. Men resten måste bort. Politikerna, partifunktionärerna, hela nomenklaturen. Bort med dem."

Sedan är fortsatt samtal omöjligt, för nu börjar demonstranterna på torget skandera: *Le zéro, le zéro...*

Söndag efter söndag sluter allt fler marockaner upp bakom kraven på en reform av konstitutionen och grundläggande demokratiska rättigheter.

Jag ser mig omkring: här finns nästan uteslutande män, talkörerna ekar och när orkanstyrka när alla demonstranterna samtidigt stampar takten mot stenläggningen som gungar.

Det är 20 februari-rörelsen som protesterar. Söndag efter söndag sluter allt fler marockaner upp bakom kraven på en reform av konstitutionen och grundläggande demokratiska rättigheter. Protesterna började med att en handfull studenter i Casablanca och Rabat tågade ut på gatorna för att artikulera sitt missnöje med sakernas tillstånd; trots polisens övervåld (eller kanske just därför) var demonstranterna dubbelt så många nästa söndag och snart fanns rörelsen representerad överallt i landet, även på mindre orter och i avlägsna hörn av landet. Liksom i Tunisien och Egypten sprids upprorselden via sociala medier. Alla filmar oavbrutet med mobilerna och sedan läggs dessa klipp ut på nätet. Som ett tecken på att man är många och att motstånd visst är möjligt.

Jag frågar en av arrangörerna vad slagordet betyder, detta rytmiska *Le zéro, le zéro...*

Han slår ut med armarna.

– Det är de förändringar vi hittills sett. Inga alls, mindre än den minsta nolla.

SENARE SAMMA KVÄLL går jag på restaurang. Teven står på men den visar inga nyheter, bara italiensk ligafotboll. När böneutroparen i den närbelägna minareten stämmer upp sitt *Allah akbar* är hovmästaren snabbt framme och skruvar med resolut grepp om fjärrkontrollen upp volymen. Männerna som stirrar på skärmen nickar gillande. Det är »

ju AC Milan som spelar och inget ska få störa koncentrationen på matchen. Kameran dröjer några sekunder för länge vid en herre från Rosengård och då glider kyparen diskret fram till mitt bord:

Pardon, monsieur. Men det är nånting med Zlatan Ibrahimovic. Han har liksom en aura. Hur ska jag säga? Han påminner om medlemmarna av vårt kungahus.

GLOBALISERINGEN ÄR ÖVERALLT, och den driver Marocko in i en framtid som varken den nuvarande makten eller demonstranterna på torget råder över. När Zlatan äntligen tagit av planen är jag tillbaka på hotellrummet och ser ett tv-inslag om den stora turistmässan i Moskva. Dit har Marocko i år skickat en rekordstor delegation. Målet är att sälja in badorten Agadir som resmål för hugade ryska rubelmiljonärer.

Jodå, säger delegationens ordförande, vi är mycket hoppfulla. Det är tydligt att ryssarna gillar vad vi har att erbjuda.

Sedan visas en kort film som ska illustrera vad Moskvaborna lockas av. Atlanten blänker som smältande tenn, vågorna rullar mjukt mot en gyllene sandstrand; ett nytt lyxhotell vid namn Royal Palace är på väg att uppföras; två män i blå städrockar sopar bort några pittoreska pinjekottar från en tennisbana; kasinot zoomas in och en entusiastisk speakerröst utlovar tuffa turneringar i *Texas hold'em*. Nostalgiskt lagda babusjkor kan välja mellan Café Vienna och restaurangpaviljongen Bagdad. Sist i inslaget kommer en vy över bergssluttningarna bakom staden. Nu är det kväll och starka strålkastare lyser upp mosaiken av vita stjärnor som halvvägs upp mot toppen bildar de tre orden: *Allah, kung och nation*.

DET FINNS EN BITTER ironi i att det är just postkommunistiska ryssar som förväntas turista i Marocko.

För det ser man överallt i vardagen, när demonstranterna försvunnit tillbaka in

FOTO: ABDELHAK SENNA/AFP/SCANPIX

FOTO: TARIK NAJMAOUI/AP/SCANPIX

FOTO: ABDELHAK SENNA/AFP/SCANPIX

kassan i minsta butik, även i de stökiga basarna, och till och med de restauranger som knappt ens är ett hål i väggen står alltid med kungaporträttet, helst guldinramat.

Ett annat eko från 80-talets kommunistiska glansdagar är den statligt sanktionerade sysslolösheten – detta att man på alla ställen har en person som jobbar och sedan ytterligare sju eller tio som på något diffust vis också är närvarande.

Marockos arbetslöshet är skrämmande hög och den som ändå har ett jobb kan säl-

lan leva på lönen, utan tvingas till olika bisysslor.

Men parallellt med denna verklighet existerar alltså ett slags sken-värld, där folk rör sig i en pantomim som ska förespegla effektivitet men bara demonstrerar motsatsen.

Tydligast märks det på de stora hotellen och restaurangerna.

Vid sidan av hovmästaren opererar mannen vars uppgift det är patrullera lokalen med en tom flaska mineralvatten i handen. Denne får då och då sällskap av kollegan vars

arbetsinsats består i att se ut genom fönstret med en hoprullad tidningen under armen. Sedan har vi han som en gång per kväll flyttar ett visst bord fem centimeter åt höger. Och så den drömande unge lärlingen, som hängande på ett trappprack blickar ut i den mörkblå skymningen.

Fast just han arbetar på riktigt, åtnimstone i teorin. För han är, så att säga, stand-

by. Om någon väster-

länning skulle efterfråga alkohol, då är det han som lämnar restaurangen och ger sig ut på jakt efter en pava. Problemet är bara att då är det så många mellanhänder som ska ha betalt och till sist blir priset så skyhögt att ingen törstig västerlänning är beredd att betala den summan.

Det alla de här typerna har gemensamt är ett slags orörlig väntan.

EFTER ATT HA KLIVIT av bussen i Marrakech hamnar jag så småningom på Café Argana. Besökarna är mestadels franska turister. Folk som sitter framför panoramafönstren och med ett halvt öga läser guideböckerna, medan resten av uppmärksamheten ägnas något uppträde nere på ormtjusarnas och eldslukarnas torg.

Just det här kaféet sprängs sedan, i slutet av april, i småbitar.

Av allt att döma var det en ensam själv-mordsbombare, förmodligen islamist. I attentatet omkom mer än ett dussin västeuropéer. Frågan är om bomben verkligen gällde dem? Eller kanske snarare den marockanska staten, den som ur islamisternas perspektiv redan tagit ett alltför stort kliv mot en sekulariserad demokrati. Vad som än händer i grannländerna, för Marockos del hänger framtiden på hur myndigheterna hanterar den här sortens terrordåd. Reformprocessen måste fortsätta även om den väcker extremisternas hat. ✱

TERRORISM

bin Ladins död inger hopp

Att Osama bin Ladin har eliminerats innebär en möjlighet för alla de människor i Mellanöstern som omfattar värderingar och hyser drömmar om frihet, jämställdhet, öppna samhällen och en utveckling som leder till ökat välbefinnande, skriver **Torbjörn Elensky**.

FÖR DEN SOM genom alla lager av mytbildning har velat få syn på den verkliga Osama bin Ladin finns det anledning att återvända till källorna, till dem som känt honom och till det han själv sagt och skrivit. Mystifikationerna hit och dit, såväl beundrande som hatande, har bara försvårat analysen. Det menar Michael Scheuer, som 1996–1999 var chef för den avdelning inom CIA som jagade bin Ladin, och som tidigare bland annat har publicerat den uppmärksammade boken *Imperial Hubris* (2004). Väl påläst i förstahandskällorna hävdar han i sin bok *Osama bin Laden* (2011) att flera av dem som skrivit om bin Ladin genom åren förvrängde bilden av honom på ett sätt som gjorde det svårare för USA att effektivt skydda sig mot denne nästintill mytiske fiendefigur, med en närmast magisk förmåga att hålla sig undan de västerländska, teknologiskt överlägsna spaningssystemen. Sagan om bin Ladin är i hög grad berättelsen om en enkel man i ett gömställe, som mot alla odds vann seger efter seger, åtminstone i symboliskt hänseende, över det teknologiskt och ekonomiskt så vida överlägsna väst, med USA i spetsen.

Michael Scheuer vill på en gång demontera denna mytbildning, och bryta igenom alla de epiteter som satts på bin Ladin, alltifrån galning, fanatiker och jihadist till terrorist. Han menar att den negativa terminologin mest tjänat till att badda våra sår, vårda våra tilltufsade egon och ge oss tillbaka självförtroendet. Medan den i själva verket försvårade segern över den verkliga bin Ladin, och alla de muslimer som, trots allt, i honom såg en broder i tron, en rättfärdig, om än ovanligt hängiven jihadist och inte alls någon ensam och isolerad fanatiker.

SCHEUER FÄSTER uppmärksamheten på al-Qaidas ideologi och dess fyra grundelement: tränandet av krigare, finansiell förvaltning, religiös dogmatik och propaganda. Man har, menar han, haft samma prioriteringar och arbetat likartat sedan 1988. Scheuer framhäver likaledes hur djupa organisationens rötter är i vissa tolkningar av islam. Den populära medieframställningen i väst av bin Ladin som en ensam, isolerad galning ersätter han således med bilden av en man som verkade i islamisk tradition, el-

Osama bin Laden.

FOTO: EPA/SCANPIX

ler rättare sagt en del av traditionen, med anspråk på att vara en modern Saladin. Bin Ladins mål var också mycket begränsade, och tätt knutna till hans strategiska idéer. Han presenterade dessa redan 1996: driva ut USA ur den muslimska världen, krossa de inhemska tyrannierna samt Israel, och sist men inte minst att göra upp räkningen med shiamuslimerna, vilka av bin Ladin betraktades som den värsta sortens apostater. Enligt bin Ladin var det strategiskt nödvändigt att klara av de tre målen i tur och ordning. Därav syftet att locka in USA i kostsamma krigsföretag i Mellanöstern, vilka var tänkta att dränera supermakten på resurser och få dess ekonomi, och därmed landet självt, att kollapsa. I bin Ladins historieskrivning var det nämligen exakt vad som hände med Sovjetunionen: kommunistimperiet rasade samman på grund av att Afghanistankriget gjorde slut på dess resurser.

BIN LADIN HÄVDAR att han inte alls var fientlig mot det amerikanska folket, utan mot det system för världsdominans som enligt honom styrs via USA av judarna, och ytterst av Israel. Den del av bin Ladins reto-

rik som är avsedd för västerländsk publik är synnerligen väl anpassad till vissa strömningar här, som finns både på den höger- och den vänsterextrema kanten, och som lätt glider ihop med såväl konspirationsteorier som med den förenklade typ av maktanalys som ser globalisering som amerikanisering, och som upplever det kulturella hotet från väst som större än det från diverse antivästliga diktaturer jorden runt. Som om liberal demokrati under amerikanskt beskydd vore ett värre öde än en tyranni som den i Nordkorea eller Libyen.

MICHAEL SCHEUER menar alltså att bekämpandet av bin Ladin misslyckades så länge, därför att vi helt enkelt inte såg honom som den han verkligen var, och, än viktigare, så som massorna i de muslimska länderna har uppfattat honom. Men han blundar för en mycket viktig sak: al-Qaida slogs inte bara mot väst, de slogs mot modernisering, liberalisering, demokrati och mänskliga rättigheter i de huvudsakligen muslimska länderna som de uppfattade som sina egna. Att vara emot västligt inflytande har inneburit att vara fiende till alla de människor i dessa länder som omfattar värderingar och hyser drömmar som skulle kunna kallas "västerländska" – om frihet, jämställdhet, öppna samhällen och en utveckling som leder till ökat välbefinnande och modernitet.

Att bin Ladin nu har eliminerats innebär i bästa fall en möjlighet för alla dem som faktiskt inte drömmer om att leva i ett permanent, isolerat 600-talslöv, utan som tycker att arabisk kultur, islam och alla individer i dessa länder också ska kunna ta del av världen på samma villkor som alla vi andra.

Därför är det viktigt att väst i högre grad än tidigare framöver försöker leva upp till sina egna liberala och demokratiska ideal. På så vis skulle vi ha ett mycket självklart övertag gentemot religiösa drömmare som vill vrida utvecklingen tillbaka till den tidigaste medeltiden. Men ett väst som ideligen ger uttryck för intolerans, för ignorans och för chauvinism, kommer att få svårare och svårare att vinna den verkliga striden inte bara i Mellanöstern och Nordafrika, utan i hela världen, nämligen den om *hearts and minds*. ☸

"En lärdom av Europas 1848 är att den gamla ordningens fall inte medförde en snabb nyordning."

FOTO: AKG-IMAGES

MELLANÖSTERN

Islam måste moderniseras

Revoluten i arabvärlden bottnar i en politisk kultur som tillåter ekonomisk åderlåtning och försvinnning. Reformeras inte islam är risken stor för fortsatt oro i regionen under lång tid framåt, skriver **Rutger Palmstierna**.

NÄR FÖRST TUNISIENS och sedan Egyptens president drivs från makten och upproret snabbt sprider sig genom den arabiska världen är det lätt att dra paralleller med Sovjetunionens upplösning 1991 och det kommunistiska systemets undergång. Men 1991 gick ett ekonomiskt system i konkurs. Revoluten i arabvärlden visar ett politiskt systems oförmåga att med tillväxt möta den tsunami Mellanösterns demografiska förändring utgör.

På det sättet liknar skeendet snarare det som Esaias Tegnér sade skapades av "freden, vaccinet och potätera", och som ledde till 1848. Efter revolter från den tidens unga, dömda till dåtida utanförskap, började det året avvecklingen av Europas amalgam av kunglig absolutism och medeltida politiska strukturer – i Sverige symbolise-

rat av ständsriksdagen. På samma sätt verkar den ordning nu gå i graven som etablerades med Muhammeds efterträdare och fick sin nuvarande form för drygt ett årtusende sedan, på kalifen al-Mamuns tid under islams guldålder (kalif av *khalifa* = representant, men också efterträdare eller ersättare).

AL-MAMUN HÄRSKADE över kalifatet i Bagdad 813–833. Han grundade Vishetens hus i Bagdad, världens första universitet, där man översatte de grekiska klassikerna, lät sig präglas av deras filosofi samt gav oss algebra, alkemi och de indiska siffror vi kallar arabiska. Under hans tid dominerade tanken att Koranen var skapad, och inte av Allah given. Detta öppnade möjligheten att hävda att härskarna var gudomligt inspire-

rade och i sin tur kunde ifrågasätta de rättslärdas (*ulamas*) anspråk på att sitta inne med "den enda sanningen". Med detta förespråkade al-Mamun en friare tolkning av Koranen och ett bredare mandat än att enbart vara Muhammeds ställföreträdare. Utöver att vara den politiska ledaren för den muslimska världen – *umma* – ville han också ta ansvar för muslimernas väl och ve. Därmed ifrågasatte al-Mamun *ulamas* auktoritet och maktbas.

Ulama var en grupp som växte fram omkring denna tid. De studerade koranen som ett juridiskt rättsnöre, och hävdade att den var Guds rena, inte skapade, ord. En tolkning av koranen kunde alltså inte läggas till grund för al-Mamuns utökade maktanspråk för kalifatet. En intensiv konflikt följde mellan al-Mamun och främst Hanbal, *ulamas*

– Att få hem Axess
i brevlådan är
månadens höjdpunkt!

**Prova
tre nummer
av Axess för
endast 99
kronor
eller ett helår
för bara 499 kronor!**

Protester i Egypten, revolutionsvåren 2011.

FOTO: KHALIL HAMRA/SCANPIX

främsta representant, som lade grunden för den mest ortodoxa inriktningen inom sunni-islam, den hanbalitiska skolan. Den hävdar att koranen inte kunde tolkas utan ska läsas ordagrant, som sanning. I denna skolas anda verkade till exempel 1700-tals-*ulaman* Wahab, som lierade sig med huset Saud, och vars ättlingar idag är justitieminister respektive mufti i Saudiarabien. Svi-terna av konflikten mellan kalifen och *ulama* har således kommit att prägla den sunnimuslimska världen till våra dagar.

Det var alltså de rättslärde som till slut avgick med segern, efter al-Mamuns död. Detta lade grunden för den konstitutionella ordning som därefter präglade den sunnitiska världen och som kan beskrivas som ett uppskalat klanshjeckstyre. Detta hotas nu av sin oförmåga att möta den moderna världens utmaningar, förkroppsligade av välutbildade unga män och kvinnor – de senare med eller utan slöja, men medagerande – på Tahrirtorget i Kairo.

KALIFATETS BEGRÄNSADE statsmakt bars upp av ett lokalsamhälle som svarade för huvuddelen av de publika uppgifterna, vanligtvis hanterade av stiftelser: samhällsinstitutioner som moskéer, skolor och basarer drevs ofta i stiftelseform på initiativ av lokala po-

tentater som med egna medel grundade stiftelser för dessa uppgifter. Inte heller stiftelserna behövde avlägga räkenskaper för sin medelsanvändning. I och med att stiftelserna var skattebefriade begränsades dessutom skattebasen för ett vidare skatteuttag, samtidigt som lokalsamhället och klanerna stärktes.

ENKELT UTTRYCKT SATTE Hanbal och hans kolleger det muslimska samfundet på autopilot genom kalifaten och århundradena, där mjukvaran utgjordes av sharialagen. Detta satte gränser för vad som är acceptabelt på alla områden, där ett mycket konkret exempel är det finansiella systemet. Förbudet mot ränta gör detta system oförmöget att mobilisera lågrisksparande och erbjuda näringslivet billigt rörelsekapital. Detta har varit ett hinder för bland annat den muslimska världens industrialisering – utöver effekterna av oljeinkomsterna – som sannolikt är jämförbar med dess klansystems bromseffekter. Båda har sina orsaker inom religionen och dess praktik, och båda är delar av det system som inte klarar att absorbera den demografiska tsunamin.

Även om kalifatet gick under med det Otomanska rikets centrum, levde dess ordning vidare i dess arabiska delar, tydligast i

Saudiarabien vars grundlag sharialagen uttryckligen är. Men detta politiska system har också präglats de arabiska republikerna: arabsocialistiska republiker med sharia som lagens källa, med mindre legitimitet än gulfstaternas kungar och emirer, och med starkt inslag av "soldater, poliser, spioner och skatteuppbördsmän", för att citera en persisk statsvetare från 1100-talet. Syriens president leder också Baathpartiet som styrs uppifrån och ner – inte helt olik kommunistpartiernas demokratiska centralism – genom particeller som bland annat övervakar arbetet i alla statsorgan och universitet.

Saddam Hussein hade ett antal konkurrerande underrättelsetjänster och säkerhetspoliser, och liknande var det i de andra arabrepublikerna i Mellanöstern och Nordafrika. Egyptens Mubarak var flyggeneral. Tuniens Ben Ali var själv säkerhetschef och inrikesminister innan han avsatte sin föregångare och övertog presidentämbetet i en successionsprocess som skulle kunna kallas kalifatisk: ett toppstyrt system där hemliga polisen håller reda på folkviljan.

DET LÅTER SIG VÄL sägas att denna politiska kultur, genom sin totala avsaknad av redovisningsskyldighet och ansvarsutkrävande >>

de, möjliggjort för regimerna att i lugn och ro försnilla stora delar av statskassan. Förmögenhetsuppbyggnad utomlands uppskattas ibland motsvara respektive lands BNP. Dessa kontinuerliga utflöden under årtionden har åderlätit ekonomierna och sänkt den inhemska efterfrågan, vilket hållit tillbaka tillväxten och därmed försatt den unga generationen i den arbetslöshet den nu revolverar mot.

SKA ARABVÄRLDEN KUNNA gå vidare måste den alltså utveckla en samhällsordning som inte bara kan absorbera undersysselsatta unga, utan också kan använda de välutbildade unga på ett konstruktivt sätt. Vi talar alltså om en reformation av islam, och kan alltså lägga till årtalet 1517 – det året Luther spikade upp sina 95 teser på en kyrkport i Wittenberg och inledde reformationen.

För den muslimska världen är denna kris alltså mer fundamental än 1848 var i Europa. Skälet är inte bara det kalifatiska styrelseskickets förankring i islam. Skälet är snarare hela samhällsordningens förankring, inklusive rättssystemets, i en religion vars heliga skrift inte får tolkas utan måste läsas bokstavligen. Vad det handlar om är en omvandling från ett samhälle där Guds vilja sker via den kalifatiska ordningen till ett där folkviljan bestämmer och härskarna måste redovisa sitt fögderi inför folket och inte inför någon gudomlighet.

ATT I GRUNDEN OMTOLKA detta system förutsätter att "tolkningens port" öppnas efter ett årtusende. Hanbals autopi-lot måste kopplas bort så att den muslimska världen kan börja orientera sig i samtiden. Avgörande är om det finns utrymme för en sådan öppning. När man lyssnar till företrädare för Egyptens muslimska brödraskap, som förmodas få majoritet i parlamentsvalen i september, och noterar sannolika salafistiska angrepp på icke-muslimer, verkar det osannolikt. Tvärtom talas om införandet av sharialagen.

En lärdom av Europas 1848 är att den gamla ordningens fall inte medförde en snabb nyordning. Det tog nästa halva 1800-talet för förändringarna att slå igenom och grundlägga modernismen. Håller analogin bör vi räkna med att den arabiska våren följs av järnnätter, liksom i Irak, där mer shariabaserade ordningar följde av det sekulariserade våldets fall. Men eftersom denna nygamla ordning mer vållar än löser de grundläggande demografiska problemen med arbetslösa, välutbildade ungdomar som söker ett liv, är risken stor för fortsatt oro och instabilitet i regionen under lång tid framåt. ✱

RYSSLAND

Svenskar göms i ryska arkiv

Tusentals utländska arbetare som kom till Sovjetunionen på 1930-talet för att bygga landet mötte istället våld och terror. Hur många svenskar som avrättades får vi aldrig veta. Ryska arkiv görs allt oåtkomligare, skriver **Kaa Eneberg**.

PÅ 1930-TALET UTVANDRADE hundratals, tro-ligen tusentals svenska arbetare till Sovjetunionen – från malmfälten, från sydligare industriorter, och från nordiska emigrantkretsar i USA och Kanada. Tillsammans med andra utländska, mest finska arbetare skulle de bygga upp paradiset. Men liksom miljoner sovjetmedborgare avrättades många – av finnarna har minst 20 000 offer kartlagts.

Hur många svenskar som mötte en brutal död kommer vi och alla undrande släktingar knappast att få veta.

Möjligheterna att studera ryska arkiv har begränsats de senaste åren medan intresset från svensk sida att gå på djupet är obefintligt, av såväl inrikes- som utrikespolitiska skäl. Även om enskilda riksdagsledamöter från olika partier med undantag för vänsterpartiet alltsedan 1999 krävt en svensk forskningsinsats. I över ett decennium har sådana motioner avslagits. Så blir det säkert även i år.

Bland yngre svenska akademiker har jag upplevt en vilja att skingra dimridåerna kring detta ömtåliga kapitel i svensk historia. Men de stöter i regel på patrull på tidigt stadium redan på hemmaplan. Institutionerna prioriterar annan forskning.

Svenska institutet har nyligen bekostat en ung forskare för att spåra ytterligare svenskar. Men väl i Ryssland möttes han oväntat av stängda dörrar. Arkivet skulle "repareras" under tre år. Studier i ryska arkiv är numera kostnadskrävande. Varje dokumentation som vi idag förevisas i olika ofta spännande och påkostade tv-program, eller böcker, har möjliggjorts genom stora penningssummor, i regel miljondollarbelopp eller dyrt akademiskt utbyte.

Under de senaste 12-13 åren har jag med rysk forskarhjälp utanför institutionerna vaskat fram namnen på 40-talet svenskar som avrättats. De finns i hemliga polisen NKVD:s arkiv i den ryskkarelska huvudstaden Petrozavodsk, en halv dagsresa med

bil från finska gränsen. Det har skett efter billiga bussresor på skumpande ryska vägar, med låga tolkarvoden och mycket egen tid som enda insats. Den ryska dokumentationen har sedan kompletterats med uppgifter i svenska och finska arkiv och källor samt med intervjuer.

Förutom persondata anges i ryska arkiv tidpunkt för arrestering, dom och avrättning. I stort sett samtliga har dömts och avrättats enligt brottsbalkens paragraf 58 för spionage, ekonomisk brottslighet. Kvinnorna har oftast dömts och avrättats för kunskap om mannens påstådda och av myndigheterna fabricerade brott. Många svenskar har efterlysts genom Röda korset och olika regeringar. Svaret, i de fall man fått något, har varit naturliga orsaker som lung- och hjärtsjukdomar. Undra sedan på att familjer chockats av att få veta att den saknade dömts och avrättats, och att intyget från i regel 1940-talet varit falskt.

VARFÖR JUST ARKIVEN i Karelen? Helt enkelt för att det var till denna gränstrakt öster om Finlands och EU:s landgräns som de nordiska arbetarna lockades. Statschefen Edward Gylling, finlandssvensk politiker och akademiker, lät redan 1923 ta in svenskarbetskraft lämpad för de djupa skogarna och gruvorna, Karelen naturrikedomar. Den karelska sovjetrepubliken skulle bli ett paradexempel för hela arbetarparadiset, enligt Gyllings och Lenins gemensamma vision.

Med stor säkerhet finns fler svenska namn att hämta i arkiven. De finns sorterade bland finnar, polacker och alla andra nationaliteter. Alla dessa människor som med sina och familjernas liv som insats ställde sin framtidstro till Stalin och kommunismen.

Genom kyrkoböckerna i Sverige och Finland skulle man åtminstone kunna kartlägga sovjetfararnas antal, om vilja fanns. Dock inte de försvunnas öden. Efter lång bortovaro antecknades ofta bara för hand

Straffångar i Gulag.

FOTO: SIPA/SCANPIX

"Försvunnen i Ryssland". Många hemlighöll resmålet och angav i passansökningar eller för prästen annan destination för att inte väcka uppmärksamhet. Estland var gångbart som resmål och många tog också vägen över Reval (dagens Tallinn), en dagsresa med tåg från Leningrad (St. Petersburg).

Det var inte svårt för kommunistpartiet och hitskickade ryska agitatorer att piska upp "Rysslandsfebern" som i de röda malmfälten skapade köer till inskrivningen. Alla prognoser för den unga kommuniststaten var ju så ljusa på 1930-talet. Medan Sovjet byggde industrier och tekniskt avancerade ståtligheter som Vitahavskanalen (Belo-

morskkkanalen) kämpade västvärlden med stigande arbetslöshet, depression och starka politiska motsättningar. Sverige upplevde en sovjetiskstödd gruvstrejk och kravalerna i Ådalen och agitationen mot olika regeringar i Stockholm var stark. Socialdemokrater kallades till exempel "socialfascister".

SVENSKA KOMMUNISTPARTIETS relationer till Kreml var goda och ledaren Sven Linderot var betrodd med olika uppdrag av det internationella sekretariatet Komintern i Moskva, vars uppdrag var att främja världsrevolutionen.

Gulagsystemet med fångarbetare var redan en institution på 1920-talet. Den kommunistiska pressen rapporterade om nya fabriker och kraftverk som byggts av entusiastiska sovjetmänniskor. Men inte om att arbetskraften utgjordes av straffångar. I olika propagandaskrifter som tidskriften *Sovjetnytt* var man öppnare.

Där försvarades och till och med hyllades tvångsarbetet. Belomorskkkanalen i Karelen som krävde oräkneliga fångars liv beskrevs som ett exempel värt efterföljd i den "kapitalistiska världen". Så formades svårt kriminella till dugliga sovjetmänniskor, hette det. ✱

Bär burka – och ta konsekvenserna

Theodore Dalrymple är läkare, debattör och författare, vars senaste bok, *The New Vichy Syndrome. Why European Intellectuals Surrender to Barbarism*, kom ut våren 2010. Kolumnist på bland annat *Spectator* och *New Criterion*.

Inget krig bör inledas utan en klar idé om vilken fiende som skall besegras, och inget förbud bör införas utan en klar och precis idé om vilket problem det är avsett att lösa. Jag är inte säker på vilket problem ett förbud mot burka är avsett att lösa, även om jag kan se många problem som förbudet kan tänkas skapa. Detta trots att jag instinktivt ogillar plagget och allt det står för.

Att vissa kvinnor bär burka eftersom de tvingas till det av män är säkert. Att vissa gör det eftersom de själva vill är också högst sannolikt, om än något mindre säkert (det är svårt att veta var skrämsektaktik börjar och slutar).

Burkan är förvisso uttryck för en mycket pessimistisk syn på mäns förmåga att tygla sina sexuella impulser.

Det finns två huvudargument för ett förbud mot burka. Det första är att plagget symboliserar kvinnoförtryck. Jag misstänker att det i många fall gör det men feminister har i viss mån fördärvat argumentet genom att hävda att nästan alla kända former av kvinnliga kläder (och brist på kläder, för den delen) symboliserar förtryck. När det gäller kvinnor som frivilligt klär sig i burka, så antas de vara offer för falskt medvetande: Men vem kan säga vilka former av medvetande som är sanna och falska?

Det andra argumentet är att kvinnor som bär burka utgör en säkerhetsrisk. Förvisso har det förekommit ett eller två fall där burkan använts i terrorsyften, men när det gäller terrorister verkar basebollkepsen vara ett mycket väsentligare inslag i terroristens uniform.

EFTERSOM DET ÄR OMÖJLIGT ATT SE intelligent, kultiverad eller värdig ut i en basebollkeps, föreslår jag ett förbud mot den typen av huvudbonad, med tanke på hur många av våra unga ligister som anammat den.

Händelsevis kommer jag från ett land där många kvinnor – till exempel de som har låtit tatuera sig på axeln, eller på en putande mage – skulle se mycket bättre ut i burka.

Som läget nu är har jag svårt att tro att de 2 000 kvinnor som klär sig i burka i Frankrike utgör ett allvarligt hot mot staten, som redan har en nog så stark böjelse att använda hotet från terrorism för att övervaka och kontrollera befolkningen.

Jag föredrar mer av en *laissez faire*-hållning till problemet, om det nu är ett problem. Detta innebär förstås att kvinnor som klär sig i burka måste ta konsekvenserna.

Så borde folk till exempel vara i sin fulla rätt att vägra betjäna en kvinna klädd i burka, med motiveringen att de finner denna typ av klädsel stötande. För att förhindra bedrägeri borde det vara tillåtet att vägra dem offentlig service om de inte är beredda att avtäckas sig. Ingen kvinna som bär burka, eller niqab, skulle kunna hävda att hon blivit orättvist diskriminerad.

Varje person har rätt att klä sig på ett sätt som framhäver honom eller henne, men inte att begära offentligt skydd från konsekvenserna av att göra det.

Önskan att både äta kakan och ha den kvar är utan tvivel ett bestående drag i människans natur. Jag minns en manlig sjuksköterska som arbetade på mitt sjukhus och som fick veta att han inte kunde fortsätta arbeta som sjuksköterska om han bar ringar i öronen.

Det var en trevlig ung man, men han förmådde inte göra distinktionen mellan rätten att bära ringar i öronen och rätten att bära ringar i öronen och fortsätta arbeta på sjukhuset. ♣

Översättning:
Jim Jakobsson

I korthet

PRESSGRANNAR

"Ökade råvarupriser är ett nytt och permanent inslag i det nya globala ekonomiska landskapet. Dess framväxt speglar skiftet i ekonomisk makt från väst till öst. [...] Efter den största hårdsmältan sedan depressionen säger oss ekonomisk teoribildning att globala råvarupriser inte borde vara så höga. Men det är de – och väst måste snabbt inse denna nya ekonomiska verklighet. Råvarupriserna ligger nu på en permanent högre nivå. Vi är på väg in i en åtstramningsperiod inte bara på grund av skulder från det förflutna utan också på grund av dagens höga kostnader.

För att undvika fällan måste väst göra sin framtida tillväxt beroende av nya handelsförbindelser med tillväxtländerna. När väl deras ekonomier börjar dominera den globala ekonomin kommer de att behöva nya produkter och tjänster som är lämpliga för uppåtsträvande medborgare med den ena foten på utvecklingsstegen. Om avancerade ekonomier kan erbjuda dem det, i stället för komplicerade och dyra

produkter som vanligtvis konsumeras, kan också vi dra nytta av tillväxtländernas framgångar.

Detta är inte helt och hållet ett nollsummespel; trots allt expanderar för ögonblicket den globala ekonomin i rask takt. Men det är ett spel där tillväxtländernas framgångar lägger tunga bördor på utvecklingen i väst. Om världen misslyckas med att inse denna nya verklighet riskerar den att hamna i det slags protektionism,

finansiella kaos och konflikter som efterlämnade sådana ärr under första hälften av det tjugonde århundradet. För att undvika detta öde behöver vi alla lära oss hur vi ska leva inom ramen för våra nya och alltmer begränsade tillgångar."

Stephen King

ekonom vid HSBC och

författare till boken *Losing Control*

The Emerging Threats to

Western Prosperity i *Financial Times*

Popper i vardagen när Linde vräks

Bland mina mest övertygade övertygelser är misstron mot utopier. Tanken på ett idealt, fullkomligt samhälle leder nästan ofelbart till förtryck. Målet tar över medlen. Den som är helt säker på hur ett samhälle ser ut, där alla är maximalt lyckliga och där allt fungerar som bäst, blir lätt hänsynslös under vägen mot det klasslösa samhället. Eller det renrasiga. Eller kanske det statslösa. Hur de färdiga samhällena än ser ut så är de just – färdiga.

"Nog finns det mål och mening i vår färd/ men det är vägen, som är mödan värd." Så skrev Karin Boye i en helt annan kontext. Men det gäller också samhällsutvecklingen. Den som helt koncentrerar sig på målet är beredd att offra människor för att snabbare nå det underbara idealet. Utopisternas vägar är kantade med lik.

Detta är grundtesen hos Karl Popper – mellan- och efterkrigstidens store liberale teoretiker i *Det öppna samhället och dess fiender*. Det öppna samhället har inget slutligt mål. Alla utopier är provisoriska. Själva förändringen har ett egenvärde. "Bryt upp, bryt upp!", för att åter tala med Karin Boye.

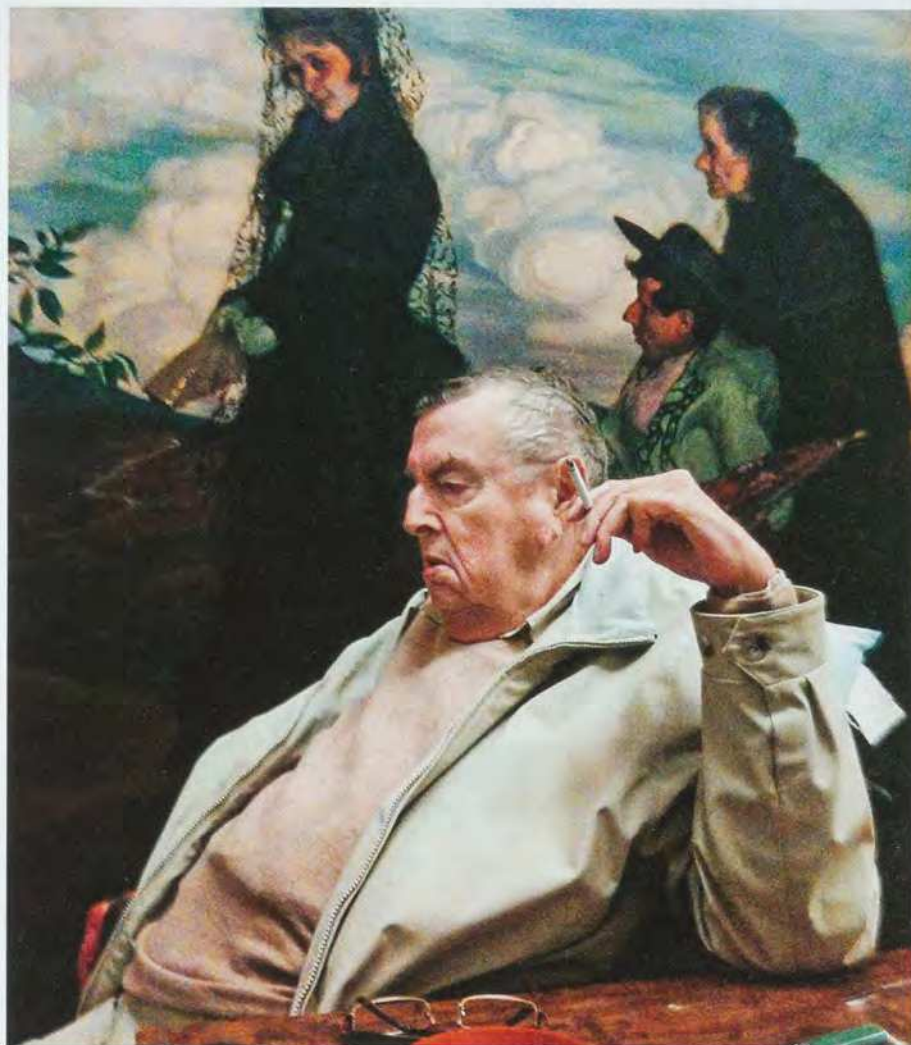
I riksdagen frågade jag en kommunistisk riksdagskollega – ja, vänsterpartiet hade då fortfarande kommunismen med i namnet – vad som skulle hända om de vann valet och lyckades införa det kommunistiska idealsamhället.

Han svarade att det var en teoretisk fråga eftersom det klasslösa samhället skulle gynna alla. Jag stod på mig. Med ett beklagande – jag var ju ändå en hygglig grabb, antydde han – sa han att jag måste oskadliggöras om jag så direkt gick emot folkets vilja.

En poppersk upplevelse i vardagen.

Det är mer sällan man i dagliga livet konfronteras med Karl Popper. Men i grunden är nästan alla avvägningar mellan mål och medel popperska.

Den som varit chef har tvingats avskeda. Det är plågsamt och alltid en avvägning mot det större onda det skulle vara att göra något annat. Nyligen kom jag faktiskt att tänka på

Popper. Sedan ett halvår var jag ordförande i stiftelsen Thielska Galleriet – en liten men svårumbärlig kulturinstitution, ett tittskåp in i förra sekelskiftets konstvärld. Men samtidigt i behov av förnyelse. En förnyelse styrelsen var överens om. Och att Ulf Linde och Nina Öhman, som bott på Thielska som intendent i 35 år, måste flytta.

Ulf Linde är 82 och och rullstolbunden

sedan båda hans ben amputerats efter en sjukhusinfektion. Ut skulle de. Men styrelsemajoriteten fångades, menar jag, av målet. Det är skillnad på ut med lämpor, förhandlingar och kanske viss tidspillan än ut på gatan, kanske med kronofogdens vräkning. Man kan göra olika bedömningar, men för mig blev det Popper i vardagen. Jag avgick. **Olle Wästberg**

En förlorad generation

Hur skapas våra referensramar och våra föreställningar om världen?

En mig närstående sjuåring satt och studerade mina gamla Kalle Anka-tidningar från 50-talet när han stötte på en omslagsbild han inte kunde dechifrera. Bilden visade knattarna som med olycklig uppsyn står framför farbror Kalle, i händerna har de sina betyg och på bakdelarna har de spånt fast kudde. Den unge läsaren vet inte vad vare sig betyg eller smisk är, och ännu mindre sambandet mel-

lan de båda, så bilden blev för honom obegriplig.

Min egen generation hade inga svårigheter att tolka bilden, betyg fick vi från första klass, och även om skolagan var avskaffad och äga över huvud taget på väg att försvinna var referenserna helt självklara. Inte heller för nästa generation var bilden svår att förstå – trots att betygen var avskaffade och äga i lag förbjuden fanns föreställningarna kvar.

Men efter 50 år och ytterligare en generation senare har hela idén om prestationskrav och därmed sammanhängande belöning och bestraffning tydligen försvunnit ur det kollektiva minnet.

Ett exempel så gott som något på att om första halvan av 1900-talet var de tekniska revolutionernas tid, var andra halvan de mentala och attitydmässiga omvälvningarnas.

Eva Faye-Wevle

Utvärderingar utan värde

Den offentliga sektorns utbredda mål- och resultatstyrningar är ingen garanti för kvalitet i verksamheten. Granskningssamhället riskerar att underminera den mänskliga tilliten.

Av Henrik Berggren

You got to keep the Devil, well you got to keep him down in the hole", sjunger Tom Waits hest i *The Wire*. Med rätta har denna amerikanska tv-serie prisats för gestaltning av de sociala konflikterna i en krisdrabbad storstad. Lyriska kritiker har jämfört genomlysningen av 2000-talets Baltimore med Dickens och Hugos skildringar av skuggsidorna i artonhundratalets London och Paris.

Det som inte uppmärksammas i lika hög grad är att *The Wire* också utgör ett rasande angrepp på den mål- och resultatstyrning som kommit att bli dominerande inom offentlig sektor under de senaste decennierna. Även om handlingen flyttar runt mellan de mest skiftande miljöer – polisstationer, skolor, gathörn, nattklubbar, tidningsredaktioner, fackföreningsklubbar – återkommer ständigt samma problem: istället för att göra sitt jobb styrs poliser, lärare, socialarbetare och tjänstemän av meningslösa kvantitativa målsättningar. Dessa tillfredsställer chefer, politiker och media, men har liten relation till verkligheten på gatan eller i klassrummen.

Eftersom *The Wire* i grunden är en polisserie handlar det mest om brottsstatistik. Det viktigaste för alla avdelningar inom Baltimores polis-kår är att leverera siffror: antalet uppklarade brott ska ständigt öka, antalet begångna brott ska ständigt minska. Men den ständiga jakten på statistiska framgångar blir kontraproduktiv. Antalet uppklarade brott kan naturligtvis förbättras genom ihärdigt kriminalarbete. Men ett betydligt enklare sätt är att "juggle the numbers", fiffla med siffrorna, genom att mygla och undvika de hopplösa fallen. I ett avsnitt hittas ett tjugotal döda unga kvinnor i en container i hamnen, sannolikt offer för trafficking. Eftersom det är oklart på vilken sida om stadsgränsen kvinnorna har dött på uppstår en konflikt om vilken polismyndighet som ska göra utredningen. Ingen vill ha massa okända lik på halsen som kommer att dra ner uppklarandeprocenten. Men också själva brottsstatistiken manipuleras. Alla polisbefäl tvingas att redovisa brottsligheten i sina distrikt under förödmjukande Powerpointpresentationer. Cheferna och politikerna är mer eller min-

dre medvetna om att underlagen är manipulerade av polismännen på gatan, men de vet också att denna falska statistik är nödvändig för att göra karriär.

The Wire är fiktion. Men mål- och resultatstyrning är en verklighet som slagit igenom på bred front under de senaste två decennierna, framför allt i länder där protestantismen dominerat historiskt: USA, Storbritannien, Australien, Nya Zeeland, Kanada, Nederländerna – och inte minst Sverige. Begrepp som *kvalitetssäkring*, *resultat*, *dokumentation*, *transparens*, *certifiering* och *evidensbaserad* är numera en del av svensk kontorsvardag. På skolor, sjukhus, socialbyråer, försäkringskassor och andra offentliga verksamheter ägnar sig de anställda numera betydande tid åt att upprätta planer över vilka mål de vill uppnå (som i sin tur bygger på politiskt fattade beslut om nationella målsättningar) och att utvärdera om dessa mål har uppnåtts. Detta arbete måste dessutom dokumenteras så att det kan "kvalitetssäkras", det vill säga man ska kunna spåra orsakerna till att man misslyckats med de angivna målen.

Tanken att svårgripbara värderingar ska översättas till något som går att mäta är på många sätt intuitivt tilltalande. Ord och begrepp är subjektiva och mångtydiga och kan leda till konflikter, kvantitativa mått är universella: vi kan vara djupt oense om vad som är "humant" men att 200 färre långtidssjukskrivna är 200 färre långtidssjukskrivna är odiskutabelt (även om humaniteten i detta inte är det). Som Michael Power, professor i revision vid London School of Economics, har uttryckt det: "Det finns något oundvikligt över revision och liknande former av granskning och något oemotståndligt i de krav på redovisning och genomskinlighet som de understödjer, till och med när konsekvenserna är perversa." Han har också gett ett namn åt detta fenomen: vi lever numera, menar Power, i "the audit society", revisions- eller granskningssamhället, det vill säga ett system där vi tror att extern utvärdering alltid är det bästa sättet att styra människors arbetsprestationer och säkerställa kvalitet.

Men vår tilltro till mål- och resultatstyrning är inte av naturen given. Den välfärdsstat som byggdes upp decennierna efter andra världskriget var

1
Henrik Berggren är fil dr i historia och författare. Hans senaste bok är *Underbara dagar framför oss. En biografi över Olof Palme* (2010).

Lester Freamon, spelad av Clarke Peters, leder spaningsarbetet i serien *The Wire*.

FOTO: EVERETT COLLECTION

Tanken att svårgripbara värderingar ska översättas till något som går att mäta är på många sätt intuitivt tilltalande.

inte "kvalitetssäkrad". Istället fattade politiker beslut om allmänna mål och gav sedan generöst med resurser och stor makt till de professionella grupper som skulle driva verksamheten. I detta fanns ett stort mått av tillit till lärare, läkare och byråkraters kompetens, ansvarskänsla och lyhördhet för medborgarnas behov – vilket förstås också kan beskrivas som en paternalistisk övertro på experternas förmåga "att lägga livet till rätta". Några utförliga målformuleringar behövdes inte: en doktor skulle bota de sjuka, en lärare skulle undervisa sina elever, en polis skulle fänga skurkar. I efterhand framstår det som ett tillstånd av oskuld; trots avsaknaden av tydliga mål tycktes såväl politiker, medborgare som professionella grupper ha delat ett tyst samförstånd kring syftet med välfärdsstatens centrala institutioner.

Så enkelt var det förstås inte. Den synbara enigheten var möjlig på grund av två faktorer: dels kunde de flesta konflikter lösas genom tillförandet av nya resurser, dels fanns en historisk respekt – eller

underdånighet, om man så vill – inför de professionella yrkesgrupper som bemannade välfärdsstaten. Båda dessa förutsättningar underminerades i början av åttiotalet. På grund av strukturkrisen minskade flödet av pengar till den offentliga sektorn. Nedskärningar var nödvändiga, och att flytta bort ansvaret från det egna bordet under parollen "decentralisering" var en tilltalande lösning för politikerna. Samtidigt riktades hård kritik mot den starka staten och dess centralbyråkrati, som inte längre uppfattades som legitim på samma sätt som den gjort under uppbyggnaden av välfärdsstaten. Men det fanns också en avgörande ideologisk komponent: det nyliberala genombrottet i västvärlden under 80-talet. Tidigare kommunala eller statliga verksamheter privatiserades, *outsourcades* och konkurrensutsattes för att minska kostnaderna och öka valfriheten. Men för att garantera kvaliteten – det var fortfarande skattebetalarnas pengar – var det nödvändigt att kontrollera resultatet och hitta nya styrformer för att ersätta den ti- »

digare centralismen. Ur detta föddes en rad nya begrepp och ideologier, framför allt New Public Management (NPM) men även en rad andra akronymer som ofta innehöll bokstaven "Q" för "quality".

Men det finns också en längre kontinuitet. Granskningssamhället är en fortsättning på den strävan efter "scientific management", vetenskaplig arbetsledning, som utvecklades under industrialismen från slutet av artonhundratalet. Med hjälp av exakta mätningar av arbetsprocessen och standardiserade tillverkningsmetoder – Henry Fords löpande band – skulle man uppnå effektivitet och enhetliga resultat. Men i ett högutbildat, diversifierat och komplicerat samhälle krävs större självständighet och flexibilitet hos de anställda. Snarare än tidsstudiemän och ovanifrån satta planmål handlade det nu om att övertyga tämligen välutbildade grupper att internalisera produktionsmålen. Kvalitetssäkring och resultatstyrning blev det postfordistiska samhällets lösning på effektivitets- och standardiseringsproblemet. Medarbetare skulle inte bara sätta upp tydliga mål, de inbjöds också att formulera en gemensam "värdegrund" för att motverka intrycket att det handlade om sovjetisk traktortillverkning dikterad ovanifrån. Starka yrkestraditioner som definierade verksamhetens inneboende värderingar, ett slags kollektiv inre kompass, ersattes av måldokument som kunde ändras från år till år.

Men det vore cyniskt att se granskningssamhället enbart som en manipulativ företeelse. Mål- och resultatstyrningen rymmer också ett emanciperande stråk som hämtar kraft ur 1960- och 70-talens bästa jämlikhetsimpulser. I början av åttiotalet fanns ett starkt missnöje med centralbyråkratisk stelbenthet och de professionella gruppernas arroganta hållning till kritik utifrån. Att minska experternas makt sågs som ett sätt att ge den enskilde medborgaren större makt och starkare rättigheter. Genom att öka valfriheten inom systemet och göra alternativen genomskinliga med hjälp av tydliga utvärderingar och kvalitetsgranskningar skulle elever, föräldrar, patienter och klienters makt och inflytande öka. Avprofessionalisering sågs som något önskvärt; de starka kollektivens makt skulle brytas och brukarna skulle få mer att säga till om i värden, skolan och andra offentliga verksamheter.

Men efter drygt tjugo år av granskningssamhället har kritiken börjat växa. Statsvetare och sociologer pekar på tre stora problem.

1. The Wire träffar rätt: granskningssamhället leder till en fixering vid kvantitativa mått. Redan i det sovjetiska planhushållningssystemet fanns en känsla av att "hur mycket" inte alltid är detsamma som "vad behövs", vilket kom till uttryck i den klassiska skämtteckning i tidskriften *Krokodil* där arbetare bär fram en jättespik och en bildtext som lyder "Kamrater, årets mål för ton producerad spik är uppnått". Liknande exempel från dagens Sverige med poliser som jagar rattonyktra på de minst trafikerade vägarna eller vårdlinjer som sätter tidsgränser för patientsamtal är tacksamma propagan-

daexempel. Verksamheten utformas så att den blir mätbar, inte för att åstadkomma verkliga resultat. Men även om det är lätt att driva med detta "fiffel med siffrorna" är detta egentligen ett ytligt symptom. Problemet är inte de kvantitativa målen i sig, utan den bakomliggande ideologin.

Ironiskt nog är det faktiskt begreppet "kvalitet" och inte "kvantitet" som är startpunkten i målstyrningen. Domstolsverket kräver till exempel att de svenska "domstolarna skall vara moderna och effektiva och bedriva en verksamhet som präglas av hög kvalitet och respekt för medborgarnas berättigade krav på ett väl fungerande rättsväsende". Försäkringskassan har att beakta tretton olika områden i planeringen av sitt arbete, bland annat demokrati, integration, försvarspolitik och ungdomspolitik.

Just luddigheten i dessa mål öppnar för den kvantifiering som kritiserats så hårt. För den personal som ska verkställa målen blir ofta den enda lösningen att omvandla dem till gripbara, konkreta mål i den egna verksamheten: hur många operationer som ska utföras på ett sjukhus, hur mycket tid lärare måste tillbringa i sin skola, hur många som ska förtidspensioneras av den lokala försäkringskassan (dock finns mig veterligen inga mål för hur många fängelsestraff en domstol ska utfärda). Kritiken har ofta varit stark mot vaga kvalitativa målbeskrivningar på central nivå, vilket bland annat har lett till att de senaste läroplanerna i skolan har försetts med mer explicita anvisningar om vad eleverna ska lära sig.

2. Granskningssamhället kan leda till både ökad ineffektivitet och dyrare kostnader. Inom klassisk ekonomisk revision finns ett pedagogiskt exempel som tydliggör detta problem: Fyra personer har fått en bestämd summa pengar för att lasta av en lastbil. En av arbetarna misstänker att en av hans kamrater drar benen efter sig och vill därför anställa ytterligare en person att övervaka arbetet. Men då måste pengarna delas på fem. Sensmoralen är att ibland är det mer rationellt att avstå från kontroll och utvärdering.

Men när ideologin tar överhanden försvinner sunt förnuft ut genom fönstret. Precis som mer kapitalism alltid är bra för nyliberalen och mer stat alltid är bättre för socialisten vill granskningssamhällets förespråkare alltid ha mer mätningar, dokument och kontroll. "Vi måste ju utvärdera detta", är det ystra fältropet. Den som mot förmodan invänder mot detta självklara och förnuftiga krav framstår som en skum person som sannolikt vill dölja sin egen ineffektivitet och lättja.

Mengranskningar drar resurser som skulle kunna användas i själva verksamheten. Dels handlar det om kostnader för revisorer och externa konsulter, dels tvingas lärare, läkare och andra professionella yrkesgrupper att ägna stor tid åt att dokumentera sitt arbete – vilket tar tid från själva utförandet av arbetet. Mellanchefernas hyllor fylls av digra pärmar med styrdokument, målförmleringar, medarbetarenkäter, värdegrundsdiskussioner och utvärderingsrapporter. Michael Power, den forskare som kanske har ägnat mest tid åt att analysera granskningssamhället, menar att den stän-

Precis som mer kapitalism alltid är bra för nyliberalen och mer stat alltid är bättre för socialisten vill granskningssamhällets förespråkare alltid ha mer mätningar, dokument och kontroll.

digt växande internrevisionen kan ha ytterst negativa effekter på den egentliga verksamhet som ett företag eller myndighet ska ägna sig åt. Bland annat menar han att just de överdrivna kraven på intern kvalitetssäkring i bankerna var en orsak till 2008 års finanskris – det blev viktigare att dokumentera besluten än att fundera på om de var förnuftiga eller inte. Eller som en av mina grannar som är revisor uttryckte det häromdagen: Det verkar som om folk tror att revision befriar dem från plikten att ta ansvar för vad de själva gör.

3. Granskningssamhället riskerar att underminera den tillit som är en av samhällets viktigaste tillgångar. En del av att vara en förnuftig mänsklig varelse är, som Michael Power har uttryckt det, att dagligen utvärdera vårt utbyte med andra människor. För det mesta gör vi det omedvetet: tittar på en arbetskamrat för att försäkra sig om att han lyssnar eller snabbkollar restaurangnotan för att se om den är rimlig och så vidare. Det är bara när vi anar oråd som vi gör explicita och medvetna undersökningar: försäkrar oss om att barnsadeln på cykeln är ordentligt fäst eller går till en annan doktor för att få en "second opinion". Men om vi skulle konsekvent tillämpa denna form av misstro mot våra medmänniskor skulle samhället kollapsa. Konstant vaksamhet är självdestruktivt, skriver Power. I ett samhälle där varje utbyte mellan människor kräver en skriven överenskommelse, där älskan- de övervakar varandra varje ögonblick om dagen, där man känner sig tvungen att kolla bankkontot en gång i minuten skulle ingenting kunna produceras kollektivt och mänskliga relationer skulle bli outhärdliga.

Därför måste vi vara varsamma om tilliten i ett samhälle och hålla granskningar och kontrollsystem inom rimliga gränser. Men granskningssideologin inom offentliga sektorn talar till människans misstänksamma sida: kan vi verkligen lita på att lärarna undervisar bra, att läkarna är kompetenta, att poliserna är hederliga?

Det kan vi förstås inte. Men det gäller att hitta en rimlig avvägning mellan kontroll och tillit. Och om sextio- och sjuttioalets expertvärde byggde på en alltför stor tilltro till de professionella yrkesgruppernas kunskaper och ansvarskänsla har vi nu hamnat i ett misstroende som kan påverka kvaliteten negativt inom många offentliga verksamheter. Mest uppenbart är att läraryrket har tappat mycket av sin forna professionella status och inte längre förmår attrahera de bästa och mest motiverade studenterna.

Det finns flera förklaringar till detta, men utan tvekan har den starka fixeringen vid mätbara resultat berövat lärarna en hel del av den pedagogiska frihet som en gång var en av de attraktiva aspekterna av yrket.

Den politiska debatten är tyvärr centrerad kring betygen, men den avgörande förändringen är egentligen att staten har deklarerat sin misstro mot lärarnas självständighet genom mer utvärdering och kontroll av hur de utför sitt arbete.

Det är inte nödvändigtvis fel i sig. De professionella yrkesgrupperna – särskilt de som befinner sig högst upp på statusskalan – har en inbyggd tendens

att värna om sina privilegier. Svenska Läkaresällskapets främsta funktion är att hålla ner antalet utbildade läkare, vilket är bra för läkarnas plånböcker men dåligt för resten av samhället. Också svenska lärare – framför allt på gymnasienivå – har ofta ägnat sig åt att skydda sina egna revir på bekostnad av skolans utveckling. Men om man vill ha verklig kvalitet i vården eller skolan måste de som arbetar där ha en stark professionell identitet, ett yrkes-etos om man så vill. Det är en bättre kvalitetssäkring än all dokumentation i världen.

Finns det då ingenting gott att säga om granskningssamhället? Jodå, en hel del. Det förekom onekligen mycket slöseri och ineffektivitet i de gamla centraliserade systemen. Utvärdering motverkar den slentrian och självupptagenhet som ofta uppstår i byråkratiska system. Att ställa frågor om hur många höftledsoperationer ett sjukhus utför eller hur många barn som lämnar skolan utan att kunna läsa är inte fel i sig. Och införandet av målformulerings- och värdegrunds- diskussioner har ökat delaktigheten och demokratin på många arbetsplatser som tidigare dominerats av professionella hierarkier. Det är bra om alla på en skola, socialkontor eller ett sjukhus kan känna att de arbetar tillsammans mot ett gemensamt mål. Svensk offentlig sektor är lyckligtvis inte lika toppstyrd som Baltimores poliskår.

Men vi skriver 2011. Efter tjugo år av mål- och resultatstyrning går det inte längre att försvara det nuvarande systemet med den förra epokens byråkratiska brister. Vi lever inte längre med flumskolan utan med Jan Björklunds utvärderingsskola. Till skillnad från sjuttioalets hierarkiska storsjukhus står dagens patienter inför en förvirrande mångfald av vårdalternativ där det är svårt att veta vem som är ansvarig. Det är hög tid att granska det nya systemets tillkortakommanden och fundera över en framtida riktning för hur vi ska få en högkvalitativ välfärd som alla har tillgång till.

Några enkla lösningar finns inte. Men diskussionen måste börja med ett ifrågasättande av granskningssamhället och den övertro på revision och utvärdering som håller på att urholka kvaliteten i de offentliga tjänsterna.

En del av denna diskussion måste nödvändigtvis handla om privatisering och *outsourcing* av välfärd, från bibliotek till sjukhus. Marknadslösningar har varit en drivande faktor i granskningssamhällets tillväxt. Onekligen har många privatiseringar varit framgångsrika när det gäller att skapa valfrihet. Men eftersom medborgarna inte bara vill ha valfrihet utan även kvalitet har staten varit tvungen att införa alltmer omfattande och komplicerade kontrollsystem när det gäller offentligt bekostade samhällstjänster. Och när brister avslöjas inom denna privatiserade offentliga sektor – det kan vara allt från vanvård på ett äldreboende till orimliga vinster i friskolekoncerner – blir alltid svaret att "kvalitetssäkringen" måste förbättras. Men det går inte att ersätta yrkeskunskap, professionell etik och socialt ansvar med all granskning i världen. Inte heller kan man ersätta medborgarnas krav på rättigheter med kundperspektiv och utvärderingsblanketter.

Granskningssideologin inom offentliga sektorn talar till människans misstänksamma sida: kan vi verkligen lita på att lärarna undervisar bra, att läkarna är kompetenta, att poliserna är hederliga?

Han gjorde Obama till realist

Barack Obamas visionära och hoppingivande retorik kombineras med en osentimental syn på makt och våld. Filosofen och teologen Reinhold Niebuhr lärde den amerikanske presidenten att ondska och lidande ibland bara kan bekämpas med krig.

Av Erik W Larsson

Vem äre egentligen Barack Obama?

Om vi endast ser till den politiska aspekten kan svaren grovt hänföras till två olika skolor. Den ena hävdar att Obama egentligen inte tror på någonting alls – att

han enbart är ett slags ideologisk kameleont som antar vadhelst för skepnad som hans politiska omgivning kräver. Det finns en del som talar för teorin, inte minst presidentens iver att öppet fördöma individer och övertygelser som bara några år tidigare legat honom varmt om hjärtat.

Den andra skolan hävdar att Obama har en tydlig filosofisk och politisk vision, och att hans kompromisser om kriget i Afghanistan, Guantánamofängelset, oljeborrning och skattesänkningar endast är att betrakta som små gupp på vägen mot en skön ny värld. Om du själv ser det på det sättet kan det vara en bra idé att lägga Reinhold Niebuhrs namn på minnet.

Han blev en del av den amerikanska valdebatten år 2007, när Obama i en intervju angav honom som sin "favoritfilosof". Niebuhr hade lärt honom att "det finns reell ondska och lidande i världen och att vi måste vara ödmjuka i vår förhoppning om att eliminera dem. Samtidigt bör vi inte använda detta som en ursäkt för passivitet. Niebuhr lär oss att vi alltid måste försöka göra gott, medvetna om att det är svårt, hellre än att pendla mellan naiv idealism och bitter realism." Obamas kommentar gav upphov till ett förnyat intresse för Niebuhrs filosofi och flera av hans verk har sedan dess kommit ut i nyutgåva.

Reinhold Niebuhr lyckades kombinera politik och teologi på ett sätt som togs på allvar på båda områdena. Han föddes 1892 i en tysksättad familj och beslutade sig tidigt för att följa i sin fars fotspår och bli lutheransk präst. Efter att ha fullgjort sin teologiska utbildning vid Yale började Niebuhr arbeta vid en församling i Detroit. Där förfasades han över arbetsförhållandena vid Henry Fords fabriker och engagerade sig i kam-

pen för fabriksarbetares rättigheter. När han 1928 började föreläsa vid New Yorks prestigefyllda Union Theological Seminar var han redan en ansedd kyrkoman, men också en passionerad pacifist och socialist. Några år senare publicerade han sitt första stora filosofiska verk, *Moral Man and Immoral Society* – en Rousseau-inspirerad kritik av alla former av liberal optimism. Niebuhr vände sig särskilt mot den så kallade Social Gospel-rörelsen; en gren av den protestantiska kyrkan som ville använda det kristna budskapet för att råda bot på sociala orättvisor. Niebuhr menade att hans progressiva kolleger hade en alltför fluffig syn på människans natur och således vägrade inse att meningsfull social förändring alltid kräver utövande av makt.

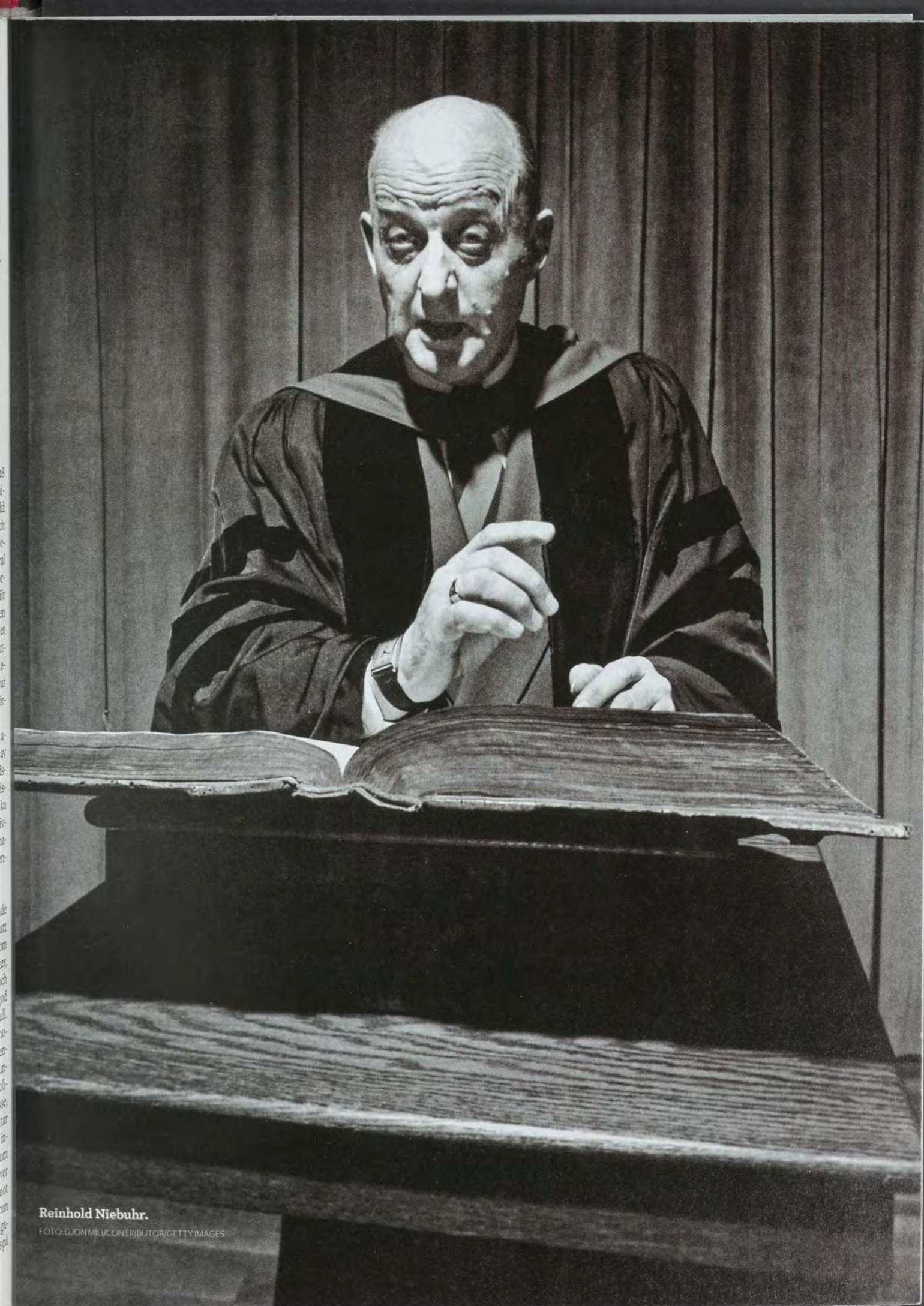
Niebuhrs radikala skrifter från denna tid influerade bland andra James Hal Cone, grundaren av så kallad "svart befrielse teologi". Niebuhrs världsbild skulle dock snart komma att förändras. Nazismens färd fick honom att överge sin pacifistiska hållning. Efter andra världskriget blev han en ivrig anti-kommunist och förespråkare av diplomaten George Kennans tillbakahållande politik gentemot Sovjetunionen.

I sin bok *The Irony of American History* skisserade Niebuhr på vad som senare skulle komma att kallas hans "kristna realism" – en filosofi som förordade väpnat motstånd mot totalitära krafter, kombinerat med en ödmjukhet inför uppgiften och en medvetenhet om att maktutövande för en god sak lätt övergår i maktutövande för dess egen skull. Niebuhrs avsky för kommunismen hindrade honom således inte från att fördöma USA:s intervention i Sydostasien som ett destruktivt och i grunden lönlöst projekt. Även beträffande inrikespolitik visade Niebuhr med tiden allt större intresse, och ägnade sin ålderdom åt att breda ut våta filter över alla typer av ideologisk entusiasm. Detta inkluderade såväl den nya vänsterns excesser som den konservativa nyevangelism som svepte över landet under början av 1970-talet. Hans kritik mot de "pányttfödda kristna" liknade den som den han riktat mot Social Gospel-rörelsen trettio år tidigare; för mycket glatt optimism och för lite fokus på

2

Erik W Larsson är
frilansskribent.

Reinhold Niebuhr.

FOTO: GJON MILI/CONTRIBUTOR/GETTY IMAGES

människans fallna natur. I slutet av sitt liv lär den desillusionerade Niebuhr ha beklagat att han titulerat sin första bok *Moral Man and Immoral Society*, istället för det mer realistiska *Immoral Man and Even More Immoral Society*.

Även innan Obama återförde Reinhold Niebuhr till det politiska rampljuset hade hans namn dykt upp i debatten om USA:s intervention i Irak och George Bushs "krig mot terrorn". Först ut var den konservativa historikern Wilfred McClay, som menade att Niebuhr skulle ha betraktat islamisk terrorism som en ännu värre fiende än Sovjetunionen, och som något som alla kristna var skyldiga att bekämpa. McClays synpunkter kom senare att upprepas av Bushs neokonservativa anhängare, men också av liberala ledstjärnor såsom Paul Berman och Peter Beinart. Den senare använde Niebuhr som ett exempel på den rationella och liberala patriotism som kännetecknade det demokratiska partiet under Truman och Kennedy, och som skulle utgöra nyckeln till framgång i kriget mot terrorismen. Historikern Arthur Schlesinger junior, som kände Niebuhr personligen, protesterade dock mot denna tolkning i en uppmärksammat artikel i *New York Times*. Enligt Schlesinger hade Niebuhr "säkerligen betraktat hela projektet som ett försök å USA:s sida att 'spela Gud'".

Förutom skepsis mot militära interventioner i allmänhet uttryckte sig Niebuhr vid flera tillfällen pessimistiskt om förutsättningarna för demokratibygge i Mellanöstern. I sin bok *Att våga hoppas* citerar Obama ett tal han själv höll om Irak år 2002, vilket hade kunnat vara skrivet av Niebuhr själv:

Jag vet att även ett framgångsrikt krig mot Irak kommer att kräva en amerikansk ockupation på obestämd tid, till obestämd kostnad och med obestämda konsekvenser. Jag vet att en invasion av Irak utan en klar bevekelsegrund och utan starkt internationellt stöd endast kommer att destabilisera regionen, uppmuntra de värsta aspekterna av arabvärlden, och bredda al-Qaidas rekryteringsbas.

Ett mer sentida och kanske ännu tydligare exempel på Obamas niebuhrianska realism är hans tal i Oslo i samband med utdelandet av Nobels fredspris. Han har sedan dess vid upprepade tillfällen vägrat ge stöd åt demokratiska motståndsrörelser i bland annat Tibet, Iran och Egypten i hopp om att förbättra sina relationer med dessa länders despotiska ledarskap. Obamas egen stabschef Rahm Emanuel jämförde honom en gång med George Bush den äldre, i det att bägge herrar har en "kallblodig" syn på frågor som rör det "nationella intresset". Sankt Obama, helgad bringare av hopp och förändring, är således, åtminstone vad gäller utrikesfrågor, en hårdnackad och osentimental realist. Hur gick detta till?

Mycket lite i Barack Obamas personliga biografi förebådar denna bistra realpolitik. Som student sökte han sig konsekvent till de mest vänstervridna miljöer han kunde hitta och fördjupade sig i revolutionära teoretiker som Frantz Fanon och Saul Alinsky. Inspirerad av Alinsky lade han efter college ner tre år på "lokal aktivism" i ett särskilt gräs-

ligt område i Chicagos nedgångna South Side. Senare, som medarbetare vid en radikal advokatfirma, deltog Obama i aktioner för att tvinga amerikanska banker att erbjuda generösa bolån till medellösa svarta familjer. Och han lät sina barn döpas, och sig själv och sin fru vigas av Jeremiah Wright, en anti-amerikansk demagog i pastorskostym som uppmanade sin svarta församling att undvika assimilerings i "den vite mannens maktstruktur" och att motstå "medelklassighetens" frestelser.

Säga vad man vill om George W. Bush, men få skulle förneka att han är en genuin patriot – om än inte nödvändigtvis den typen av patriot som anser att sådana som han själv bör riskera livet för sitt land. Inte ens under Vietnamkrigets mest obehagliga fas uttryckte den unge George några som helst tvivel om USA:s särskilda roll som frihetens och demokratins förkämpe. Det är fullt förståeligt att en bortklemad medlem av landets politiska adel skulle låta sig förföras av utopiska fantasier om korståg i fjärran land. Med Obama är det tvärtom; hur kan en person med hans ideologiska bakgrund plötsligt få för sig att amerikansk vapenmakt kan användas till något annat än kolonialt och rasistiskt förtryck?

Nu finns det förvisso de som hävdar att Obama över huvud taget inte bryr sig särskilt mycket om utrikespolitik, och att han istället sparar sitt radikala krut för hemmaplanen. Detta stämmer nog i viss mån; hans djärva sjukvårdsreform och frikostiga expansion av den offentliga sektorn tyder på en vilja att knuffa landet flera snäpp vänsterut.

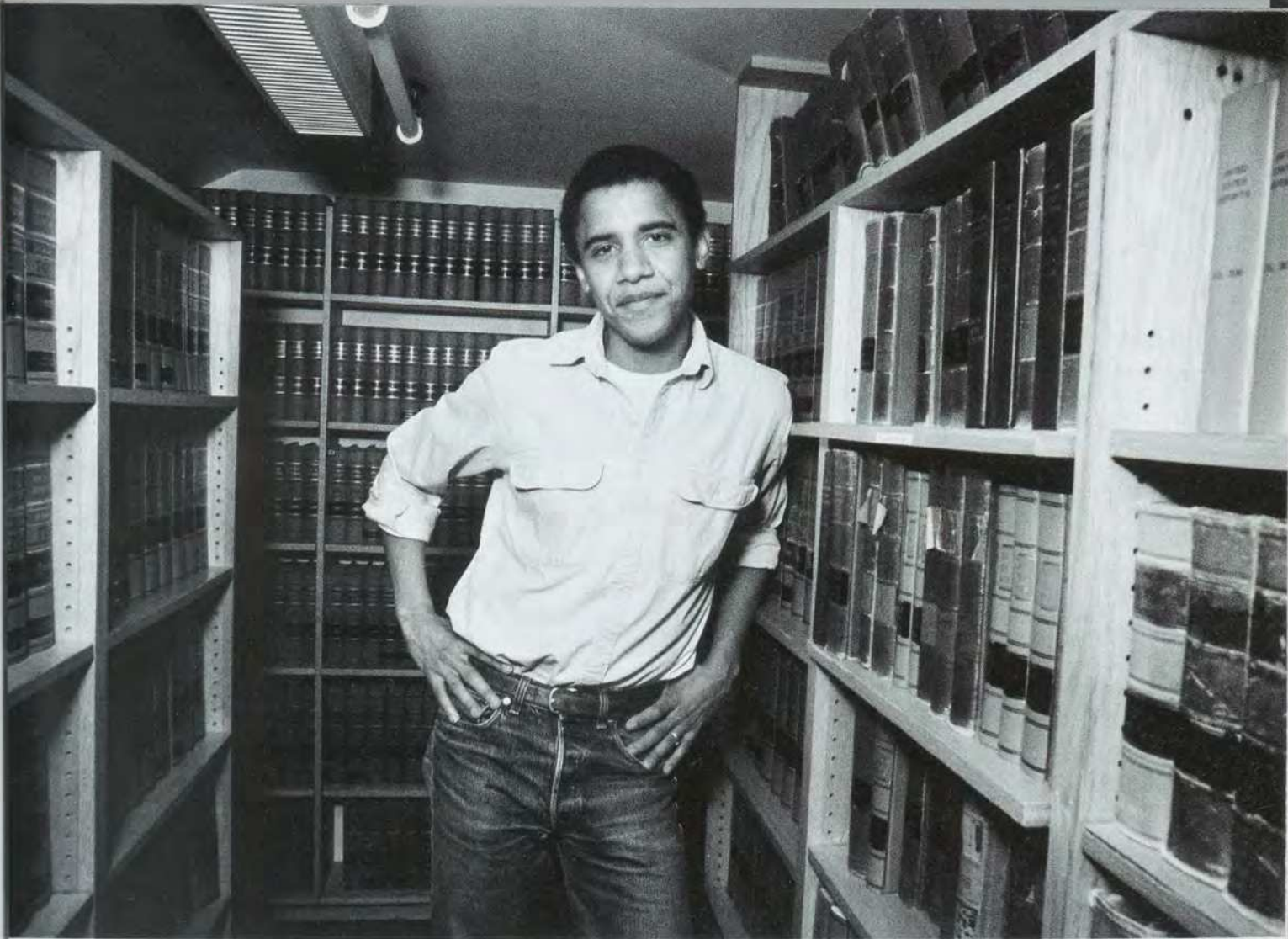
Amerikaners antipati mot offentliga välfärdsprogram är delvis kopplad till ett individualistiskt kulturarv, men också till en lång rad sentida misslyckanden. Lyndon Johnsons ambitiösa "krig mot fattigdomen" var ett fiasko, och försvårade i viss mån situationen för landets fattiga genom att belöna asociala beteenden såsom drogmissbruk, lösdriveri och avlande av utomäktenskapliga barn. Många av 1960-talets statliga välfärdsprogram syftade till att uppmuntra "lokal aktivism" i fattiga svarta kvarter. Trots uteblivna resultat och massiv korruption har många dylika organisationer erhållit statlig finansiering i decennier, inte minst i Chicago, på vars gator Obama fick sin politiska skolning. Mot den bakgrunden är det intressant att Obama valt just Harlem Children's Zone som det välfärdsprogram som han vill sprida över hela landet.

Grundtanken bakom Harlem Children's Zone är mycket enkel: att omge fattiga, företrädesvis svarta, barn och ungdomar med ansvarsfulla vuxna förebilder och genom strikt disciplin och höga krav försöka ge dem sunda, borgerliga värderingar. Inriktningen på självhjälp och personligt ansvar skiljer Harlem Children's Zone från de flesta liknande organisationer i landet, inte minst dem som Obama arbetade för som ung. I ett radioprogram använde *New York Times*-kolumnisten David Brooks Obamas entusiasm för Harlem Children's Zone som en illustration av dennes anti-utopiska och i grunden konservativa syn på mänsklig utveckling. Reinhold Niebuhr skulle definitivt ha gillat det. Saul Alinsky och Frantz Fanon hade inte kunnat sluta kräkas.

”
Säga vad man vill om George W Bush, men få skulle förneka att han är en genuin patriot – om än inte nödvändigtvis den typen av patriot som anser att sådana som han själv bör riskera livet för sitt land.

Barack Obama, ung och radikal.

FOTO: JOE WRINN/CORBIS

Vi kan alla skatta oss lyckliga att USA:s president i sitt unga liv redan upplevt mer än sin beskärda del av krossade illusioner.

Obamas djärvt titulerade kampanjbok *Change We Can Believe In* är i grund och botten en ganska deprimerande läsning. Liksom många av presidentens sentida tal präglas den starkt av vad journalisten Andrew Ferguson beskrivit som Obamas "hoppfulla misströstan"; en syn på USA som en "unken kloak vars ljuvaste dagar är nära förestående, tack vare de ändlösa led av patetiska förlorare som gör det till en hoppets ledstjärna för hela mänskligheten".

Det typiska kapitlet inleds med en utförlig beskrivning av den rådande misären och avslutas med ett par tafatta reformförslag och en maning till "hopp". Obama predikar således hopp, snarare än optimism. Hur passar detta in i den kristna realismens tradition? Reinhold Niebuhr ger oss svaret i *The Irony of American History*:

Inget som är värt att göra kan uppnås under vår livstid; därför måste vi räddas av hopp. Inget som är sant och vackert och gott är helt begripligt i sitt omedelbara sammanhang; därför måste vi räddas av tro. Inget vi gör, oavsett hur ädelt det må vara, kan uppnås på egen hand, därför måste vi räddas av kärlek. Ingen ädel handling är lika ädel ur vår väns eller fiendes synpunkt som den är ur vår egen; därför måste vi räddas av kärlekens slutgiltiga form, som är viljan att förlåta.

F Scott Fitzgerald beskrev i *Sammanbrottet* den högsta formen av intelligens som förmågan att hålla två rakt motsatta idéer i huvudet och ändå bevara förmågan att handla. Denna typ av visdom är ej medfödd och kan ej läras ut; endast i huvudet på en gravt desillusionerad individ kan viljan att kämpa för en god sak leva sida vid sida med vetskapen om alltings egentliga futilitet. Vi kan därför alla skatta oss lyckliga att USA:s president i sitt unga liv redan upplevt mer än sin beskärda del av krossade illusioner. Det område på Chicagos South Side där han tillbringade tre år i början av 1980-talet är idag om möjligt ännu mer nedgången. När husmarknaden kraschade år 2008 var många av dem som först blev hemlösa svarta familjer som på politisk och juridisk väg erhållit bolån som de inte hade en chans att betala. Och Obamas forne mentor, den eldfängde pastor Wright, raljerar idag mot "maktstrukturer" och "medelklassighet" från en tio miljoners lyxvilla i ett av Chicagos finaste kvarter, finansierad av donationer från hans godtrogna församling.

"Erfarenheten är en dyr skola, men därar lär sig ingen annanstans", lär Benjamin Franklin en gång ha sagt. Barack Obama är sannerligen ingen däre, men det har krävts trettio år av besvikelser och spruckna löften för att få honom att slutligen krypa ner under Reinhold Niebuhrs sträva filt. ✱

Det är helt enkelt inte möjligt att med trovärdighet skriva om ett så komplext ämne som Nordkorea utan att visa minsta tecken på medvetenhet om de problem som ligger i projektets natur.

Hur bör journalister behandla uppgifter som inte går att kontrollera? Gäller kraven på källkritik och journalistisk etik även om landet man behandlar är en bisarr förtryckarstat?

Osakligt om Nordkorea

Av Benjamin Katzeff Silberstein

Hur bör journalister behandla uppgifter som inte går att kontrollera? Gäller de krav på källkritik och journalistisk etik som vi ställer i

Sverige även om landet man behandlar är en bisarr förtryckarstat? Frågorna uppkommer vid läsningen av journalisterna Magnus Bårtås och Fredrik Ekman's uppmärksammade reportagebok om Nordkorea, *Alla monster måste dö*.

Det må vara hänt att jag inte läser *Alla monster måste dö* på samma sätt som andra gör. Boken tar nämligen sin utgångspunkt i en turistresa som jag själv deltog i till det ogenomträngliga Nordkorea (i boken har jag tilldelats pseudonymen "Elias") samt i en djupintervju med Choi Eun-hee, en sydkoreansk skådespelerska som kidnappades till Nordkorea 1978 tillsammans med sin man. Kring dessa två händelser målar författarparet, Magnus Bårtås och Fredrik Ekman, sin bild av det unikt totalitära Nordkorea. På det hela lyckas det bra, många viktiga ämnen behandlas med klarsynthet. Att det fanns en ambition att inte bara skriva en bok om Kim Jong IIs kufighet är tydligt. Och just därför att innehållet är väl avvägt är problemen särskilt beklagliga.

NORDKOREA ÄR PÅ många sätt ett datamässigt svart hål. Den mest basala statistik saknas och fakta om landet går sällan att kontrollera. Den som vill skriva trovärdigt om Nordkorea har därför interråd med det minsta slarv vad gäller källor. För andra uppgifter än de mest grundläggande krävs referenser, om inte annat så för att styrka att det rör sig om annat än rena spekulationer och rykten. Men boken *Alla monster måste dö* innehåller inte en enda fotnot, och källhänvisningarna går att räkna på ena handens fingrar, den långa referenslistan till trots. När författar-

na nämner ett uppseendeväckande påstående om att den nordöstra industristaden Chongjins befolkning halverats sedan svältten vill jag veta varifrån den uppgiften hämtats. Men det talar boken inte om. Inte heller då jag tittar igenom den senaste nordkoreanska folkräkningen lyckas jag styrka påståendet.

SENSATIONELLA UPPGIFTER redovisas genomgående utan att någon källkritik kan anas. Ta stycket om en massflykt från koncentrationslägret i Hwasong. Här uppges för en gångs skull en källa, den sydkoreanska NGO-drivna nättidningen *DailyNK*. Deras artiklar bygger på okontrollerbara källor

och rykten inifrån Nordkorea – jag vet detta eftersom jag har följt deras verksamhet i många år, och besökte deras kontor här i Seoul för bara några veckor sedan. En kort, inledande diskussion vid bokens början om materialets osäkerhet hade kunnat mildra problematiken. Ingenting sådant förekommer, den tvärsäkra tonen råder. Detaljer om Kim Jong IIs privatliv återges utan omsvep trots att alla som gjort minsta försök att analysera Nordkorea vet att sådana uppgifter är bokstavligt talat omöjliga att komma åt och inte sällan överdrivs för underhållningens skull. Listan kan göras lång.

De mindre sakfel som förekommer i boken må vara förlåtna, exempelvis årtal för dödsskjutningen av den sydkoreanska turisten i Kumgangbergen i Nordkorea 2008 (boken säger 2007).

Men det är helt enkelt inte möjligt att med trovärdighet skriva om ett så komplext ämne som Nordkorea utan att visa minsta tecken på medvetenhet om de problem som ligger i projektets natur. Det nordkoreanska samhällets unikt hårda förtryck saknar motstycke i sin systematik, och förtjänar att beskrivas utan att blandas bort i rykten om Kim Jong IIs märkliga person.

Benjamin Katzeff Silberstein är frilansskribent. Han utkom våren 2010 med boken *Bilder från Nordkorea*.

Om elever får överklaga sina betyg skulle det leda till rättvisare bedömning. Först om betygen kan fastställas i domstol kan deras riktighet avgöras.

Rättvisa och rättssäkra betyg

Av Samir El-Sabini

ett av gymnasieskolans stora problem är att man inte tydligt har definierat vilken kunskap eleverna har rätt att lära sig. En av de mer slående konsekvenserna av att skolans kunskapsmål är otydliga är att betygssystemet blivit godtyckligt och upplevs som orättvist av många elever.

Betygen är orättvisa på tre grundläggande sätt. För det första finns det stora skillnader mellan skolor och lärare kring hur man bedömer elevernas insatser och prestationer. Som Örjan Hansson med flera påpekade i Axess nr 3 2011, verkar det finnas en skolkultur kring hur man sätter betyg som skiftar från skola till skola. Samtidigt vägrar de statliga myndigheterna förtydliga vilket sätt som är den rätta. För det andra korrelerar betygskriterierna inte med faktiska kunskaper, utan är snarare skrivna utifrån vilket förhållningssätt eleverna har till kunskap. Sist men inte minst är vissa betyg orättvisa eftersom lärare väger in ovid-

FOTO: ROBERT HENRIKSSON/DN/SCANPIX

kommande aspekter i sin bedömning. I en kunskapsskola ska inte närvaro, uppförande eller ens attityd avspeglas i betygen. De är snarare arbetsmiljöfrågor, precis som på andra arbetsplatser.

Tyvärr har regeringen bara gjort en sak för att åtgärda de orättvisa betygen och det är att förtydliga rätten till kunskap i äm-

nesplanerna. Skolverket och Skolinspektionens ansvar för att betygen sätts rätt är dock en fråga regeringen inte fått ordning på. Ingen av myndigheterna vill axla ett sådant uppdrag och de bollar ansvaret mellan sig. En lösning som hade adresserat båda de kvarvarande problemen är att ge elever en möjlighet att överklaga sina betyg. Det skulle först och främst leda till riktigare betyg för dem som bedöms efter uppförande och personlighet, men det skulle också vara ett sätt att flytta tolkningsföreträdet av betygskriterierna från klassrummet till en statlig nivå. Om betygen kunde fastställas i en domstol eller överklagandenämnd skulle det gå att avgöra vad som är riktiga betyg. Först då kan vi komma till bukt med de orättvisa betygen som inte bara sänker enskilda elever utan också drar ner hela utbildningssystemet.

Samir El-Sabini är ordförande för Sveriges Elevråds Centralorganisation (Seco).

Betygsinflationen är en följd dels av intellektuell nihilism och dels en jakt på berömmelse för skolor som vill dra till sig högstbetalande och inte högpresterande elever.

Betygen ett moras av rättsosäkerhet

Av Anders Björnsson

Betyg är ett rättssäkerhetsinstrument. En person som slutar sin anställning har rätt att få ett avgångsbetyg; en arbetsgivare kommer inte undan med mindre. Och det ska vara ett betyg som bygger på faktiska observationer, inte på sympatier eller antipatier, inte på känslor och tyckanden.

Även den som lämnar en utbildning, en kurs eller en hel skolgång, har – eller rättare sagt har haft – rätt att bli bedömd, på någorlunda objektiva grunder. Som Magnus Henrekson med flera visar i sin artikel i Axess nr 3 2011 är emellertid basen för en sådan bedömning sedan länge undergrävd i den svenska skolan. Andra kriterier än elevernas prestationer bestämmer idag hur betygs sätts.

Betygsinflation, det vill säga en generösare bedömning av elevens prestationer än vad nationella riksligare ger vid handen, har pågått sedan mitten av sjuttioalet. Numera är betygen inte primärt mätare på indivi-

dens kunskapsnivå utan på utbildningsanstaltens ambitionsnivå. Detta skapar gruvlig orättvisa i de enskilda fallen. Och det ger en fullständig snedvridning vid rekrytering till högre utbildning. Sämre kommer sig lättare fram än bättre.

Betygsinflationen är en följd dels av intellektuell nihilism, det vill säga att prestationer inte behöver – eller får – bedömas och premieras, dels av en jakt på berömmelse för skolor som vill dra till sig inte högpresterande utan högstbetalande eller kanske snarare: statusjägare. Betygsättning har med andra ord blivit ett lotteri med viktade – socialt och ekonomiskt viktade – insatser. Samtidigt har utbildningsstandarden dalat.

Så kan man inte ha det. (Oviktad lottning vore dock under alla omständigheter att föredra framför sådan anarki!) Rådande subjektivism är moraliskt förödande, har betydande likheter med en gången tids klientelism och nepotism och går generellt sett

ut över mindre bemedlades begåvade barn som tenderar att sorteras bort i skolracet.

I detta alarmerande krisläge finns, enligt min mening, endast en utväg och den är att, under ett interregnum, det vill säga fram till dess ett anständigt betygssystem har hunnit konstrueras och implementeras, införa intagningsprov för all antagning till högre utbildning. Prov är allmänt talat sämre än betyg, eftersom de mäter prestation vid ett enda tillfälle, där dagsformen kan avgöra, och inte sammanväger prestationer vid ett stort antal tillfällen.

Men vi befinner oss nu i ett moras av rättsosäkerhet och ohyggliga intellektuella bedrägerier. Då är undantagstillståndet ett bjudande imperativ! Intagningsprov kommer på kort sikt att slå undan benen på äventyrare i utbildningsbranschen och överlag att skapa en någorlunda rättvisa och jämförbarhet i landet.

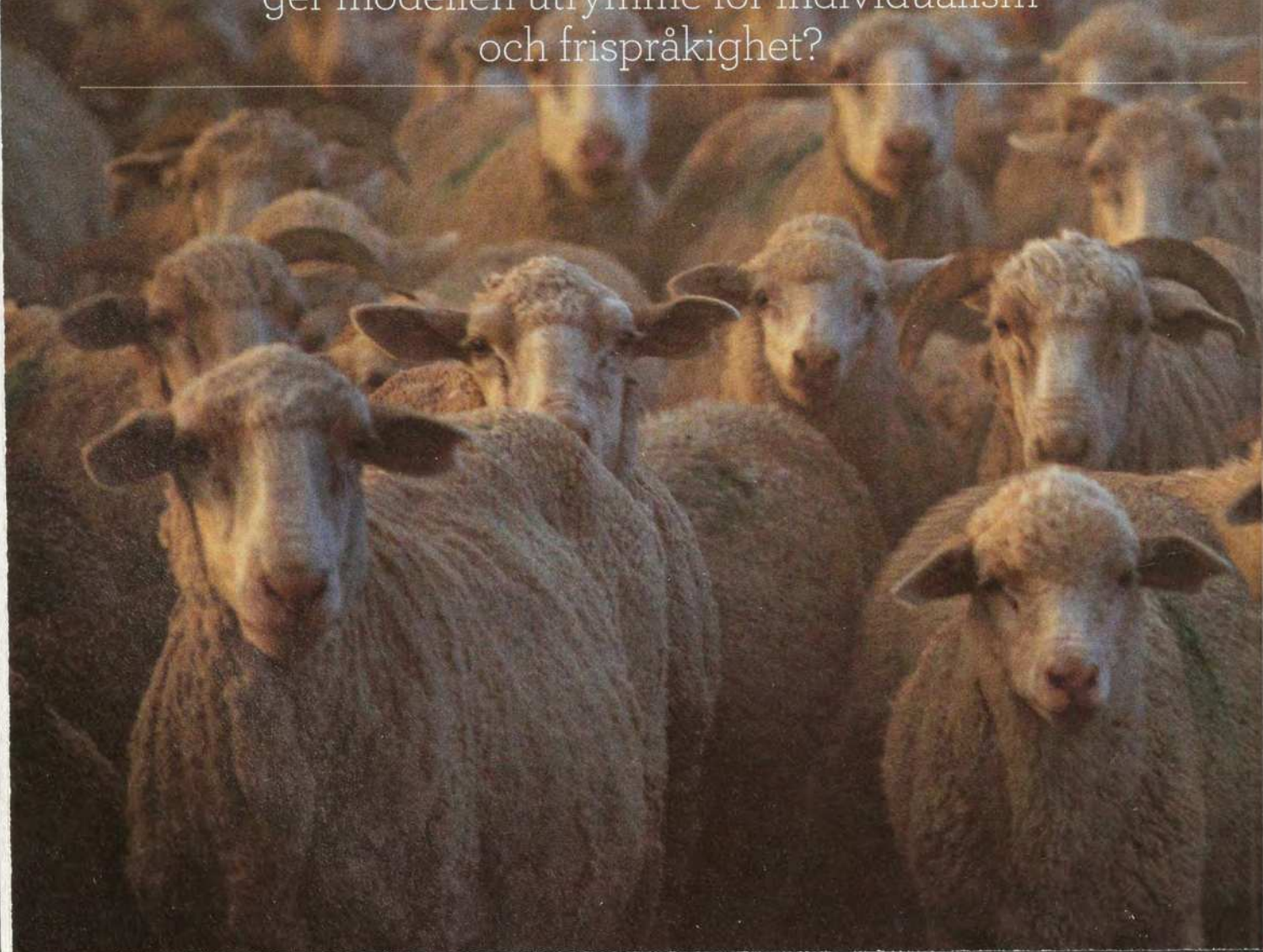
Anders Björnsson är publicist.

TEMA

KONSENSUSKULTUR

Den svenska modellen är en triumf för pragmatism och samförstånd. Men konsensustraditionens politiska vinster och konstruktiva samhällsklimat rymmer också konflikträdsla och anpasslighet. Dominerar tystnad och konformism, eller ger modellen utrymme för individualism och frispråkighet?

Pippi och Sveriges särart

Sverige beskrivs ofta som ett kollektivistiskt samhälle. Men den svenska modellen kombinerar en stark stat med extrem individualism. Därför fungerar kapitalismen bra i vårt land.

Av Lars Trägårdh

Den stränga vintern 2011 må ha kylt ner folk och få men den förde också med sig en lite oväntad renässans för den annars sedan länge iskalla svenska modellen. Det skrevs och talades om nordiska tigerekonomier lika starka som Pippi Långstrump, och "The Nordic Way" blev föremål för speciella seminarier på World Economic Forum i Davos. För dem av oss som växte upp med talet om den svenska modellen som ett nationellt varumärke nära förknippat med den socialdemokratiska välfärdsstaten – för att inte tala om slapp socialism, självmord, sex, supande och synd i allmänhet – kräver denna version 2.0 av den svenska modellen viss analys.

Håller Sverige på att förändras i grunden? Eller är det bara Sverige-bilden som är på väg att bli uppdaterad?

På ett ytligt plan antyder i alla fall den nuvarande betoningen på "nordisk kapitalism" att något fundamentalt har hänt. När Sverige och de andra nordiska länderna höjs till skyarna av *Financial Times* och *Economist* vet vi att vi har rört oss en bit från tiden då Olof Palmes kolleger i Socialistinternationalen hyllade Sverige som föregångslandet framför andra. Och framväxten av en ny Sverigebild sammanfaller också i tiden med vad som ser ut som Socialdemokraternas kollaps och Moderaternas övertagande av titeln som statsbärande parti. Men samtidigt uppenbarar en mer djupgående analys av vad jag kallar "det svenska sociala kontraktet" att grundläggande kontinuitet är minst lika framträdande som radikal förändring. Vad som kanske är mer utmärkande är att Sverige avviker från normen med avseende på två centrala variabler som brukar mätas i olika internationella undersökningar. Min tes är att förutsättningarna för den svenska kapitalismens särart kan spåras just till att Sve-

rige framstår som "Landet Annorlunda" ifråga om dessa, nämligen tillit och individualism.

Traditionellt brukar man ju främst associera Sverige med solidaritet och sociala trygghetssystem, något som vanligtvis beskrivs som en vilja och förmåga att underordna egenintresset en kollektivistisk rationalitet. Ofta har denna betoning på solidaritet uppfattats som varande i konflikt med marknadens grundläggande principer. Man har talat om att det som kännetecknar den svenska modellen är att vissa fundamentala nyttigheter – vård, skola, omsorg – har avlägsnats från marknaden och dess kalla logik. Detta var ett perspektiv som Sverigebildens nestor, Marquis Childs, gjorde berömt redan på trettio-talet när han skrev om Sverige som "medelvägen" mellan altruistisk socialism och självisk kapitalism, för att använda den tidens primitiva motsatspar.

Men detta har alltid varit, i bästa fall, en halvsanning. Bakom myten om Sverige som lagom, snällt och lite tråkigt, skymtar en kanske mindre smickrande föreställning om ett Sverige bebott av fria och starka ensamvargar. Och retoriken om solidaritet och kollektivism har, menar jag, också dolt en stark, för att inte säga extrem individualism som genomsyrar såväl sociala relationer som politiska institutioner i Sverige. Rotad i värderingar som knyter samman jantelag, vikingaanda, frihetslust och jämlikhetspatos har en distinkt moralisk princip tagit fäste som kommit att påverka utformandet av den moderna välfärdsstaten, inklusive social- och familjepolitik. Även om linjen inte alltid varit spikrak, så kan man urskilja en allmän ambition att befria individen från alla former av underordning och beroende.

I praktiken har denna moraliska och politiska princip förverkligats genom en rad konkreta lagar. Det mellanmänniska beroendet

KONSENSUSKULTUR

En del av den svenska modellen.

FOTO: JACOB FORSELL/SCANPIX

har minimerats genom införandet av bland annat särbeskattning, reformer i familjelagstiftningen som flyttat ansvaret för gamla från familj till stat, allmän tillgång till förskolor som gjort det möjligt för kvinnor att förvärvsarbeta, liksom studielån som inte behovsprövas utifrån föräldrars eller maka/makes inkomst och förmögenhet.

All denna lagstiftning har gjort Sverige och de andra nordiska länderna till de minst familjeberoende och mest individualiserade i hela världen. Detta innebär dock inte att familjen skulle försvinna. Poängen är snarare att den nordiska familjen idag kännetecknas av samma värderingar som samhället i övrigt, med betoning på oberoende och jämlikhet. Den ideala familjen är sammansatt av vuxna som alla arbetar och inte är ekonomiskt beroende av varandra och barn som är uppmuntrade till att vara självständiga så tidigt som möjligt. Det finns nog de som beklagar demokratis intåg i familjen, men det är svårt att hävda att den svenska familjen är stadd i förfall. Visserligen är livslånga äktenskap inte längre en självklar norm, men den nya nordiska familjen tar föräldraskapet på allvar, både sett rent demografiskt (vi har i Sverige högre födelsetal än i det stereotypa familjetraditionella Sydeuropa) och i termer av hur mycket tid som föräldrar, gifta eller ej, tillbringar med sina barn.

Data från World Values Survey bekräftar denna bild och visar att de nordiska länderna och speciellt Sverige intar en särposition i ett globalt perspektiv. Nordbor utmärker sig med att betona vikten av självförverkligande, individualism och personlig autonomi, detta med avseende på graden av identifikation med "emancipatoriska frihetsvärderingar" och "sekulär-rationella värderingar". Däremot står de "traditionella värderingar" som betonar Gud (religion), nation/patriotism och familjevärderingar mycket lägre i kurs.

Välfärdsstaten har därför inte kommit i konflikt med marknadsökonomi. Snarare är det harmonin mellan det svenska sociala kontraktets individualistiska anda och den individbaserade marknadslogiken som är det utmärkande draget. Den svenska kapitalismens vitalitet och styrka är intimt kopplad till att det svenska samhället baseras på individen – inte familjen, klanen, den etniska gruppen eller det religiösa samfundet – och att svensk politik syftar länge har varit att maximera individens oberoende och sociala rörlighet.

Resultatet har varit att svenskar i gemen med stor entusiasm kunnat delta i marknadssamhället, både som konsument och producent. Mindre beroende av familj och enskilda företag som garant för trygghet – men ändå skyddade från extrema risker tack vare det offentliga försäkringssystemet – har individerna råd att vara rörliga och flexibla på arbetsmarknaden på samma gång som de har utvecklat långtgående behov av produkter och service som tidigare tillfredsställdes inom familjen.

Bilden av ett starkt individualiserat marknadssamhälle bebott av solitära konsumenter kan tyckas futtigt och dystert – ett tema som har en lång historia bland socialvetare. Redan den tidiga socialvetenskapens portalfigurer som Marx, Durkheim, Simmel, Weber och Tönnies ansåg att den moderna människan kännetecknades av en ohälsosam individualism som fjärrade henne från de trygga gemenskapsband och tillitsrelationer som utmärkte det traditionella samhället. Med storstadens frihet och massamhällets anonymitet följde alienation (Marx) och *anomie* (Durkheim), en rörelse från *Gemeinschaft* mot *Gesellschaft* (Tönnies), ett liv omgärdat av en "järnbur" (Weber). Å ena sidan försvagade den moderna, byråkratiska staten de mer organiska sociala gemenskapsbanden, å andra sidan främjade konsumtions- och marknadssamhället en yttlig narcissism och materialistisk egoism.

Denna civilisationskritiska ansats har varit ett konstant återkommande tema för såväl politiker som samhällsvetare. För att hårdra en

aning tycks modernitetens egen historia sammanfalla med en parallell och ständigt upprepad ängslan över att dess inneboende dynamik med obönhörlig nödvändighet undergräver just de tillitsband som behövs för att hålla ihop samhället. På femtiotalet fick David Riesman genomslag med boken *Den ensamma massan*, i vilken han analyserade den moderne amerikanens ensamhet i massamhället. Ett par decennier senare skrev Christopher Lasch om den "narcissistiska individualism" som undergrävde lokala gemenskaper och ledde till familjens förfall. I vår egen tid har denna klassiska retorik om förestående social kollaps kommit till uttryck i delvis nya språkdräkter men i sak med samma analys och dystra slutsats. Somliga har pekat på de allehanda faror som lurar i den nya tidens "risksamhälle". Andra har beskrivit ett ökat hot mot "livsvärlden" eller larmat om det minskande "sociala kapitalet". Gemensamt är en oro över att tilliten mellan människor och förtroendet för institutioner stadigt och ständigt avtar.

Men bortom den anrika dystopiska diskursen om det modernas alla avigsidor har vi under det senaste decenniet fått tillgång till en ny och omfattande empiri som mäter och jämför social tillit i nästan alla världens länder. Visserligen kan dessa data kritiserats för att vara problematiska i en rad avseenden men tentativt är det icke desto mindre uppenbart att denna empiri ställer den teoretiska forskningen om relationen tillit-individualism-modernitet inför en rad nya – och betydande – utmaningar. För det första varierar den sociala tilliten dramatiskt från land till land, som figuren nedan visar. Även om vi enbart ser till den relativt rika och moderna västvärlden är det uppenbart att modernitet i sig inte kan förklara de stora skillnader i tillit som existerar mellan Sverige och andra moderna länder som Frankrike och USA.

Dessutom är denna variation strukturerad på ett intressant sätt. Det visar sig nämligen att bara i ett fåtal länder i världen säger sig en majoritet av människor ha tillit till andra. Bland dessa finner vi Sverige och de andra nordiska länderna. Vad som är intressant med den höga tilliten i dessa länder är att den skapar än mer problem för de klassiska teorierna som förknippar modernitet med de sociala bandens upplösning och en minskad social tillit. För om det är något epitet som associeras med Sverige är det, som vi sett, just modernitet och individualism.

Sveriges radikala annorlunda i ett jämförande perspektiv kombinerad med att Sverige tillsammans med de andra nordiska länderna utgör en speciell grupp med gemensamma drag antyder att en analys av tillitens villkor i just Sverige är av intresse. Kan det vara så att en specifik nordisk variant av modernisering, där individens frigörelse från traditionella och täta gemenskapsband i familj, klan, samfund och nation, spelar en avgörande roll för utvecklingen av en svalare men mer allmänt spridd social tillit?

Tilliten tycks dessutom ha djupa rötter i Sverige. Redan på artonhundratalet talades det om "den dumme svensken" i invandringens Amerika. Begreppet syftade inte bara på att svenskar ofta var föordiga och talade dålig engelska utan också på den förnatta godtrogenhet som utmärkte svensken. I jämförelse med många andra nationaliteter var svensken känd för att vara hederlig på gränsen till naiv. Någon som snällt ställde sig i kön, följde regler, lagar och förordningar, och litade på medmänniskornas fina moral och goda vilja. Enligt den kallhamrade spelteorins logik är de smarta de som mer resolut följer det kortsiktiga egenintressets diktat, går före i kön och ser på andra med samma misstro som man själv förtjänar. Visserligen blir resultatet i det långa loppet katastrofalt på den aggregerade nivån, men för individen är det ett sätt att minska de omedelbara riskerna att bli den som slutar spelet med Svarte Petter i hand.

KONSENSUSKULTUR

De dumma svenskarna var dock benägna att göra ett slags tillitens hopp in i det osäkra. I en hasardbetonad förväntan att andra människor är hederliga och att de gemensamma institutionerna inte är korrupta så satsade man på tilltro snarare än misstro. Resultatet har blivit ett samhälle där laglydighet och förtroende har internaliserats till sociala normer, där behovet av polisiära insatser och kontrollmekanismer är mindre.

Sett i ett ekonomiskt perspektiv är detta utomordentligt viktigt. På ekonomiskt språk skulle man säga att tilliten minskar transaktionskostnaderna. Misstro och misstänksamhet kostar däremot på många olika plan: socialt, politiskt och ekonomiskt. Såväl korruption som kontroll är förknippat med stora förluster av tid och pengar. Dessutom infekterar de det sociala umgänget och underminerar politiken, de offentliga institutionernas legitimitet och förtroendet för företag.

Vad som är slående med de nordiska länderna är att den utbredda sociala tilliten också går hand i hand med ett relativt stort förtroende för privata företag och offentliga institutioner. Laglydigheten har också en lång historia i Sverige. Inte för inte har devisen "land skall med lag byggas" fått en central plats i svensk självförståelse. Alla, även kungen, stod under lagen och redan innan Sverige blev en enhetsstat lydde befolkningen under landskapslagar. Tinget var den plats där lagen både skapades och skipades – och än idag lever ordet vidare i de nordiska språken i betydelse av såväl domstol (till exempel tingsrätt) som lagstiftande församling (till exempel landsting).

Sett ur ett tillitperspektiv är de sociala relationerna i Sverige ofta formella och relativt "svala", gemenskapen är bred snarare än snäv, i motsats till kulturer där tillitsrelationerna är "heta" inom mycket mer snäva ramar som familj och klan. Historiskt är rörelsen från ett samhälle baserat på blodsband och heder mot ett samhälle baserat på lagbunden ordning av avgörande betydelse. Tankefiguren är mäktig och gjordes populär av Geijer: den fria svenske bonden gick till tings där han både stiftade lag som medborgare och tvingades lyda under lagen som rättssubjekt. Lagen, som det var skrivet i Upplandslagen från 1296, var stiftad "allt folket till ledning, både rika och fattiga".

Att lagen och staten på detta sätt inte främst sågs som en despotisk övermakt utan som ett instrument för folkets vilja förklarar statens och lagens legitimitet i svensk politisk kultur. Och detta är avgörande även för den svenska individualismens moderna institutionalisering som bygger på en positiv syn på staten och dess roll i frigörelsen av individen från traditionella gemenskapsformer.

Samtidigt ska det betonas att denna dynamik inte är specifikt svensk eller nordisk. Den svenska samhällsordningen kan ses som en lokal men speciellt raffinerad lösning på ett universellt dilemma: att människan samtidigt är besatt av viljan till individuell suveränitet och behovet av att ingå i ett samhälle. Den moderna svenska välfärdsstatens styrka har varit en förmåga att erbjuda medborgarna maximal frihet utan att för den skull äventyra den fundamentala moraliska ordningen i samhället. Detta sociala kontrakt bygger på en allians mellan stat och individ – den svenska statsindividualismen. Social jämlikhet och individuellt oberoende ingår som grundläggande värden i denna allians där statens roll är att garantera att dessa kan förverkligas och bestå. I denna sociala ordning kan man, som vi diskuterat ovan, förnimma en rörelse från allmosor och välgörenhet mot rättigheter där målet har varit att befria fattiga från beroendet av välgörenhet, att emancipera kvinnor från den patriarkala familjen, att skydda de gamla från ättestupans etik, att ge arbetare makt i umgänget med arbetsgivare, tillskriva barn rättigheter och förbjuda aga.

I detta avseende skiljer sig Sverige – och i viss mån de andra nordiska länderna – inte bara från traditionella familje-, klan- och stambaserade samhällen utan även andra moderna välfärdsstater och marknadssamhällen. Även om de klassiska liberala idéerna om individens civila och medborgerliga rättigheter är ett gemensamt tankegods i västvärlden så är skillnaderna stora i synen på vad som ibland kallas det sociala medborgarskapet. I såväl de anglosaxiska som de kontinental- och sydeuropeiska länderna dominerar synen att familjen, de religiösa samfundet, företag, välgörenhetsorganisationer, privata försäkringsbolag och andra aktörer i det civila samhället bär ta ett huvudansvar för barn- och äldreomsorg, skolgång och utbildning, sjukvård och hjälp till arbetslösa och socialt utsatta grupper. I USA har detta att göra med den negativa synen på staten som alltid uppfattas som ett hot mot individens frihet, familjevårdningarna och civilsamhällets oberoende. I Europa saknas samma konsekventa anti-etatism, men familjens betydelse och civilsamhällets roll är grundläggande, inte minst inom ramen för doktrinen om subsidiaritet, den katolska sociallärans grundbult. Denna dynamik kan beskrivas som ett triangeldrama, med stat, familj och individ i huvudrollerna. I Sverige härskar statsindividualism; i Tyskland förenas stat och familj; i USA är trumfkorten individuella rättigheter och familjevårdningar.

O m vi rör oss från det institutionella till det existentiella perspektivet kan vi förstå skillnaden i termer av olika sätt att se på kärlek och vänskap. I Sverige förhåller sig vad jag har kallat en "svensk teori om kärlek" som postulerar att autentiska mellanmänniskliga relationer alltid måste bygga på oberoendets fasta grund. Bara om man inte står i skuld eller i ett beroendeförhållande kan man säkert veta att relationen är frivillig och sann. Det är här som Pippi Långstrump egentligen blir relevant som en sinnebild för svensk tigerekonomi: på basis av en diger säck med guld (välfärdsstaten?) kan hon träda ut i världen, fri och oberoende trots en död mamma och en frånvarande pappa.

Det svenska sociala kontraktets modernitet har haft stora fördelar. Paradoxalt har det statsindividualistiska projektet, tills inte för länge sedan under ledning av ett kvasisocialistiskt parti, fört Sverige i en alltmer perfekt harmoni med marknadsliberalismens fundamentala principer. Idag har ledarskapet tagits över av partier som formellt är mer skeptiska vad det gäller statens roll men som visat prov på stor lyhördhet vad det gäller välfärdsstatens diskreta charm – och popularitet bland väljarna.

Men kanske är det ändå så att individens position är på väg att ytterligare förstärkas. Möjligen är det så att det är dags att damma av Per Albin men denna gång för att ersätta "folkhemmet" – med dess betoning på kollektivism och kanske även etnisk homogenitet – med hans andra, lite bortglömda, begrepp, nämligen "medborgarhemmet". I den mån som det senare begreppet tydligare betonar individen över folket så öppnar det även för en djupare debatt om statsindividualismens baksida – de individuella rättigheternas svaga ställning i det svenska samhällsbygget. Bortom valfrihetsreformer och vouchers hägrar tanken om mer handfasta maktbefogenheter för individer.

Ett arv från folkhemsidéologin var nämligen att man i iveren att uppnå jämlikhet genom att införa sociala rättigheter kontrollerade av experter och politiker i den offentliga sektorn offrade de juridiskt bindande rättigheter som vi ser som självklara i umgänget med företag i den privata sektorn. Den vanmakt som maktutredningen kunde redovisa i slutet på 80-talet lever kvar. Med en starkare betoning i den nya Sverige-bilden på individens frihet och makt kan detta kanske komma att ändras.

Lars Trägårdh är professor i historia vid Ersta Sköndal högskola.

Baksidan av konsensus

Ett samhälle där konfliktundvikande är en dygd är ett svagt samhälle utan moralisk integritet. Man böjer sig för de för stunden starkaste vindarna, och gör allt för att inte utmana.

Av Per Bauhn

Jämlikhet är det mest dominerande sociala värdet i Sverige", heter det på en brittisk internetsida som vänder sig till företagare som vill göra affärer i vårt land. "Konsensus och kompromiss genomsyrar affärs- och samhällslivet", sägs det vidare. Den som vill göra affärer här uppmanas att hålla en låg profil och undvika alltför elegant klädsel. Att klä upp sig provocerar jämlikhetsidealet och kan tänkas leda till problem i umgänget med svenskarna. Påpekandet om konsensustänkandet är nog också tänkt att fungera som en varningssignal: man ska inte vänta sig snabba beslut av en chef som pekar med hela handen. Här är det förankring och förhandling som gäller.

Jämlikhet och konsensus kan låta positivt. Ingen blir överkörd och alla beslut tas i en demokratisk anda. Men konsensus har en baksida, som stavas anpasslighet, konflikträdsla, och inte sällan moralisk hållningslöshet. Och där jämlikheten sitter i högsätet kan individuell framgång ses som problem – åtminstone om den utmanar doktrinen att alla är lika bra och förtjänar lika mycket i utfall.

Samtidigt gäller Sverige för att vara ett av världens mest individualistiska länder. I de globalt upplagda undersökningar av människors värderingar och livssyn som går under namnet World Value Survey är Sverige allt annat än "Landet Lagom". Tvärtom skiljer vi ut oss som statistiskt extrema med avseende på graden av icke-traditionalism, sekularism och fokus på individuellt välbefinnande. Hur går detta ihop med bilden av Sverige som präglad av konsensustänkande och konformism?

Svaret är att dessa båda positioner låter sig alldeles utmärkt förenas med varandra. Individens vilja att investera i sitt eget välbefinnande är inte oförenlig med hennes vilja att också "vara som folk är som mest". Konsensus och jämlikhet kan alltså mycket väl gå hand i

hand med egna drömmar om sommarstuga och årlig Thailandresa. Att satsa på sig själv är inte nödvändigtvis liktydigt med individualism och självständighet i någon mer utmanande mening.

Icke-traditionalism och sekularism behöver heller inte vara följden av självständiga överväganden, utan kan likaväl handla om följsamhet mot det modernistiska klimat som varit rådande åtminstone sedan andra världskriget. När tidsandan åter blir mer puritansk ("pornografi är kränkande") och respektfull gentemot religioner ("att karikera Muhammed är kränkande"), så märker man också att frisinnet hos svenskarna vacklar.

Det är alltså inte så att strävan efter konsensus med nödvändighet skulle strida mot individuell behovstillfredsställelse. Problemet är istället att denna strävan riskerar att undergräva vår moraliska integritet och göra oss sämre rustade "att stå det onda emot", för att citera Vilhelm Moberg. Vår vilja till konfliktfrihet får oss att tala tyst om vad som är rätt när det stöter tyranner och fanatiker. Vi bänder och böjer på oss själva för att inte provocera, och under resans gång sviker vi värden som vi borde försvara.

Där konsensus är viktigast kommer man förr eller senare att offra såväl rättsprinciper som intellektuell hederlighet. Det viktiga är inte vad som är rätt eller sant, utan vad man är överens om. Man har hellre fel tillsammans än rätt ensam.

På motsvarande sätt blir jämlikheten en destruktiv snarare än en dynamisk kraft, när den övergår från att handla om förutsättningar (som allas rätt till utbildning) till att handla om utfall (alla ska ha lika mycket). En sådan jämlikhetsfundamentalism leder till samhällslig stagnation. Man har helt enkelt lättare att acceptera kollektiv medelmåttighet än att några skulle tillåtas prestera (och belönas) bättre än andra. (Därför är man på sina håll mer oroad av införan-

KONSENSUSKULTUR

Tyska soldater åker i godsvagnar genom Sverige, från Norge till Tyskland, under slutet av andra världskriget. Till vänster en svensk soldat under ett uppehåll i Skåne.

FOTO: SCANPIX

det av "elitklasser" än av att den svenska skolan i allmänhet presterar svagt.)

Jämlikhet och konsensuslösningar hör till den svenska nationens historia. Dess rötter går djupt ned i bondelandet Sverige, där byalagsanda och kollektivt handlande var rådande. Byn må vara övergiven sedan länge, men den har inte försvunnit. När Sverige urbaniserades följde byn med till staden och

fabrikerna. Böndernas barn blev industriarbetare och bondekollektivismen återskapades inom arbetarrörelsen och gavs sedan stämma och säte i det socialdemokratiska folkhemsbygget.

Bönderna som social klass hade varit starka just i kraft av sin organisation som kollektiv. Till skillnad från sina klassfränder i Europa var de representerade i riksdagen sedan senmedeltiden och kunde under 1600-talet alliera sig med kungamakten mot adeln. Man stödde kungligt envælde och garanterades i gengäld fortsatt ägan- >>

derätt till sin jord, medan bondemarken i övriga Europa lades under adelsgodsen. Från byn hämtades också enväldets soldater och rotebönderna garanterade dem deras underhåll, samtidigt som soldaten blev en bonde bland andra i byn.

Den svenska bondefriheten, påpekar historikerna Henrik Berggren och Lars Trägårdh, låg till grund för en demokratisk tradition som "erbjöd brett deltagande men lämnade begränsat utrymme för individuella avvikelser. Konsensus och social konformitet snarare än individuella rättigheter ... var de utmärkande dragen". Etnologen Åke Daun menar att dessa drag blivit bestående, och inte bara i Sverige, utan i resten av Norden: "När det gäller makt är kollektivet alltid överordnat individen i de nordiska länderna. Den som ... ansluter sig till kollektivet tvingas att anpassa sina synpunkter och värderingar till gruppen ifråga."

Byn gav kollektiv styrka utåt och fordrade individuell anpassning inåt. Den enskilde bondens ställning i samhället var avhängig den kraft som bygemenskapen kunde mobilisera. Brukandet av jorden förutsatte vanligen samarbete med andra i byn. Helt på egen hand överlevde inte den självägande bonden. För sin försörjning och för att ha en politisk röst måste bonden verka inom det kollektiv som byn eller socknen utgjorde.

Historikern Peter Aronsson beskriver i en studie av småländska sockenstämmor under perioden 1680–1850 hur "en stark tradition och uppskattning av enighet i besluten gör att det rent individuella agerandet och argumenterandet sällan vinner överhand". Som en tänkbar bidragande orsak nämner Aronsson det självhushållande samhällets föreställning om tillgängliga resurser som "ett nollsummespel där var och en hade intresse av att bevaka status quo då en förändring till det bättre för någon måste betyda en försämring för någon annan".

Även om det fanns utrymme för en bonde att bli rikare utan att det direkt gjorde någon annan bonde fattigare, så skulle hans nyvunna rikedom oroa byn eftersom rikedom kunde omsättas i makt, eller åtminstone i större handlingsfrihet. De andra bönderna kunde alltså se sig som drabbade av en relativ försämring, med avseende på fördelningen av makt och status inom byn. Här har vi grunden för den missundsamhetens jämlikhet som säger att det som inte alla kan få, ska ingen få. Eller som Åke Daun beskriver den svenska situationen: "Den höga värdering som likhet ges gör all slags personlig framgång problematisk."

Berggren och Trägårdh noterar också en annan sida av den svenska jämlikheten: "I USA och England blev demokratins mål att höja folket till aristokratens nivå. ... I Sverige syftade däremot demokratiseringen till att jämställa adeln med folket genom avskaffandet av alla privilegier och särskilda rättigheter; Jantelagen, snarare än naturrätten, kom att gälla som grundprincip."

Nu är det ju inget problem i sig att man avskaffar adelns privilegier. Också naturrättens förespråkare fann det oförenligt med människans och medborgarens rättigheter att vissa grupper med hänvisning till sin börd skulle kunna ställa sig utanför eller över lagen. Och när det gäller avskaffandet av adliga privilegier och främjandet av politisk jämlikhet (allmän rösträtt) var Sverige snarast mindre radikalt och väsentligen långsammare än USA.

Men det finns en poäng i Berggrens och Trägårdhs kritik, nämligen att en kultur som ser med misstänksamhet på individuell framgång erbjuder mager jordmån för originella tankar. Inte heller övas man i tolerans för idéer som avviker från gruppnormen. Ifrågasättande tolkas lätt som försök att göra sig märkvärdig (och ett konformistiskt samhälle känner sig också lätt utmanat). Det är i sådana miljöer som den folkliga visdomen menar att man kan förlora för-

ståndet av att läsa böcker (en risk som dessa bokläsandes kritiker knappast har utsatt sig själva för) och där man kan avfärda den som inte vill traska patrull med gruppen med ett: "Tror du att du är någont?" (vilket alltså är den yttersta utmaningen mot kollektivistiskt grupptänkande).

Konsensuskulturen är emellertid mycket väl förenlig med materiellt välstånd. Industrisamhället välkomnade närmast arbetarkollektivism, eftersom den gav förutsägbarhet och pålitlighet i produktionen. Jantelagen och konsensuskulturen medger alltså ett samhälle där medborgarna på en gång är välnärda och intellektuellt försädda. Poängen är nu inte att man blir en moraliskt sämre människa för att man inte kan diskutera filosofi och litteratur. Inte heller ska vi göra misstaget att tro att den akademiskt skolade alltid är mer djupsinnig eller reflekterande än den som på egen hand har bildat sig. Men däremot blir man en begränsad människa, om man bara är hänvisad till det man kan ta på, om man bara ser tingen, men aldrig sammanhangen, om man ständigt rör sig inom det givnas istället för inom det möjligas ramar. Och man blir osäker i mötet med människor som man inte känner.

Hur ofta har man inte noterat den blandning av blyghet och bufflighet som utmärker svenskar utomlands. De gör entré i hotellets frukostmatsal och anstränger sig att titta bort så att de ska slippa ögonkontakt med andra gäster och, framför allt, slippa hälsa på dem. Samtidigt kan de obesvärat armbåga sig fram till buffén, sträcka sig över andras fat för att komma åt sina egna ostsquor, och föra högljudda mobilsamtal bredvid gäster som uppenbart vill läsa sin tidning i ro. Oförmågan att se bortom den egna horisonten och obekantskapen med andra förhållningssätt än det egna, skapar en social kantighet när de rör sig utanför den stora by som Sverige är.

Att det sociala livet blir fattigt i ett samhälle präglad av konsensuskultur och Jantelag är inget att förvånas över. Det är också en återkommande observation i beskrivningar av svensk kultur.

"Öfver hufvud är det svenska umgängeslivet icke af större intresse", skriver Gustav Sundbärg 1911, och fortsätter: "Och huru skulle det kunna vara annorlunda? Svensken ... är öfver hufvud icke mycket road af att resonera. Och minst af allt intresserar det honom att studera de människor han har framför sig." Svensken är "stor naturvän" men "svag människokännare" och känner sig besvärad av krav på reflektion eller tankedjup. Han nöjer sig, enligt Sundbärg, med att dela in omgivningen i trevliga och otrevliga människor. "De förra uppsöker han instinktivt, de senare undviker han lika instinktivt." Någon analys av varför någon är trevlig eller otrevlig vill han inte utsätta sig för, inte heller ifrågasätter han sina egna intryck.

Gruppen av otrevliga omfattar dem som inte delar den egna uppfattningen. Svensken vill inte besväras av möjligheten att bli motsagd och behöva försvara sin position. Han saknar självförtroende och "är alldeles för rädd för obehag", skriver Sundbärg. Samma sak noteras av Susan Sontag, ett drygt halvsekel senare. Svenskarna söker ställa in sig hos utländska besökare genom att berätta hur hemskt de tycker det är att leva i Sverige. Detta, skriver Sontag, handlar åtminstone delvis om "det svenska ogillandet av ifrågasättande diskussion och kontrovers". I Sverige "finns en stark aversion mot oenighet som sådan". Till en början kan viljan till nationell självkritik verka avväpnande, men i slutändan, skriver hon, "kan det likna en undanflykt" – det vill säga en flykt undan konflikt.

Liksom Sundbärg noterar Sontag att svenskarna är "märkbart psykologiska" och "uppvisar en stark aversion mot att reflektera över motiv och karaktär". De väljer utstuderad tråkighet framför kvickhet i konversation, i hopp om att därmed eliminera en källa till osämja. Om man enbart talar om fullständigt banala och triviala

KONSENSUSKULTUR

ting, så lär inte ens den mest känslösamma natur provoceras till opposition. Alltså, skriver Sontag, "fortskrider mycken konversation genom kvantifiering": man pratar om hur många soltimmar det var den gångna månaden, hur mycket klockan var när man gick till sängs igår, hur mycket man betalar i hyra för sin lägenhet, och så vidare.

Sundbärg noterade i sina betraktelser över svensk kultur också förekomsten av missundsamhetens jämlikhet: "[S]vensken ser nog gärna, att Sverige blir rikt – om det blott kunde ske utan att någon enskild svensk blefve rik." Att berömma en landsman är svensken främmande, skriver Sundbärg. "Hjärtat är tomt, och munnen stum."

Avunden mot den framgångsrike ger upphov till en slätstruken medelmåttighet, där ingen provocerar med framgång. Sundbärg citerar en diplomat som sagt att Sverige är "det land, där endast medelmåttan lyckas", och kommenterar:

Sant är nog, att fullt medborgerligt förtroende åtnjuter i vårt land endast den som kan göra blott hvad alla andra kunna. Den som kan göra något mera är alltid misstänkt och blir lätt varg i veum... Vi älska i allmänhet icke kantiga och originella människor i Sverige, – om de ej roa oss.

Susan Sontag ser för sin del något närmast patologiskt i den svenska konflikträdslan. Hon säger sig vara övertygad om att "den svenska resonligheten är en djupgående brist, som har alltför mycket att göra med hämningar och ångest och distans till känslor". Hon fortsätter: "[A]tt undvika konfrontation och att undertrycka ogillande i den utsträckning som svenskar gör glider inte sällan över i passivitet och likgiltighetsmentalitet. Jag är till exempel säker på att det inte bara beror på den ständiga bristen på arbetskraft att människor sällan får sparken här, hur de än missköter sina arbeten. Det är också sant att de flesta svenskar skulle föredra att fortsätta driva en verksamhet med inkompetent personal framför att utsätta sig för obehaget att tala allvar med någon, sära deras känslor och ådra sig deras fientlighet."

Den svenska konflikträdslan är inte bara ett socialpsykologiskt tillstånd utan har utvecklats till en helt egen normativ doktrin. I stort som smått har det kommit att ses som inte bara klokt, utan också rätt att avstå från allt som kan tänkas vålla missämja eller provocera fram en konflikt. Det kan förvisso låta sympatiskt att man lägger sig vinn om att inte sära andra eller ställa till med onödiga bråk. Men när konflikträdslan blir ett bärande fundament för politik och samhällsliv, så förlorar man också förmågan att ta de moraliskt nödvändiga striderna.

Det är lätt att anföra maktrealistiska skäl till att Sverige valde att falla undan för tyska önskemål under andra världskriget (transitering av tysk trupp, järnmalmsexporten) och att vara Sovjetdiktaturen till lags efter kriget (baltutlämningen, passiviteten i fråga om Raoul Wallenbergs öde). Små stater tvingas ofta agera på de villkor som närliggande stormakter medger. Men det är en annan sak när man gör dygd av nödvändigheten och under täcknamn av neutralitet försöker framställa sitt agerande inte som en påtvingad eftergift, utan i stället som uttryck för moralisk medvetenhet och klokskap. Man skapar ett samband mellan offentlig undfallenhet och nationell trygghet, som ytterligare bidrar till att cementera hållningslösheten som princip.

Ett samhälle präglad av konflikträdsla utvecklar en egen moral, där rätt och orätt anpassas till ambitionen att minimera konflikter. Den som hävdar sin frihet att kritisera våldsbenägna grupper inom eller utom landets gränser kan få finna sig i att bli tillrättavissad av myndigheter och medborgare som till varje pris vill undvika

bråk. Alltså fick Torgny Segerstedt höra att det var hans fel om Hitler började krig mot Sverige som en följd av Segerstedts antinazistiska journalistik. Och i samband med den islamistiske självmordsbombarens misslyckade attentat i Stockholm i december 2010 hördes röster som menade att om någon döddes av hans sprängladdningar, så hade det varit Lars Vilks fel, eftersom Vilks teckningar av Muhammed som rondellhund hade provocerat fram detta våldsdåd.

Givetvis hade Hitler varit ansvarig för ett tyskt angrepp på Sverige (Torgny Segerstedt tvingade inte honom att gå i krig), liksom Taimour Abdulwahab och ingen annan hade varit fullt och helt ansvarig för alla offer för hans attentat. Men i ett samhälle präglad av konflikträdsla vill man stryka de farligaste och mest aggressiva fienderna med hårs och föredrar då att lägga skulden på de enskilda avvikare som det hursomhelst är lätt och riskfritt att sätta på plats.

Man anpassar sina moraliska bedömningar av omvärlden till sin bild av vem man helst vill slippa bråka med. Utrikesminister Östen Undén kallade Sovjetunionen ett "rättssamhälle" och skällde ut Raoul Wallenbergs anhöriga när de gav uttryck för misstanken att de sovjetiska myndigheterna for med osanning rörande Wallenbergs öde. Samme Undén kallade USA och väst för "den så kallade fria världen".

Det handlade inte om okunnighet utan om verklighetsförvanskning i syfte att ge sig själv ett moraliskt alibi. Man måste helt enkelt hävda att väst och öst var ungefär lika goda kalsupare för att kunna försvara den anpassningspolitik som lämnade såväl Wallenberg som baltiska flyktingar åt ett bistert öde i sovjetisk fångenskap. Samma anpassade verklighetsbeskrivning kom till uttryck när Undéns sentida efterföljare Sten Andersson 1989 förnekade att Baltikum var ockuperat av Sovjetunionen.

Den politiska undfallenheten gentemot Sovjetunionen balanserades av militärt spaningssamarbete med USA, riktat mot just Sovjetunionen. Men eftersom man inte hade någon annan normativ ledstjärna än att undvika att dras in i en konflikt med en övermäktig fiende, så bör inte det här dubbelspelet ha vållat politikerna alltför stor moralisk vanda.

Ett samhälle där konfliktundvikande är en dygd är ett svagt samhälle utan moralisk integritet. Man böjer sig för de för stunden starkaste vindarna, och gör allt för att inte utmana. Alltså kan Rikspolisstyrelsen vara mer bekymrad över att polisuniformen ger ett "aggressivt" intryck, än att polisen inte klarar av att förhindra att gatuaaktivister vandaliserar innerstäder. Alltså åläggs ordningsmakten att föra "dialog" med de förortsligister som eldar upp bilar och kastar sten på brandkåren, i stället för att oskadliggöra dem.

Viljan att inkludera alla i ett övergripande samförstånd och att undvika att sätta hårt mot hårt, kan framstå som sympatisk. Men den leder alltför ofta till en hållningslös relativism, där de mest aggressiva och kompromisslösa krafterna inom och utom landets gränser dikterar dagordningen. Anpasslighet och *appeasement* gör demokratin svag och dess fiender starkare än vad de hade behövt vara. Konsensuskulturen bidrar därmed till en utveckling där rätten viker sig för makten, och där fjäsk för fanatiker och fundamentalister upphöjs till ordningen för dagen.

Per Bauhn är professor i praktisk filosofi vid Linnéuniversitetet i Kalmar.

Litteratur som citeras i texten:

Peter Aronsson, *Bönder gör politik*, Lund, 1992.

Henrik Berggren och Lars Trägårdh, *Är svensken människa?*, Stockholm, 2006.

Åke Daun, *Svensk mentalitet* (3:e uppl.), Stockholm, 1998.

Susan Sontag, *A Letter from Sweden*, Ramparts, July 1969 (23–38).

Gustaf Sundbärg, *Det svenska folklynnnet*, Stockholm, 1911.

I skuggan av framtiden

Den danske journalisten Mikael Jalving kallar Sverige tystnadens land. Sydsvenskans redaktör Per Svensson håller inte med. Johan Lundberg leder ett samtal om nationella samförstånd och tabun.

Av Johan Lundberg

Ribersborgs kallbadhus i Malmö skjuter ut som ett jättestarkt versalt T i Öresund.

T som i tystnad, för att apostrofera titeln på den danske journalisten och historikern Mikael Jalvings bok om Sverige: *Absolut Sverige. En resa i tystnadens rike*.

På kallbadhuset har jag stämt möte med inte bara Jalving, utan även Per Svensson, tidigare kulturchef på *Expressen*, numera redaktör på *Sydsvenskan* och malmöbo sedan trettio år. Per Svensson är en av dem som har opponerat sig mot Jalvings bild av Sverige som ett land av tyst samförstånd. Senast möttes de i en affekterad debatt i dansk tv – med anledning av att Svensson stoppade Jalving från att framträda på Publicistklubben i Malmö. Något som från ett danskt perspektiv tycktes bekräfta den låga takhöjden i Sverige.

Därav valet av intervjuplats. Med utsikt mot både Danmark och Sverige och med den klarblå himlen högt över oss, kan knappast de fysiska villkoren vara bättre för ett förutsättningslöst samtal om svenska tabun, om nationell särart och om ett Europa där populistiska partier, globaliseringsmotståndare och kulturchauvinister vädrar morgonluft.

Johan Lundberg (JL): Vi kan väl börja med den tes som Mikael driver genom sin bok. I vilken mån är dagens Sverige en konsensuskultur?

Mikael Jalving (MJ): Utöver vad som står i min bok vill jag lyfta fram fyra dogmer som det råder konsensus kring.

Den första är uppfattningen att framtiden alltid är god. Jag snubbade över ett citat av upplysningsfilosofen Markis de Condorcet, i Sven-Eric Liedmans *I skuggan av framtiden*. Där talar Condorcet om den framtidsoptimistiska människan: "En dag kommer det ögonblick då solen bara lyser över fria människor som inte känns vid nå-

gon annan herre än sitt eget förnuft..." Detta är skrivet 1793, strax efter den franska revolutionen, och orden kommenteras av Liedman så här: "Nu blickar han mot framtiden. Han ser framför sig en underbar värld. Allt det han avskyr har försvunnit: religionen med sina präster, tyrannerna med sina lakejer. Slaveri och förtryck har utplånats från jordens yta. Jämlikhet råder. Alla lever ett längre, rikare och friskare liv än tidigare. Kunskapen blomstrar. Tekniken gör livet lätt och behagligt.

Konsten binds inte längre av klassiska mönster utan tillåter sig en större variationsrikedom. Samhället fungerar friktionsfritt. Kunskapen om hur man bör bete sig för att undvika konflikter och uppnå resultat som gynnar alla finns nämligen nedlagd i lagarna och spridd bland medborgarna. Kort sagt, i Condorcets ögon är det en lycklig, en frigjord värld."

Detta är en mycket träffande beskrivning av den svenska framtidsoptimismen anno 2011. Svenskarna lever i skuggan av framtiden.

Den andra dogmen är uppfattningen att solidariteten alltid är god. Man ska alltid visa solidaritet med de svaga, med de enbenta, med kvinnorna, med djuren och förstås med invandrarna. Men solidaritet är någonting annat än sympati, den är aktivistisk och propagandistisk.

Den tredje rör invandring. Integration är ett ämne man inte talar om, därför att man har kommit överens om att invandring är någonting bra.

Den sista dogmen gäller freden. Freden är alltid god. Krig ses i alla sammanhang som någonting dåligt.

Det är fyra exempel på vad jag uppfattar som rätt extrema synpunkter, vilka i Sverige har blivit mainstream.

Per Svensson (PS): Det är självklart att det finns en konsen-

KONSENSUSKULTUR

suskultur i Sverige och på många punkter delar jag din beskrivning.

Men kärnan i det hela är framtidskonsensus. Bekännelsen till det moderna och modernismen. Den har funnits ganska länge och är inte ens socialdemokratisk. Heidenstam skrev på 1890-talet en uppsats om det specifikt svenska och gjorde då också en jämförelse med det danska. Han menar att det som gör svenskarna med rätta obemärkta i världen, är deras fixering vid allt som är nytt och modernt. Det gör att svensken aldrig får en fast karaktär. Mot detta ställer Heidenstam Danmark: "Res istället till Danmark, och bakom de små fönsterrutorna, de vita gardinerna och krukväxterna som nyfikat skjutas åt sidan, framträtt vänligt ett underbart gammalmodigt huvud, med stärkt mössa och benat pannhår. Du skall förstå att tidens hjul där rullat långsammare och att det danska folklynnets trots allt i grunden är mer konservativt."

Så denna fixering vid det moderna uppstår redan på 1800-talet, om inte ännu tidigare. Sen under 1900-talet blir det en svensk överideologi. Och där kan man säga att den har haft en hel del positiva konsekvenser. Det är ju ett av skälen till att Sverige har varit ett välbärgat land, innovativt, inriktat på ekonomisk rationalitet, förnuft i politiken, samförstånd – allt detta som har gjort Sverige framgångsrikt internationellt. Baksidan är att det kan leda till identitetslöshet, förakt för historia och framför allt svårigheter att hantera avvikare som inte snöar in i det där förnuftiga, rationella mönstret.

MJ: Då verkar vi ju eniga.

PS: Vi kommer snart att bli oeniga! I min recension av din bok började jag i en symbolmättad bild av Sverige, nämligen en Vasaloppsstart. Tusentals människor står uppradade och ivriga. Alla tror att det handlar om dem själva, och tror detta samtidigt. Det är ett uttryck för individualism, det handlar om individuell prestation, men man kör i samma spår. Var och en för sig men tillsammans – det är den svenska modellen. Mottot för Vasaloppet är fint: "I fädrens spår för framtidens segrar."

MJ: Det är en fin och vacker metafor, och vi talar nu om nationalkaraktär i rätt generella termer. Men danskarnas skepsis mot framtiden och ljuset baserar sig i en konkret historisk erfarenhet av att när man vinner något, så förlorar man också något. När man vinner något tekniskt, så tappar man kanske känslan för det nära, för att man hör till en och samma familj och att man har vissa värderingar ackumulerade. Det som ligger i framtidsoptimismen är att man vill ut ur samtiden och därför "dödar" man dåtiden och hastar in i framtiden. Det är för mig Condorcets radikala upplysningsideologi.

PS: När det gäller dina resonemang om konsensus, är det mycket jag håller med om, men jag har två invändningar. För det första hoppar du i din bok fram

och tillbaka mellan Sverige vid olika tidpunkter; Sverige då som du karikerar litet och beskriver som Sverige nu: alla tycker likadant och samlas runt det sura kaffet, en slags socialdemokratisk konsensus där alla är sysselsatta med att vika pappersduvor för att hylla freden. Alla samlades i samma folkrörelsebastu.

Men om man jämför Sverige för 20–30 år sedan med dagens Sverige så var det ett helt annat land, en helt annan värld, för det första. Det är också ett Sverige som du paradoxalt nog blir nostalgisk över. Vart har det tagit vägen detta Sverige, där det fanns en gemenskap?

DN har idag en väldigt bra ledare som visar på hur hemskt det var i Sverige på 1980-talet där alla tyckte ungefär likadant och 45 procent röstade på Socialdemokraterna och till och med de borgerliga partierna var socialdemokratiska egentligen.

För det andra håller jag inte med om att det i Sverige råder konsensus kring invandringen. Tvärtom faktiskt, och så har det varit ganska länge.

JL: Men för det första kan man fortfarande idag hävda att den nuvarande borgerliga regeringen konserverar den socialdemokratiska politiken. Den position som moderaterna befinner sig i hade väl Socialdemokraterna lika gärna kunnat inta?

När det sedan gäller integrationspolitiken, är det väl ett problem att samtliga andra partier har markerat en enad front mot Sverigedemokraterna, vilket har gjort att man hellre tagit gemensamt avstånd från SD än diskuterat olikheter sinsemellan. Vilka förändringar på arbetsmarknaden är nödvändiga för lyckad integration?

I vilken mån är vi beredda att tumma på vissa fundamentala aspekter av välfärdsstaten för att skapa en fungerande integration? Genom att diskutera denna sorts frågor skulle man kunna profilera sig i integrationsfrågan och inte lämna walkover till SD.

PS: Det är möjligt. Men den borgerliga skattepolitiken och hela arbetslinjen berör ju integrationspolitiken. Man vill skapa fler arbeten för att bryta utanförskap. Det är klart att det finns ideologiska skillnader där.

JL: Men sedan kan du väl ändå inte bortse från att man fortfarande idag får betala ett högt pris för att uttrycka avvikande åsikter? Det kan gälla allt från att säga att den samtida poesin skulle må bra av större mångfald och mindre kotteri-bildningar. Då blir man av en enig opinion utmål-lad som en »

Mikael Jalving.

ILLUSTRATIONER
FÖR AXESS AV
BEATRICE BOHMAN

TEMA

konspirationsteoretiker. Och säger man att den samtida bildkonsten är för idébaserad, för cerebral och för förutsägbar i sina provokationer och normbrott, så utmålas man som nazist. Jag tycker att det är ett rätt högt pris. Jag tror att många just av den anledningen drar sig för att gå emot strömmen. Det är allvarligt. Eller borde vara. För alla som inser att demokrati och absolut enighet inte hör samman.

PS: Den svenska debatten graviterar runt en kulturradikal sfär, där finns en konsensus. Det kan man ibland beklaga för det gör debatten mindre spännig. Men även där har det ju skett inbrytningar; där finns ju debattörer som du själv och andra med rötter i SvD.

JL: Men ta diskussionen om burkaförbud. Allavet att den som publicerar en aldrig så välargumenterad artikel till stöd för burkaförbud är rökt. Åtminstone på kultur- och ledarsidorna. Följden blir att Sverigedemokraterna kan säga att "det där säger du bara, för att om du skulle säga någonting annat, skulle du uteslutas ur den svenska offentligheten". Och det sista har de ju rätt i, vilket gör att de hela tiden får gratispoäng. Jag framställer argument mot Sverigedemokraterna, eller mot burkaförbud, vilket är genomtänkta. Men de kan hela tiden slå tillbaka genom att säga att "Jamen det där säger Johan bara för att han inte kan säga något annat". Och så vinner de debatten utan att behöva bemöta argument.

PS: Jo, men det är ju inte så att man inte diskuterar burka överhuvudtaget. Men det finns andra frågor som inte alls diskuteras, frågor där konsensus tas för givet. Neutraliteten är en fråga, relativismen en annan, alltså att vi

inte gillar hierarkier, varken när det gäller konst eller människor.

JL: Eller kulturer?

PS: En annan sådan föreställning är att staten i grunden fortfarande är god. Det finns en moralisk kvalitet inbyggd i staten. Där råder konsensus. Och en annan sak är att vi i den intellektuella miljön tolkar världen med ett paradig i taget, i den intellektuella världen. Där kan jag tycka att det finns en konsensuskultur som är irriterande plågsam. Jag tittade på *Lust & Last*-utställningen på Nationalmuseum. Den lämpar sig ju verkligen för en marxistisk analys, för begrepp och företeelser som förtingligande, alienation, adelns tjänsteflickor, borgarklassens frambrytande. Men nu är det bara genusanalys.

JL: Och konstvetare tycker dessutom att genusaspekten måste accentueras.

PS: Båda dessa teorier kan ha sitt berättigande men det irriterande är att man upphöjer en av många tänkbara aspekter till ett slags objektiv överideologi. Man hanterar inte teorierna som tolkningsmetoder, utan som objektiv sanning.

MJ: Du har ju massor med stoff till en Sverigebok!

JL: Men för att återvända till detta med att man får betala ett högt pris för att uttrycka avvikande åsikter.

PS: Det beror på i vilka frågor.

JL: Säger man att man ska diskutera invandringens konsekvenser, så blir man utmålad som nazist och fascist.

PS: Inte nödvändigtvis.

JL: Jo, man får räkna med det.

MJ: Vi har provat på det där själva, och det är rätt överväldigande. Jag borde kanske ha förstått hur starka reaktionerna skulle bli i Sverige. En skribent på DN:s ledarsida som förvisso möjligen ligger lite till vänster är i mina ögon ett typexempel på hur man bemöter en utbölning från Danmark som kritiserar Sverige.

Skribenten i fråga skrev två signerade ledare, inte bara mot min bok utan mot min person och hävdade att jag inte borde få fortsätta som seriös journalist. Är det en seriös intellektuell debatt? Det är att kriminalisera budbäraren istället för att ta sig an dennes budskap.

PS: Men det finns ju två diskussioner här. Den ena är vad som står i Mikael's bok och där uppfattar jag, att din kritik mot Sverige egentligen inte gäller den konsensus som vi är överens om. Det du är upprörd över är snarare bristen på konsensus, nämligen att vi inte alla är överens om att "muslimer" är det stora problemet i vår tid. I övrigt har jag inga svårigheter med din bok.

Vad jag däremot har varit kritisk mot, och det är den andra diskussionen, är att du lät dig luras till att medverka hos Nationaldemokraterna.

JL: Men vi kan ta den frågan nu. Ångrar du att du deltog i ett möte med nationaldemokrater?

MJ: Nej, inte alls. Men jag var inte riktigt beredd på reaktionen. Där var jag naiv. Det hjälpte inte att jag deltog i arrangemanget utifrån de mest idealistiska syften som man kan ha rörande ords makt och betydelser. Per säger att jag var naiv, att jag inte visste att jag blev använd i ett politiskt spel av Nationaldemokraterna. Men jag tror att naiviteten ligger på ett annat ställe.

Naiviteten ligger i att man tror att det hjälper att beskriva ett politiskt parti som SD som idag har kanske 8-9 procent av väljarnas stöd, som en rasistisk organisation. Jag tror att ju mer man demoniserar partier och rörelser, desto bättre villkor får de. Ju mer man försöker förtrycka uppfattningar eller synpunkter, desto mer vänder de tillbaka i demonisk form. Det är som hos Freud: försöker man lägga band på sexualiteten kommer den tillbaka i depraverad sadomasochism.

KONSENSUSKULTUR

PS: Fast det råder ju inte konsensus om att Sverigedemokraterna är en rasistisk organisation. Jag skulle inte uttrycka det så även om jag tillhör deras legitimerade fiender. Jag skulle säga att de är ett främlingsfientligt parti med rötter i rasistiska rörelser.

JL: Men du måste väl ändå hålla med om att det finns problem med ditt agerande, Mikael? När vi kritiserar vissa företrädare för islamism eller en del radikala vänstermänniskor, så anför det att den och den har framträtt på en konferens med Förintelseförnekare. Jag anser att det finns ett problem när Mattias Gardell finns med på en båt till Israel tillsammans med antisemiter som i sin tur citerar gamla KKK-ledare på sin hemsida. Jag tycker att kontexten talar sitt tydliga språk.

MJ: Men jag accepterar inte premissen att det ska vara kontexten som bestämmer vad innehållet är. Jag skulle ett par dagar senare ha hållit samma föredrag på Publicistklubben i Malmö. Det enda som var annorlunda var åhörarna. Jag delar inte premissen att man bör vara enig med det forum man ska tala till. Det kortsluter hela debatten och idén om vad debatt är.

JL: Men det var väl ingen debatt?

MJ: Det var debatt. Vi diskuterade Muhammedteckningarna och jag var den enda som tyckte att det var utmärkt att *Jyllands-Posten* publicerat teckningarna.

PS: Jag tror att kontexten spelar väldigt stor roll. Jag kan hänvisa till historien. Vi tycker illa om de västförfattare som kring 1950-talet reste till fredskongresser i det kommunistiska Östeuropa och höll i och för sig utmärkta tal om hur fint det är med fred och därmed gjorde tjänst för diktaturer och bidrog till att legitimera dem.

På samma sätt är det när du bjuds in. Det är inte helt relevant att jämföra två fredskongresser i Sovjetunionen med Nationaldemokraterna i Södertälje, men det är samma typ av mekanismer. Det

tycker jag att man som intellektuell och som historiker bör kunna se igenom.

MJ: Jag inser att utifrån ett taktiskt, strategiskt övervägande, borde man inte ställa upp. Men jag spelar inte taktiskt, jag är ingen strateg.

PS: Men rent språkfilosofiskt kan vi inte komma ifrån att vad man säger är en produkt av vad man säger rent lexikaliskt, var man säger det, till vem man säger det och på vilket sätt man säger det.

JL: Jo, men å andra sidan fick Mikael inte komma till Publicistklubben i Malmö. Men det har inte varit några problem för dem som höll tal på kongressen och konferenser i öststaterna att komma till tals i svensk offentlighet. Och om vi ser till Publicistklubben så har Jan Guillou haft klippkort där – trots hans samarbete med KGB och med en palestinsk "befrielseorganisation" som DPFLP.

PS: Inte under min ordförandetid och inte under mitt ansvarsområde, som är Publicistklubben Södra.

MJ: Men jag hade också ställt upp om det var Feministiskt initiativ, Vänsterpartiet eller med Jan Guillou. Jag vill inte gå in och moraliskt sortera vem jag diskuterar med.

PS: Men däremot så tycker jag att om vi ska tala om svenskhet så finns det en konsensus som jag tycker är helt rimlig och det är att det finns vissa typer av grupperingar och ideologier som vi bestämmer oss för att ta avstånd ifrån.

JL: Men det finns ju en asymmetri i svensk debatt. Det är ingen som reagerar när Sven Wollter blir intervjuad i ett soffprogram fastän än han är stalinist. Man uppfattar Per Ahlmark och Jan Myrdal som jämbördiga parter.

PS: Jag gör inte det.

JL: Nej, men i svenskt debattklimat är det ju så. Vill man ha en förändring kan man väl inte bara acceptera de här spelreglerna? Att >>

vi accepterar stalinister som legitima samtalspartners men inte nazister? Det leder ju till att kommunistregimer kommer att fortsätta att överslätas och förringas. Det är det pris som man får betala om man fortsätter att acceptera premisserna att det är värre att äta middag med Siv Jensen än med Sven Wollter. Eller att det är värre att debattera med Åkesson än med Myrdal. Att vi kan bjuda in P O Enquist men inte Mikael Jalving.

PS: Visst kan jag delvis hålla med om att det är på det viset, men det är en följd av att under 1960-1970-talet så normaliserades stalinistiska och maoistiska uppfattningar. De blev en del av den normala debattkulturen, kanske till och med kom att dominera den. Det är ett avskälen till att hålla avstånd till exempelvis SD eller ND, att undvika att det åsiktsblocket normaliseras eller trivialiseras.

Det gamla Danmark var ju för övrigt ännu mer fredsmarxistiskt än Sverige på 60-talet.

MJ: Vi har nyligen haft en debatt om kalla kriget i Danmark. Antikommunismen i Danmark är mycket starkare än i Sverige. Det finns en mycket bredare konsensus om vad den svenska rollen under kalla kriget var, att man var ett neutralt land mellan två block och att det var så det skulle vara – med Palme som styrman. Det är ju precis som med andra världskriget, att den svenska politiken är mycket mer ambivalent än den danska, för att svenskarna har spelat på två hästar samtidigt.

PS: Där är vi återigen eniga. Hade du velat skriva en verkligt kritisk analys av Sverige, borde du ha fokuserat på Sveriges ansträngningar att hålla sig utanför alla krig, att det inte fanns någon moral i det. Sen lyckades man göra det politiskt neutralt till någonting fint, ett moraliskt egenvärde. Jag ser detta som ett mycket större problem än invandringsfrågan.

Varför blir neutraliteten så här sakrosankt och ikonisk. Jag tror att det har att göra med moderniteten igen, att man i moderniteten och förnuftskulten anser att nationalism är en primitiv, religiös känsla. Nationalistiska yttringar blir tabuförklarade, och neutralitetskulten blir ett sätt att ge utlopp för förträngda nationella känslor. Vi får vara stolta över Sverige som en av de mest fredsälskande nationerna i världen. En legitim och ofarlig nationalism.

JL: Och Sverige har ju haft turen på sin sida, andra har gripit in så att det har löst sig till det bästa utan att vi behövde ingripa.

Men neutralitetstanken och tredje ståndpunkten gav ju legitimitet åt en konsensushållning och åt en attityd som jag uppfattar som vital fortfarande, nämligen att det anses fint och sofistikerat att inte ta position där man betraktar debatten på distans och liksom ser det som primitivt att välja sida. Det innebär dock ytterst sett att man i praktiken tar parti för dem som mest aggressivt dikterar dagordningen. Den som ifrågasätter och vill debattera den rådande ordningen anses vulgär. Och en liknande asymmetri präglade även neutralitetsfrågan och tredje ståndpunkten. Genom att vägra ta ställning mellan blocken under kalla kriget gav man legitimitet åt Sovjetsystemet. Det underförstås som likvärdigt med västvärlden. Vilket naturligtvis också har påverkat oss att se just Per Ahlmark och Jan Myrdal som likvärdiga ytterpoler på den politiska skalan snarare än Jan Myrdal och Nationaldemokraterna.

PS: Men det är också ett exempel på att det inte råder total enighet och konsensus. Det finns trots allt en opinion för Nato, som inser att Nato är en mera demokratisk organisation än FN, och att det därför är absurt att säga nej till Nato.

MJ: Jag ser det som att det hänger samman. När du nu talar om neutraliteten, är det ju riktigt att det har nutidskonsekvenser. Det har också som följd att internationalismen alltid är principiellt mycket bättre än nationalismen. Det betyder i samband med invandring och integration att man säger att för att invandringen är internationell, är den per automatik någonting bra för neutraliteten.

PS: Ja, men sen kan man vända på det och säga att det är klart att internationalismen har varit bra för Sverige, också rent krasst. Vi är och har varit en exportnation i högre grad än de flesta andra länder av samma storlek.

MJ: Man vinner något och man förlorar något, det är det jag menar. Vinsten är den industriella och kommersiella framgången för Sverige. Men man förlorar också något: känslan för vad som är möjligt i en nation; en inre stabilitet.

PS: Men det du saknar är ju det gamla goda Sverige som jag inte alls saknar. Och det är ju mycket det den danska debatten handlar om. Hur man ska rädda det gamla goda Danmark.

JL: Men vad är det gamla goda Sverige? Du redogör ju för internationalism och öppenhet och att det är så bra att Sverige är på det sättet. Då värdesätter man ändå den svenska kulturen. Med dess kärlek till moderniteten, som härrör ur 1800-talet. Samtidigt så finns det i det sättet att resonera en ovilja mot att säga att en kultur är bättre än en annan kultur. Finns det inte en paradox där?

PS: Jag tycker att det finns värdehierarkier på det flesta områden, så du kan nog inte sätta dit mig här. Men jag är lite fascinerad av den här danska, nästan neurotiska rädslan för att den danska nationen ska naggas i kanten, försvinna.

MJ: Jo men, i Danmark är det inte bara en tillfällig reaktion som har med invandring att göra. Det finns en längre historia, som går tillbaka till före invandringen. Det har mycket med -68 att göra och med brytningen med auktoriteter, med kunskaper i skolan. Det folkliga blev negativt laddat, uttraderat och förlöjligt på 1970-talet. Därför är det nationella i underskott när invandringen börjar. Och med invandringen kommer reaktionen desto starkare, för då är det också dags att göra upp med hela 68-ideologin.

JL: Men handlar det då om en sorts värdenihilism egentligen, och om en reaktion mot nihilismen som riskerar att ta sig primitiva uttryck om den leder till en främlingsfientlighet och till en lite fyrkantig patriotism och självtillräcklig nationalism? Men som skulle kunna ta sig betydligt mer konstruktiva uttryck...

Är det inte delvis samma sak med Sannfinländarna? Det har ju inte ägt rum så mycket invandring till Finland överhuvudtaget. Utan man reagerar mot en värderelativism och radikal liberalism som man upplever har gått för långt och som skapat behov av kontinuitet, sammanhang, fasta värden.

PS: Men det är paradoxalt när man känner nostalgisk längtan efter folkhemmet, det vill säga efter den samhällsmodell som drivit fram det som man inte gillar i dagsläget. Om nu Sverige var bättre förr så måste man ju fråga de här nationalisterna när detta "förr" var, vilket Sverige de menar. Om vi ska ta hissen neråt i historien, var ska den då stanna?

JL: Man kan väl säga att Lena Sundströms bok om Danmark i så fall indikerar en likartad reaktion. *The bottom line* där är ju rädslan för att det fina Sverige som socialdemokraterna har byggt upp håller på att gå under, när de här strömningarna från Danmark letar sig upp till Sverige. Jag har svårt att se någon principiell skillnad. Varför väljer man att i Sverige samfällt hylla den ena ståndpunkten, och ta kollektivt avstånd från den andra? Det går inte ihop.

Men det är också lite konstigt, om nu en nihilistisk våg sveper fram över oss med värderelativism, nyliberalism och globalisering, vilket gör att det är svårt att känna stabilitet och trygghet någonstans. Då bör man väl inte bli förvånad när folk söker sig till sådana här rörelser. Hela samhället rör sig i riktning mot klanmentalitet. Som en följd av att hela världen samtidigt rör sig mot upplösning av länder, identiteter, gränser. Det förra är en reaktion på det senare.

Men varför då inte i högre grad satsa på det civila samhället med små lokala gemenskaper så kan man kanske fanga upp de här reaktionerna.

KONSENSUSKULTUR

PS: Allt det där är helt riktigt. Vi är överens om att människan måste ha en tillhörighet och man kan ha många tillhörigheter. Man kan bland annat ha en lokalpatriotisk tillhörighet. Det är jag helt för. Vi älskar Malmö, säger vi på *Sydsvenskan*, och folk hånar oss för det. Det är stoltheten över att det går bra för staden som ligger i de här orden. Det tycker jag är helt legitimt. Jag kan också vara chauvinistisk när det gäller idrott. Men det förutsätter inte en identitet knuten till nationalstaten.

MJ: Lokalpatriotismen är bra, men inte den nationella patriotismen?

PS: Den är problematisk.

JL: Men beror inte det på vilka uttryck den tar sig?

PS: Självklart, men jag vänder mig emot en nationalism som bygger på föreställningen att "vi är svenskar och vi har unika egenskaper som inte kan delas av andra". Däremot: "vi är svenskar, vi har världens bästa fotbollslag", eller "gör just nu Europas bästa popmusik utanför England". Det är ofarligt.

MJ: Men det är ju det jag beskriver som konsensus, att det är att man förväxlar rasister med nationalister. Man vill ju gärna beskydda det nationella rum man har, och de *habits of the heart*, de saker man bara gör i en viss kultur, som att man tar varandra i hand, massor av oskrivna regler som man bara vill ha tillåtelse att bevara. Men det betyder ju inte att man anser att man är bättre än andra, ett överlägset herrefolk. Rasismen börjar i det ögonblick då man säger att ens egna vanor är överlägsna och moraliskt bättre än alla andra nationers eller folks dito.

JL: Men kan man inte säga att en kultur är bättre än en annan utan att vara rasist? Finns det inte anledning att slå ett slag för vissa av de värden som finns i det västerländska och svenska samhället? Jag lyssnade häromdagen på Sara Mohammad, som berättade om hedersvåld och att det i Sverige finns 70 000 ungdomar som lever i hederskulturer som inskränker deras livsföring, från val av kärlekspartner till vilka kläder de ska bära. När hon försöker få gehör för de här problemen och vänder sig till Jämo och DO och olika feministiska organisationer, ryggas alla tillbaka därför att man är så rädd för att bli stämplad som islamofob om man tar tag i problemen med exempelvis hedersrelaterat våld i vissa muslimska miljöer. Orsaken till denna undfallenhet står ju att finna i kulturrelativismen. Vi har fått lära oss att det är rasistiskt att aktivt propagandera för vissa liberala värden.

PS: Men liberalismen förutsätter universalism som kärna. Så jag håller med dig. Det där är ingen kritik som drabbar mig.

JL: Men jag efterlyser en stolthet över den liberala upplys-

ningstraditionen, som har vuxit fram organiskt i Europa.

PS: Men det är inget specifikt svenskt, det är en upplysningstradition som kan vara en del av olika länders traditioner, men inte specifika nationer.

MJ: Den nationalism jag tänker på innebär snarare att man värdesätter det man ärvt genom historien, genom sin barndom, genom sitt språk, genom det speciella ljus som en gång sken i litteratur, musik och folkloristisk kultur. Att man kan värdesätta allt detta samtidigt som man kan ha invandrare. Det ska bara vara en styrd och kontrollerad process, så att den inre stabiliteten inte försvinner. Det måste bli så att alla medborgare umgås och bidrar till en gemenskap och samtidigt respekterar en kärnkultur och dess rötter. Den sorts nationalism är fullständigt legitim. Jag talar om en livskraftig pluralistisk konservatism och nationalism som kan innesluta den teknologiska utvecklingen och det du kallar för modernitetens förutsättningar och betingelser, att man har utbyten och handlar med varandra.

JL: En nationalism på upplysningens grund?

MJ: Ja, det kan man kalla det, en liberal nationalism.

PJ: Men jag tror inte att man behöver vara så bekymrad. Jag tror på kulturernas marknadsekonomi. Det som vi tycker är värdefullt i svensk kultur kommer att överleva och det som inte är så viktigt försvinner.

MJ: Men betyder alltså storleken på invandringen ingenting? Kan den kulturella marknadsekonomin överleva allt?

PS: Jamen, vi har klarat oss ganska bra i 200 år så ...

MJ: Men antalet har ju vuxit oerhört, det är ju ett socialt experiment! Aldrig någonsin förr har Sverige tagit emot så många människor från helt olika länder och kulturer.

PS: Jag är övertygad om att man kan integrera i princip hur många människor som helst. På samma sätt som USA har det som princip. Jag tror att Västerlandets integrationsförmåga är väldigt stor.

MJ: Men det är ju det dispyten gäller, alltså i vilken utsträckning som man är positivt inställd till och optimistisk till kulturernas marknadsekonomi eller om man inte är det. Jag är mer skeptisk än du, Per.

PS: Och jag är inte så pessimistisk; jag menar att världen faktiskt blir bättre och bättre ...

MJ: Det är ju Condorcet, där har vi honom! I skuggan av framtiden, inte sant? ☼

Johan Lundberg.

Samarbetslandet

Konsensustraditionen styr svensk politik. Baksidan är visionslöshet och utstlätning. Men fördelarna är större: öppenhet för andras argument och majoritetens respekt för minoriteten.

Av Per T Ohlsson

Våren 1939, några månader före andra världskrigets utbrott, slog den svenska paviljongen upp sina portar vid världsutställningen i New York. Hänfödda gäster – amerikansk press hyllade paviljongen som en symbol för mänsklig civilisation – kunde smaka på inlagd sill från ett roterande smörgåsbord och betrakta en flera meter hög dalahäst. Men de möttes också av ett stort porträtt av Per Albin Hansson, Sveriges socialdemokratiska statsminister, och en hälsning från mannen som hade erövrat folkhemmet från högern och fyllt det med ett progressivt innehåll:

Besökaren finner ett land där olika samhällsgrupper samarbeta till fortsatta sociala framsteg för att göra det demokratiska idealet till en realitet så att Sverige i fred och frihet kan bli till ett verkligt nationalhem för hela sitt folk.

Formuleringen om samarbetande grupper var det centrala i budskapet.

Under några år på 1930-talet framstod Sverige som en hoppin-givande vrå i Europas norra utkant, ett land och ett folk som tycktes ha övervunnit de motsättningar mellan intressen, system och ideologier som var på väg att driva världen mot ännu en katastrofal urladdning.

Det stora internationella genombrottet för denna Sverigebild var den amerikanske journalisten Marquis Childs uppmärksammade bok *Sweden. The Middle Way* från 1936 som fick USA:s president Franklin D Roosevelt att tala om "en speciellt intressant situation i Sverige, där en kungafamilj, en socialistisk regering och ett kapitalistiskt system arbetar försiktigt sida vid sida".

Ledande svenska politiker och då framför allt socialdemokrater – partiet hade 1932 inlett vad som skulle bli ett fyrtiofyrårigt regeringsinnehav – hade inget emot att denna uppfattning om Sverige vann spridning. Och de gjorde vad de kunde för att odla den även på hemmaplan. Klasskampen tonades ned till förmån för samarbete och kompromisser som sades vara djupt rotade i det förflutnas mylla. På Svenska flaggans dag 1937 förklarade ecklesiastikminister Arthur Engberg:

Vi ha släktled efter släktled murat och byggt upp detta gamla rike. Och i det verket ha vårt samhälles alla skikt varit med.

Bilden av ett närmast konfliktfritt Sverige var naturligtvis förskönad. Den allmänna och lika rösträtten hade segrat först efter en utdragen kamp, anförd av liberaler och socialdemokrater. Mellan socialdemokratin och borgerligheten förelåg hårda principiella motsättningar, framför allt om planhushållningen och det ekonomiska livets organisering.

Men man kan inte helt och hållet avfärda den högstämde samförståndsretoriken som ett utslag av nationalistisk idyllisering. Under fredliga och ordnade former hade Sverige förvandlats från ett efter-satt privilegesamhälle till en modern demokrati. Politiken präglades av rationella och praktiska överväganden, inte av dogmer och ideologiska teser. Socialdemokraternas successiva avradikalisering hängde samman med att partiet tidigt hade insett att industriarbetarklassen inte utgjorde ett tillräckligt stort underlag för förverkligandet av sociala och ekonomiska reformer. Samtidigt hade högern förstått det kontraproduktiva i att motsätta sig demokratiseringen.

Genom den så kallade kohandeln mellan Socialdemokraterna

KONSENSUSKULTUR

Lika barn leka bäst.

FOTO: ALEXANDER FARNSWORTH/SCANPIX

och Bondeförbundet 1933 skapades en säkrare riksdagsmajoritet efter ett parlamentariskt kaotiskt 1920-tal, då regeringarna föll som takpannor för stormen. Per Albin, som gärna talade om samhörigheten mellan arbetare och bönder, bildade tre år senare en koalition med Bondeförbundet som sedan, efter krigsutbrottet, övergick i en samlingsregering fram till 1945.

Med Saltsjöbadsavtalet mellan SAF och LO lades 1938 grunden till den svenska modellen på arbetsmarknaden efter en orolig mellankrigstid; under ett enda år, 1925, gick 2,6 miljoner arbetsdagar förlorade på grund av konflikt. Den nya och mer stabila ordningen byggde, typiskt nog, på samverkan och kompromisser: om parterna kom överens skulle staten förhålla sig neutral.

Efter andra världskriget – och kanske framför allt under ”rekord-åren” med hög tillväxt och full sysselsättning – fördjupades konsensusstraditionen. Den blev, skulle man kunna säga, en del av Sveriges politiska, ekonomiska och sociala DNA. Till och med vid tillfällen då motsättningar ställdes på sin spets återopades det svenska samförståndet.

Mitt i ett av de mest laddade ögonblicken någonsin i riksdagen, ATP-avgörandet 1959, deklarerade statsminister Tage Erlander att Sverige

haft mindre uppsplitande politiska strider ... än i nästan alla demokratiska länder, och det har berott på den goda traditionen att vi kan sätta oss ned och resonera med varandra fram till förnuftiga lösningar.

Att Sverige var det konstruktiva samarbetets förlovade land tycktes bli bekräftat några år senare, då LO:s ordförande Arne Geijer och SAF-chefen Bertil Kugelberg turnerade i USA, där de inför en storögd publik redogjorde för den svenska modellen.

Men även under efterkrigstiden förekom hårda politiska drabbningar. Planhushållningsmotståndet 1946–1948, pensionsstriden på 1950-talet och löntagarfonderna på 1970-talet är några exempel som ofta lyfts fram. Till denna kategori kan man även räkna kvarlåtenskapsskatten, som seglade upp som en stridsfråga 1947, och omsättningsskatten 1959.

Särskilt när det drar ihop sig till val har politiska partier och aktörer intresse av att peka på avgörande skillnader mellan de alternativ som väljarna erbjuds.

Den borgerliga berättelsen om Sverige har byggt på föreställningen att borgerligheten beslutsamt kämpade mot en socialdemokratisk maktfullkomlighet som tog sig uttryck i vettlös offentlig expansion. Den socialdemokratiska berättelsen handlar om ett parti som under stenhårt motstånd från ”högerkrafterna” och ”storkapitalet” skapade en jämlik och anständig välfärdsstat.

I själva verket har det svenska samhällsbygget genomförts i bred enighet och på grundval av den ena kompromissen efter den andra. De politiska striderna har utgjort undantag som bekräftar den svenska konsensusregeln.

I avhandlingen *Partierna och den stora staten* inventerade statsvetaren Emil Uddhammar 61 riksdagsbeslut under 1900-talet som alla innebar utökade offentliga befogenheter. Vid endast sju tillfällen, det vill säga i 12 procent av fallen, avgav de borgerliga partierna gemensamma reservationer mot en mer expansiv socialdemokratisk linje. Vid sju av tio beslutstillfällen mötte yrkanden om offentlig expansion inte signifikant motstånd från något parti i riksdagen. De invändningar som restes var i allmänhet marginella och handlade mer om detaljer än om substansen i förslagen. Och det var inte alldeles ovanligt att borgerliga partier bjöd över socialdemokratiska regeringar.

En av de mest omvälvande förändringarna i svenskt samhällsliv – den offentligfinansierade välfärdens successiva utbyggnad – skedde alltså i bred politisk enighet och utan att stöta på konsekvent och principiellt motstånd.

Ett axplock med exempel på sådana beslut och reformer:

- Ålderdomspensionen 1913.
- Förstärkt ålderdoms- och invaliditetsförsäkring 1935.
- Skärpt progression och höjda skattesatser 1938.
- Fria skolmältider 1946.
- Allmän sjukförsäkring. Principbeslut 1946, införande 1955.
- Barnbidraget 1947.
- Arbetarskyddslagen 1949.
- Subventioner till den kommunala barnomsorgen 1956.
- Det kommunala skatteutjämningsbidraget 1965.
- Socialtjänstlagen 1980.
- Flerbarnstillägget 1981.

Det rådde också enighet om att staten skulle spela en större roll i det ekonomiska livet, från beslutet om statligt ägande av malmfälten 1907 via förstatligandet av de enskilda järnvägarna 1939 till en ny byggnadslag från 1947 som i princip överförde enskildas rätt att bygga till staten.

Strävan efter konsensus är fortfarande det naturliga tillståndet i Sveriges politiska liv; en mer än sekellång tradition slocknar inte på några år.

Denna lista med blocköver-skridande lösningar kan kompletteras med ett antal senare beslut som inte har syftat till offentlig expansion men som ändå har påverkat relationen mellan stat och medborgare, till exempel den stora skattereformen 1990–1991 och pensionsöverenskommelsen 1994. Andra uttryck för en ambition att så brett som möjligt förankra politiska beslut är krisuppgörelserna mellan Carl Bildts moderatledda regering och Ing-

var Carlssons socialdemokrater 1992, implementeringen av Lindbeckkommissionens rekommendationer och de nya budgetreglerna samt den borgerliga och socialdemokratiska samsynen om ett svenskt EU-medlemskap i folkomröstningen 1994. Till detta skall läggas en tradition av enighet i försvars- och säkerhetspolitiken och när det gäller konstitutionella spörsmål.

Konsensusmodellen i Sverige har dessutom korporativa drag, eftersom organiserade särintressen involveras i den politiska processen. I och med partiets långa regeringsinnehav och dess starka koppling till LO brukar detta korporativa inslag förknippas med Socialdemokraterna. Men att bakgrunden är mer komplicerad än så visade Bo Rothstein i studien *Den korporativa staten*.

Rothstein skildrade där hur en borgerlig regering drev fram en lagstiftning som bröt ny mark för organisations-Sverige. Genom en reglering av mjölknäringen krisåret 1932 skulle mjölkpriset hållas uppe och de stora andelsmejerierna skyddas från ”skadlig” konkurrens från fristående så kallade pytsåkare. Bakom initiativet stod Carl Gustaf Ekmans frisinna ministär med stöd av högern och Bondeförbundet. Sveriges Allmänna Lantbrukssällskap, SAL, skulle i praktiken få statligt sanktionerat monopol. Men inte nog med det. SAL fick också rätt att utkräva avgifter från producenter som stod utanför organisationen – med andra ord ett slags beskattningsrätt.

I riksdagen såg och hörde förundrade socialdemokrater hur bor-

KONSENSUSKULTUR

C J Boström.

Erik Gustaf Geijer.

gerliga ledamöter nästan ramlade över varandra i sin iver att framhålla vådan av "osund" konkurrens och fördelarna med statlig kontroll. "Gränsen för hur mycket marknadsekonomi den svenska borgerligheten kunde tåla var uppenbarligen nådd", konstaterade Rothstein.

Socialdemokraterna var inte sena att utnyttja situationen för att underminera vad de uppfattade som borgerlig acceptans för strejkbryteri, en stridsfråga som hade kulminerat med skotten i Ådalen 1931. Inom mjölknäringen fungerade ju pytsåkarna ungefär som strejkbrytarna på arbetsmarknaden: de dämpade prisutvecklingen och underminerade organiserade intressen. Om staten inte tolererade oorganiserade mjölkproducenter fanns det heller ingen anledning för staten att tolerera oorganiserade arbetare.

Så blev den korporativa idén ett med svensk politik och svenskt näringsliv – via en regering som sade sig företräda liberala värderingar på ekonomins område. Sveriges politiska historia är för övrigt full av sådana ironier. Bara fyra år tidigare, 1928, hade Socialdemokraterna med näbbar och klör slagits mot den borgerliga majoritet som drev igenom lagen om kollektivavtal och arbetsdomstol, två blivande grundbultar i den arbetsmarknadsmodell som dagens socialdemokrati betraktar som helig.

Nationalencyklopedins definition av konsensusbegreppet passar perfekt på svenska förhållanden – "(vilja till) enighet mellan parter (med motsatta intressen)" – och i statsvetenskaplig litteratur beskrivs Sverige ofta som en konsensusdemokrati, *consensual democracy*. En närbesläktad term, även den vanlig inom statsvetenskapen, är förhandlingsdemokrati, *bargaining democracy*: sakliga överläggningar med givande och tagande.

Vissa konstitutionella faktorer underlättar förhandlingar och kompromisser inom ramen för Sveriges politiska system, däribland utskottens centrala roll i den parlamentariska beslutsprocessen och ett proportionellt valsystem med flera partier som innebär att Sverige för det mesta – och som nu efter valet 2010 – styrs av minoritetsregeringar som måste förhandla för att säkra majoritet. Men rötterna till den svenska konsensusmodellen är också kulturella och idéhistoriska.

I den om Sverige som ett särfall, ett land där Försynen liksom hade skapat speciella förutsättningar för samförstånd och gemenskap, möter man redan hos 1800-talets tongivande svenska tänkare.

Erik Gustaf Geijer, långt senare en inspirationskälla för Tage Erlander, utvecklade en organisk statslära med familjen, corporationerna och staten som bärande delar. Även efter sitt "avfall" från konservatismen 1838 försvarade han ständsriksdagens uppdel-

ning i adel, präster, borgare och bönder och ställde den i kontrast mot Englands tvåkammersystem:

I Sverige har ej författningens ursprungligt demokratiska underlag först blifvit tillintetgjort för att sedan af aristokratin tillbyggas. Det är och blef den grund, hvarur författningen uppväxte. De svenska ständerna hafva alla sitt ursprung i den gamla, ännu i svenska bondeståndet outplånade odalfriheten. Äfven medeltids-aristokratien har i Sverige aldrig fullkomligt kunnat undertrycka folkelementet.

Vad som kännetecknade Sverige var, enligt Geijer, att folket från början "var fullständigt representeradt genom närvaron af bondeståndet, ehuru detta var beröfvadt allt politiskt inflytande".

Liknande tankegångar, fast med mer reaktionära förtecken, formulerades av Christopher Jacob Boström, den inflytelserike filosofiprofessorn i Uppsala som benhårt motsatte sig den representationsreform som slutligen blev verklighet hans dödsår 1866. Stånden var optimala, menade Boström: "Förunderligt, hur rätt allting är i Sverige." Också en stridbar 1800-talsliberal som Johan August Gripenstedt, finansministern som med hjälp av järnvägar och frihandel röjde väg för det svenska välståndets undret, förordade måtta och moderation: "I nästan alla det mänskliga livets praktiska förhållanden ligger det rätta i en förständig medelväg mellan ytterligheterna."

Men, invänder någon efter denna exposé, har inte konsensusarvet försvagats på senare år, då formeringen av en borgerlig allians och sedan ett rödgrönt alternativ cementerade blockpolitiken?

Mandatperioden 2006–2010 framstår onekligen som en avvikelse från mönstret. En borgerlig majoritetsregering drev igenom omfattande förändringar – a-kassan, jobbskatteavdraget, sjukförsäkringen – utan några mer allvarligt menade försök att förankra dem på andra sidan blockgränsen och utan någon större lyhördhet för synpunkter från berörda intresseorganisationer. Men avvikelsen var temporär.

I förra årets val förlorade regeringen sin majoritet och Sverigedemokraterna, ett parti med rötterna i den nynazistiska rörelsen, marscherade in i riksdagen. Eftersom inget av blocken vill ge Sverigedemokraterna möjlighet att exploatera positionen som tungan på vågen är regeringen piskad att söka samförstånd med Socialdemokraterna eller Miljöpartiet i viktiga frågor. Så har redan skett om till exempel Afghanistan och betygssystemet.

I en skakig parlamentarisk situation, med ett växande profileringsbehov hos borgerliga småpartier i Moderaternas skugga och med ett rödgrönt samarbete som lagts i malpåse, är det mycket som talar för mer av samförståndspolitik och i förlängningen en uppluckring av blockgränsen. Strävan efter konsensus är fortfarande det naturliga tillståndet i Sveriges politiska liv; en mer än sekellång tradition sloknar inte på några år.

Somliga upplever konsensusstraditionen som kvävande och visionslös: alla skockas i mitten och partierna blir, heter det, förvillade lika varandra. Detta, en form av utslätning, är förvisso traditionens baksida. Men framsidan är så mycket större: en öppenhet för konstruktiva samtal och kompromisser över politiska och intresse-mässiga skiljelinjer – att se styrkan i andras argument och inte enbart i de egna – har tjänat landet väl och har besparat Sverige många bittra och förlamande stridigheter. Ty konsensus tanken bottnar i en insikt om den uthålliga demokratis yttersta förutsättning: majoritetens respekt för minoriteten.

Per T Ohlsson är journalist, författare och Senior Columnist i *Sydsvenskan*. Med Mats Bergstrand huvudredaktör för *Sveriges statsministrar under 100 år* (Albert Bonniers Förlag).

Den franske statsvetaren **Dominique Moïsi** oroar sig över ett Europa som saknar ledning och inte längre förmår att hävda sina ideal och värderingar. Men revolutionen i arabvärlden fyller honom med optimism.

Av Mats Wiklund

»Revolutioner är alltid röriga«

De stora skeendena som sveper in och skakar om utmärks nästan alltid av en chockverkan. Den gamla ordningen, de invanda föreställningarna om kulturer och samhällsliv, visar sig vila på lös sand. Revolten i arabvärlden 2011 hör därför till de mest häpnadsväckande och dramatiska i vår tid. Regimer och despoter har fallit eller pressas på ett sätt som inger både hopp och förundran. Demokrati, frihet och mänskliga rättigheter har slutligen trängt igenom i en del av världen som till alldeles nyligen föreföll immun mot alla försök till reformer. För demokratierna i väst, och särskilt Europa, öppnar sig nu helt oanade möjligheter till förbättrade relationer. Men de står också inför svårbedömbara risker. Den Natoleda militära operationen i Libyen är en blandning av intressepolitik och idealism. Samtidigt är den också en chanstagnation som visat sig svårare att bemästra än vad många hade trott. Vilket i sin tur bekräftar att varje land i regionen måste bedömas för sig och på sina egna meriter.

I detta osäkra skede där insatserna är de högsta tänkbara trevar sig Europa fram på ett sätt som inger oro. Frankrike, Tyskland och Storbritannien rör sig i olika riktning och gör skilda bedömningar utifrån det nationella intresset. EU:s hållning har präglats av interna spänningar och splittring. Europa vill inget hellre än att dess värderingar och ideal ges spridning men saknar en politik och ett ledarskap för den nya situationen.

Fransmannen Dominique Moïsi, en internationellt ledande statsvetare och geopolitisk expert, följer utvecklingen med en blandning av optimism och uppgivenhet. I hela sitt liv har han engagerat sig för Europa och den europeiska integrationen. För hans generation av franska intellektuella var det en självklarhet. Men personliga erfarenheter har också legat till grund för ställningstagandena. Dominique Moïsi föddes 1946. Hans far mördades i Auschwitz 1945. Jag träffade honom i hans lägenhet i Paris i mitten av april.

Mats Wiklund (MW): Var den europeiska reaktionen inför revolten i Nordafrika förutsägbart?

Dominique Moïsi (MW): Alla togs på sängen – islamisterna, israelerna och regeringarna. Men revolutionens natur är att överrumpla. Man vet visserligen att situationen är ohållbar, men när händelseutvecklingen sätts i rörelse blir man ändå överraskad. Den europeiska reaktionen har varit en rädsans triumf över hoppet. Vi undrar vad allt detta betyder för *dem* och drar slutsatsen att *de* kommer att vilja lämna sina länder och komma *hit*. Vilket leder till slutsatsen att *vår* tillvaro kommer att bli kaotisk och instabil. Berlusconis reaktion ligger helt i linje med den hållningen. Men hur mycket jag än ogillar hans politik har jag också svårt att acceptera EU:s och EU-kommissionens sätt att ta sig an frågan som vore den en het potatis. Flyktingfrågan beskrivs som ett enda lands problem, inte som en europeisk angelägenhet.

MW: Det är väl knappast förvånande utan snarare betecknande för vad som går under namnet europeisk utrikes- och säkerhetspolitik. Bristen på samordning och framförhållning har vi ju sett länge.

DM: Alldeles riktigt. När revolutionen startade i Egypten träffade jag (EU-kommissionens ordförande José Manuel) Barroso och sade till honom att detta är den utmaning som vi väntat på. Detta är Europas stund. Här kan vi utgöra en skillnad tack vare geografisk närhet, gemensamma historiska erfarenheter och strategiska och ekonomiska intressen. Vår tid är nu! Men han svarade undvikande och vagt. Han var illa till mods och defensiv. För mig blev det ännu en bekräftelse på ett förloret tillfälle för Europa.

MW: Du stödde den militära insatsen i Libyen därför att du anser att den är en angelägenhet för både Europa och arabvärlden. Det är, med en formulering från en av dina syndikerade kolumner, ett försvar för "gemensamma värderingar såsom respekt för mänskliga rättigheter". Men du ser detta också som en möjlighet för ett närmande, en öppning, mellan Europa och arabvärlden.

DM: Ja. Vi visar i praktisk handling att de värderingar som man slåss för på gatorna i arabvärlden också är våra. Men vi inser samtidigt att situ-

Vi visar i praktisk handling att de värderingar som man slåss för på gatorna i arabvärlden också är våra.

”

Hade Gaddafi återtagit Benghazi skulle det ha sänt en stark signal till arabvärlden att svaga ledare faller och starka gör motstånd. Mycket snabbt hade den arabiska våren övergått i vinter.

Mossé

ationen skiljer sig från land till land – det visar dödläget i Libyen.

MW: Samtidigt förefaller de franska motiven inte uteslutande idealistiska utan även inrikespolitiskt betingade. Bortsett från att Frankrike har ett nationellt intresse att försvara i Nordafrika framstår det som om Nicolas Sarkozy tog ledningen i attackerna mot Gaddafi-regimen också för att stärka sin ställning på hemmaplan.

DM: Visst. Det finns alltid inrikespolitiska bevekelsegrunder. Det finns alltid ett val som närmar sig. Att bortse från bakomliggande politiska orsaker vore naivt. Men det vore också en grov förenkling att påstå att han sände franska stridsplan till Libyen bara för att vinna nästa val. *Non!* Men vi ingrepp mycket sent, i allra sista minuten. Hade vi inte gjort det skulle det ha varit slutet för revolutionen. Benghazi skulle ha fallit. Vi gjorde rätt som intervenerade. Däremot är jag kritisk mot hur interventionen motiverades.

MW: Varför är du kritisk?

DM: Vi var för snabba med att erkänna den libyska oppositionens råd. Bernard-Henri Lévy förkunnade den nya franska politiken på trappan till Élyséepalatset redan innan Alain Juppé (utrikesministern) var medveten om den. Det saknades en samordning med EU – inte särskilt professionellt och heller inte särskilt europeiskt. Sedan gjorde vi, jag själv gjorde det, en felbedömning av själva situationen. Den libyska revolutionen följde på händelserna i Tunisien och Egypten. Jag trodde att det skulle gå mycket snabbare och enklare. Vi överskattade rebellstyrkornas kapacitet och underskattade också rejält Gaddafis styrkor. Att bomba och beväpna rebellerna räcker inte. Vad vi hittills har åstadkommit är *de facto* en uppdelning av Libyen. Om vi vill få bort Gaddafi från makten finns två strategier. Den ena är den amerikanska strategin: att långsamt sätta ekonomisk, politisk, finansiell och psykologisk press på honom, minska hans manöverutrymme så till den grad att han slutligen kollapsar. Den andra strategin är att sätta trupper på marken. Men vill vi verkligen det, när vi vet så lite?

MW: Att vi vet så lite, beror det på bristfällig information eller bristande fantasi? Eller kanske båda?

DM: Jag tror nog att det lilla antalet Libyen-expertter varnade oss: detta är ett annat land, en annan regim. Gaddafi är inte Mubarak. Han kommer inte att tveka att döda sina egna landsmän. Och kan han egentligen tala om Libyen som ett land? I mina kontakter med höga franska beslutsfattare (Moïsi vill inte ge några namn) fick jag intrycket att de var övertygade om att Libyen, om än mer kaotiskt, skulle följa samma väg som regimerna i Tunisien och Egypten. Det tror jag fortfarande! Gaddafi kommer med nödvändighet att falla.

MW: Låt oss återvända till Europas svar på revolten i Nordafrika. Man får ju intrycket av att det helt saknas ett samlat ledarskap. Finns det någon som längre tar ett ansvar?

DM: I Europa? Nej. Debatten mellan Storbritannien och Frankrike å ena sidan och Nato och å den andra visar det. Amerikanerna flyter ovanpå. För dem är Libyen inte särskilt viktigt i jämförelse med Afghanistan, Gulfen och Mellanösternkonflikten. Runt Obama kretsar två förhållningssätt. Det ena är det idealistiska med (USA:s FN-ambassadör) Susan Rice och hans rådgivare Samantha Powers – och naturligtvis Hillary Clinton! Dessa tre kvinnor driver Obama mot en värdebaserad politik samtidigt som alla hans inrikespolitiska rådgivare håller emot. Amerikanerna vill inte göra sitt jobb. Nato uppfattas av vissa européer som USA, vilket det inte är, och av vissa amerikaner som icke-amerikansk och internationell. Samtidigt gör Storbritannien och Frankrike jobbet i Libyen, men britererna är betydligt mer skeptiska än fransmännen. Nationella attityder dominerar. Att Tyskland lade ned sin röst i FN:s säkerhetsråd i omröstningen om attacken mot Libyen var den slutgiltiga spiken i kistan för en gemensam europeisk utrikespolitik.

MW: Det är en pessimistisk hållning inför Europas framtid som förstärkts under de senaste åren.

DM: Ja. Men det paradoxala är att vi faktiskt har fått en utveckling som många europeiska stater längtat efter: en multipolär värld. Vi kan handla. Men vi är uteslutande reaktiva. Vi ställer oss frågor i

François Mitterrand och Helmut Kohl
hand i hand för Europas skull.

stil med "Kommer euron att överleva?" och är ändå uppbragta över en politik som går ut på att styra utvecklingen i en positiv riktning. Den defensiva inställningen till euron och till immigranter och populismens utbredning är bara några av en rad faktorer som ingår i ett mönster.

MW: Kanske är det också en generationsfråga. De ledande europeiska politikerna för 20 år sedan, François Mitterrand och Helmut Kohl, hade personliga erfarenheter av andra världskriget. De hade ett historiskt samvete. Visst var de politiker, men de var samtidigt värde drivna. Är detta en romantisering?

DM: Inte alls. Eftersom de hade en länk till andra världskriget visste de vad Europa var till för. Mitterrand och Kohl, de är min generation. Jag såg Kohl gråta på Mitterrands begravning. När Kohl var förbundskansler brukade han samla folk runtomkring sig sent på natten i sitt residens i Bonn och förklara för oss varför han var en så helhjärtad europé.

Han berättade att han som tolvåring grävde upp likdelar ur ruinen av utbombade tyska städer. "Det är därför som jag är europé", sade han. Idag har förstås de där känslöbanden försvunnit. Angela Merkel föddes efter kriget och formades av kommunismen. Med Sarkozy förhåller det sig likadant. Han är agnostisk i sitt förhållande till Europa.

MW: Jag antar att du uppfattar Europas och västs inflytande som försvagat?

DM: Ja, definitivt. Vi lever i en post-västvärld.

MW: Och detta tillstånd är i sin tur kopplat till en försvagning av de grundläggande värderingarna som burit upp väst och Europa: upplysningen, toleransen, förnuftet.

DM: Just detta är temat för min senaste bok, *Un juif improbable*. Det är en självbiografi och handlar om mina första 25 år. Undertiteln lyder: *Une éducation européenne*. Jag skriver om hur jag blev europé och hur jag inte kunde ha blivit någonting annat än en europé. Man kan ha en mycket komplicerad identitet och ändå vara europé, så länge som man hyser tydliga värderingar. Varifrån man kommer är viktigt, men rörelseriktningen är viktigare. Jag använder mina personliga erfarenheter för att argumentera för europeiska värdering-

ar. Boken riktas framför allt till unga människor. Förhoppningsvis har min berättelse något att säga dem.

MW: För unga är Europa lika med EU som är lika med byråkrati.

DM: Alldeles riktigt. I en nästa bok skulle jag inget hellre önska än att återvända till upplysningstidens olika ideal och visa hur de tillämpats, av de amerikanska grundlagsfäderna i slutet av 1700-talet, och i de skandinaviska länderna idag. Att visa att väst har ett övertag genom sina värderingar, eftersom de är universella. Frågan gäller alltså: vad kan vi lära av växelverkan av idéer och ideal under historiens lopp i vetenskap om att vi nu måste leva *med dem* som är våra jämlika och inte längre *bredvid dem* som vi en gång betraktade som underlägsna?

MW: Man kan väl argumentera från olika håll? Å ena sidan att dessa värderingar inte längre hävdas av väst gentemot länder som till exempel Kina och Ryssland. Å andra sidan att de inte upprätthålls inom Europa. Se på populismen! Se på främlingsfientligheten!

DM: Ja. Jag är djupt övertygad om att vi i väst lever högt över våra materiella tillgångar, och långt under våra intellektuella och etiska tillgångar. Vi har predikat värderingar som vi inte längre själva praktiserar. Länderna i Skandinavien har som jag ser det fyra fördelar gentemot omvärlden. Maktutövningen är mer återhållsam och därför hederligare. Den ekonomiska fördelningen tenderar att vara mindre ojämlig. Män och kvinnor är mer jämlika. Och bemötandet av invandrare, med Danmark som möjligt undantag, är mer anständigt. Jag anser att vi inte har något annat val än att bli mer som Skandinavien.

MW: Vi skulle alltså förfoga över ett slags *soft power*?

DM: Det är precis vad jag menar. Skandinavisk *soft power* borde bli europeisk *soft power*. Men mina franska vänner bara skratrar åt mig. "Du kanske har rätt, men det är absurt. Vi är inte ett litet utan ett stort land. Vi är inte protestanter. Vi har inte ständigt kallt väder."

MW: Frankrike hävdar ju gärna att dess värderingar är universella. Hur uppfattar du då förbudet mot burkan på offentlig plats? Det går ju att hävda att Sarkozy drivs av en vilja att göra gott, att han faktiskt motiverats av en humanitär impuls. Lika gärna kan sägas att det

är ren och skär cynism, ett oblygt försök att vinna väljare genom att utnyttja deras fördomar.

DM: Personligen är jag emot lagen. Jag är också emot burkan, men en lag mot den är fel och helt enkelt opraktisk. Men det går inte att bortse från den humanitära aspekten: att försvara kvinnors värdighet. Men du nämner inte begreppet *laïcité* (separationen kyrka-stat) som är en form av religion i Frankrike, en religion mot religion. Den har historiska rötter, går tillbaka till revolutionen, men har också ett drag av intolerans. Inför burkaförbudet – jag medger det – känner jag ambivalens. Och den politiska kalkylen innehåller uppenbarligen ett drag av solkighet. Att liera sig med extremhögern leder ingen vart. Man riskerar bara att förråda sina egna värderingar.

MW: Och röja sitt i grunden dåliga självförtroende. I din bok *The Geopolitics of Emotion* beskriver du hur utrikespolitiska avvägningar i väst ofta styrs av rädsla och misstro mot utländska kulturer, mot det främmande. Det franska burkaförbudet är väl ett typiskt exempel på ett sådant beteende? Ett land som är säkert på sig själv borde rycka på axlarna åt ett fenomen som trots allt bara angår ett par tusen kvinnor. Finns då inte en risk att förbudet späder på känslan av förödmjukelse, som du skriver om i din bok, och som är så central för hur den muslimska världen reagerar på västs politik?

DM: I allra högsta grad. Burkaförbudet är ett uttryck för och en förlängning av det reaktionsmönster som jag beskriver. Lagen är kontraproduktiv. Men hela situationen är absurd och motsägelsefull. Hur kan man uttrycka sitt stöd för hopp och förnyelse i arabvärlden, hävda demokratins betydelse för revolutionen och samtidigt smickra rädslans representanter i Frankrike genom att spela på väljarnas allra sämsta instinkter?

MW: Ändå gav Europas militära aktion i Libyen upphov till optimism? Så tolkar jag i alla fall dig. Att detta kan vara början på någonting bättre.

DM: Hade Gaddafi återtagit Benghazi skulle det ha sänt en stark signal till arabvärlden att svaga ledare faller och starka gör motstånd. Mycket snabbt hade den arabiska våren övergått i vinter. Det faktum att vi internerade hejdade processen. Nej, situationen är långtifrån tillfredsställande. Vi måste ta oss ur det nuvarande dödläget. Men på något sätt fortsätter ändå revolutionen. Varje land kommer att utvecklas annorlunda. I slutänden kommer Jemens president att falla. I det bästa scenariot kommer Marocko och Jordanien att reformera sig själva. I slutänden faller regimerna i Syrien och Algeriet. Villkoren och förutsättningarna varierar. Till exempel kan det vara en fördel att vissa regimer är monarkier. De har en viss legitimitet och anpassar sig antagligen bättre än klassiska despotier.

MW: Till skillnad från revolutionen i Östeuropa 1989–1990 tycks revolten i Nordafrika sakna ett tydligt politiskt och intellektuellt ledarskap. Är det inte riskabelt?

DM: Det är en stor risk. Men vad som slagit mig är att islamisterna överraskades lika mycket som vi av utvecklingen. Det har bränts få amerikanska och israeliska flaggor. Vi ser bara början på utvecklingen.

MW: I globaliseringen är ländernas ekonomier integrerade och deras politik fragmenterad. Det måste göra det svårare för väst att sprida och tillämpa sina värderingar för att underminera diktaturer.

DM: Självklart finns det en spänning mellan ideal och intressen. Det skrivs böcker om att väst befinner sig i samma situation som Sovjetunionen 1989: att vår värld faller samman. Men när jag var i Washington nyligen träffade jag en ledande kinesisk politiker och jag frågade honom: Tror ni att vad som händer i arabvärlden i det långa loppet är en större utmaning för Kina internt eller för väst och dess förhållande till den övriga världen? Han var mycket defensiv. Detta är nyckelfrågan: Kommer revolutionen att destabilisera Kina i en positiv riktning, eller destabilisera väst i en negativ riktning?

MW: Vad tror du själv?

DM: Jag tror att det blir en blandning av båda krafter. Det kommer att bli rörigt, som alla revolutioner. Men jag är optimist. Den tidigare ordningen kunde inte upprätthållas.

Fåfångans författare

Romanförfattaren William Thackeray, som 2011 skulle ha fyllt 200 år, ansågs vara Charles Dickens jämlike. Medan Dickens skildrade storstadens slum beskrev Thackeray statusjakt och hyckleri i konsumtionssamhället, ett ämne som inte är mindre aktuellt idag.

Av **Sven-Johan Spånberg**

Artonhundrafyrtiosju är ett märkesår i engelsk litteratur. Då kom Charlotte Brontës *Jane Eyre* ut och då påbörjades utgivningen av William Thackerays *Fåfångans marknad* (*Vanity Fair*). Det kan vara svårt för nutida läsare att förstå hur revolutionära dessa två författare var för sin samtid. Brontës direkta tilltal och Thackerays brott mot litterära konventioner banade väg för en ny realistisk roman. Då betraktade man allmänt honom som den store mästaren. Brontës dedikation av andra upplagan av *Jane Eyre* till Thackeray är ett tecken på detta, liksom George Eliots erkännande av hans intellektuella betydelse för henne tio år senare. Ironiskt nog har han nu hamnat i skuggan av dem. Brontës romaner betraktas som några av feminismens urtexter, och Eliot är nu den stora intellektuella bland seklets prosaförfattare.

I samband med tvåhundraårsjubileet av Thackerays födelse 1811 finns det anledning att lyfta fram hans författarskap och påminna om hans betydelse. Han var briljant och mångsidig. Flera av hans romaner, till exempel *Berättelsen om Henry Esmond* och *Familjen Newcome*, är väl så märkliga som *Fåfångans marknad*.

William Makepeace Thackeray föddes den 18 juli 1811 i Calcutta. Hans far hade en hög post i The East India Company, som *de facto* styrde Indien. Fadern dog fyra år senare och lämnade efter sig en anseelig förmögenhet. Ett år senare skickades femåringen till England för att gå på internatskola och sedan på universitetet i Cambridge. Han tog dock aldrig någon examen där utan avbröt sina studier för att resa på kontinenten. Han var ju ekonomiskt oberoende. Hans sorglösa liv tog ett brått slut när alla hans ärvda pengar försvann i en indisk bankkrasch och han blev tvungen att förtjäna sitt uppehälle. Han var en talangfull tecknare och ville först satsa på en bana som konstnär och illustratör. Han studerade därför konst i Paris i mitten av 1830-talet. Senare illustrerade han flera av sina romaner, bland annat *Fåfångans marknad*. Han gifte sig och återvände till London där han försörjde sig och sin familj som journalist i olika tidningar och tidskrifter. Hustrun drabbades av en svår depres-

sion i samband med en dotters död och gled gradvis in i en obotlig sinnessjukdom. Thackeray kunde aldrig gifta om sig eftersom tidens lagar gjorde en skilsmässa omöjlig. Hans hustru överlevde honom i trettio år.

Thackerays bakgrund och tidiga upplevelser påverkade hans ämnesval och böcker på ett avgörande sätt. Indiska pengar, fluktuerande konjunkturer och spektakulära bankrutter är återkommande teman i både hans tidiga och sena texter. London som socialt och ekonomiskt centrum på en global marknad är den självklara skådeplatsen i romanerna, inte det industriella norra England som hos Brontë och Elizabeth Gaskell eller landsorten som hos Eliot. Han behandlar inte heller storstadens slum och fattigdom som Charles Dickens. Genom sin bakgrund och utbildning hade han tillgång till etablissemangets salonger, och det är medel- och överklassens liv som han skildrar. Även de som framställs som totalt utblottade har åtminstone en tjänsteande, och det underifrånperspektiv som kännetecknar Dickens och Brontë saknas. Tonen i hans romaner är istället den världsvane skeptikerns, och den identifikation mellan läsare och huvudperson som infinner sig hos hans samtida uteblir därför. Huvudämnet är istället statusjakt och hyckleri i ett konsumtionssamhälle där allt tycks vara till salu. Den stora frågan är om det är möjligt att bevara heder och integritet under den allmänna klättringen på samhällsstegen.

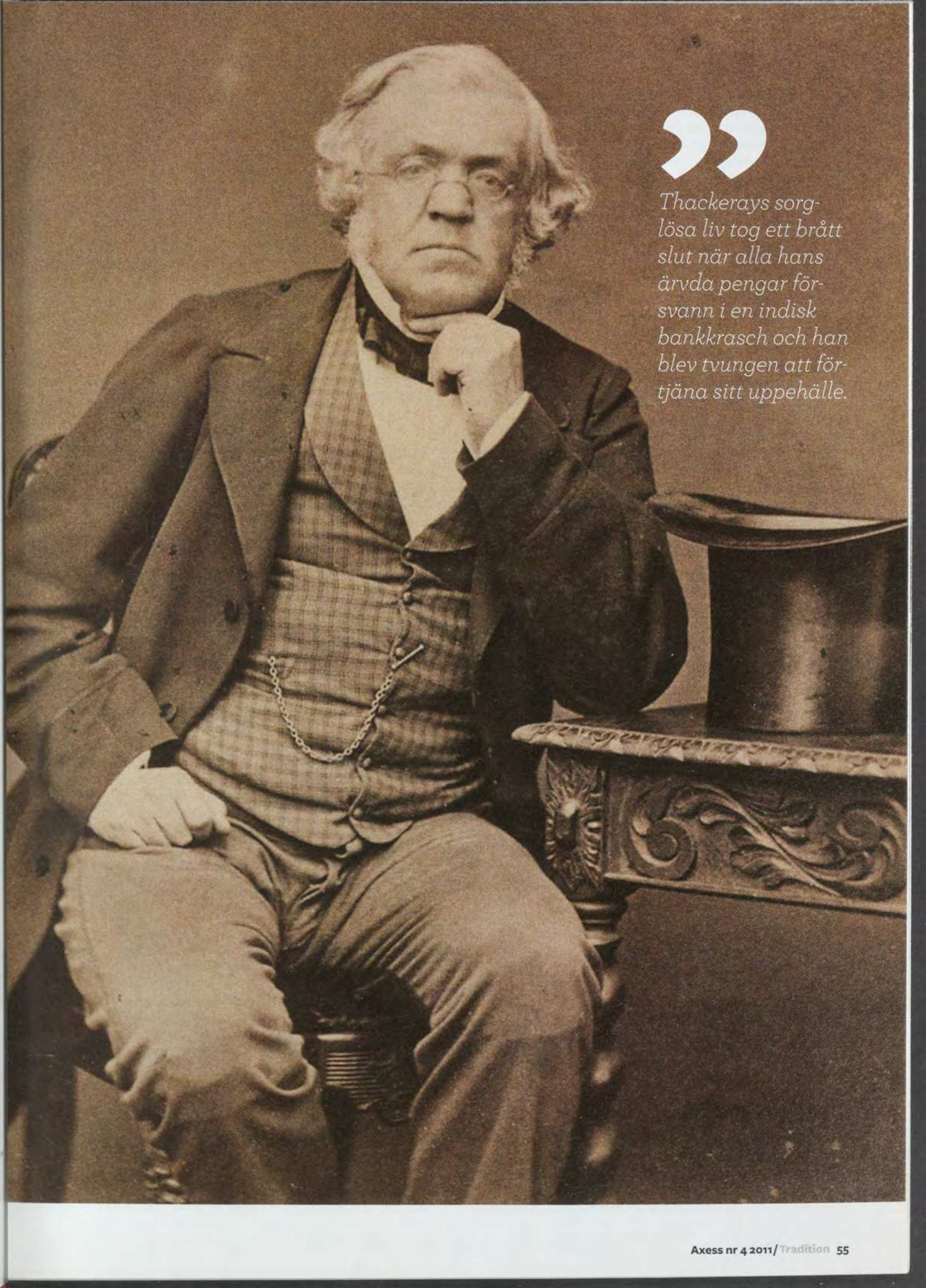
Förutsättningarna för författarkarriärer som Dickens och Thackerays uppstod i och med att den litterära marknaden växte explosionsartat under första hälften av 1800-talet. Den tryckta texten var det helt dominerande mediet. Etablerade romanförfattare kunde tjäna kopiöst med pengar samtidigt som det fanns en vildvuxen undervegetation av tidningar, tidskrifter och populärlitteratur. Under tio år före genombrottet med *Fåfångans marknad* utgjorde denna marknad Thackerays verksamhetsfält. Som frilans arbetade han för ett antal tidskrifter där han publicerade reseberättelser, essäer, noveller och romaner. Några

William Thackeray.

FOTO: BRIDGEMAN ART LIBRARY

Sven-Johan Spånberg är professor emeritus i engelska vid Umeå universitet.

”

Thackerays sorglösa liv tog ett brått slut när alla hans ärvda pengar försvann i en indisk bankkrasch och han blev tvungen att för tjäna sitt uppehälle.

gavs ut i bokform. Det var ett hektiskt bohemliv med ständiga dead-lines som han senare beskrev i romanen *Arthur Pendennis*. Thackeray tillhörde först kretsen kring den radikala tidskriften *Fraser's Magazine* men kom senare att på ett avgörande sätt bidra till den nystartade, frispråkiga skämttidningen *Punch's* framgångssaga.

Många av Thackerays tidiga texter kan ses som förövningar till de kommande romanerna, men han skrev till exempel även essän "Going to See a Man Hanged", som är ett kraftfullt ställningstagande mot dödsstraffet. De flesta av hans bidrag har dock en litterär anknytning. Han skrev parodier på dåtida romaner och de orealistiska konventioner som styrde dem. Thackerays attityd är skeptisk och hårdkokt. Det mesta är en bluff. Att romantisera brott är förljuget. Därför är hans första roman, *Catherine*, en illusionslös men bitvis mycket rolig historia om råhet och hjärtlöst utnyttjande. Liksom den senare *Barry Lyndon* utspelar den sig på 1700-talet, och bägge kan ses som förberedelser till de historiska romaner som Thackeray skrev på 1850-talet. Tonläget är gladare i *Den stora Hoggartydiamanten* – en uppsluppen moralitet om snabba pengar, förskingring och bankrutt i finansvärlden – och *The Memoirs of Mr Charles J. Yellowplush* (1837).

Betjänten Yellowplushs minnen återges med ett idiom och en fonetisk stavning som skulle driva vilken engelsklärare som helst till förtvivlan. Hans memoarer är intressanta även därför att här förekommer personer och situationer som skulle uppenbara sig tio år senare. Hans mor, för att ta ett exempel, är en balettdansös av tveklaktig vandel som utger sig för att vara en ättling till den högadliga franska släkten Montmorency. Samma förhållande återkommer i *Fåfångans marknad*, där hjältinnan Becky påstår sig vara en Montmorency genom sin franska mor. Sanningen är att hon var en balettdansös som sammanlevde med Beckys far utan att vara gift med honom. Från allra första början är alltså detta att segla under falskt flagg, att lysa med lånta fjädrar, kort sagt att snobba, ett grundläggande inslag i Thackerays människo- och samhällsskildringar. Det är betecknande att *Snobbarnas bok* (1846–1847) i *Punch* blev en av hans största framgångar före det stora genombrottet.

Fåfångans marknad (1847–1848) skulle göra Thackeray till Dickens ende medtävlare om positionen som tidens främste romanförfattare. Publiceringsformen var den för tiden vanliga i månatliga häften om tre eller fyra kapitel vardera. Viktorianska romaner upplevs numera ofta som långa och ordrika men meningen var alltså att de skulle läsas under ett och ett halvt till två år. De kan jämföras med vår tids tv-serier som *The Sopranos* eller *Six Feet Under*, vars författare och producenter säkert tänkte lika mycket i avsnitt och säsonger som viktorianerna tänkte i nummer. Vissa svackor blir nästan oundvikliga, och helhet och sammanhang får inte lika hög prioritet. *Fåfångans marknad* lyckas dock med konststycket att vara oavbrutet underhållande.

Thackeray hade redan 1845 skrivit tolv kapitel av sin nya roman, men det var när han återupptog arbetet hösten 1846 som han insåg ämnets inneboende möjligheter. Titeln *Vanity Fair* kom då till honom som en uppenbarelse. Den översätts helt korrekt i den svenska versionen från 1849 som "Fåfångans marknad". På engelska har dock "vanity" en dubbelbetydelse som går förlorad i översättning, ty ordet kan också betyda "fåfänglighet" som i "fåfänglighetens fåfänglighet" i Bibelns *Predikaren*. För moderna läsare går ytterligare en anspelning lätt förlorad. I John Bunyans väckelsekrift *Kristens resa* (*The Pilgrim's Progress*) från 1678 finns en stad vid namn Vanity där en marknad pågår året om. Genom denna *Vanity Fair* måste hjälten Christian passera på sin pilgrimsfärd till den himmelska staden. Titeln antyder således att romanen har en existentiell och religiös dimension.

Fåfångans marknad innebar ett radikalt brott med tidigare roman-konventioner och läsarförväntningar. Undertiteln "en roman utan någon hjälte" ger en vink om vad som väntar. Ingen av huvudpersonerna är det minsta heroisk. De unga männen George och Rawdon

är fåfänga och inskränkta. Dobbin är visserligen en genomhygglig person men ful och klumpig. Bland kvinnorna är Amelia ett sentimentalt våp och den smarta Becky en cynisk lycksökerska. Romaner brukade sluta med de älskandes förening vid altaret. Här ingås äktenskapen i början av boken och sedan följer ett långt och komplicerat vardagsliv. Någon poetisk rättvisa skipas inte. Visserligen får Dobbin till slut Amelia som han dyrkat genom hela romanen, men först efter att han insett att hon inte är så mycket att ha. Becky avslutar sin växlingsrika karriär som giftblanderska men straffas inte för sin illgärning utan slutar som fin dam med stort engagemang för välgörenhet.

Förutom de unga huvudpersonerna upptas romanen av ett myller av pregnant tecknade bificurer. Främst fäster man sig vid ett galleri av tyranniska representanter för patriarkatet. Den störste skurken bland dem är markisen av Steyne, som träder in på scenen mitt i romanen och skapar en ny dynamik. Men lantjunkaren sir Pitt Crawley och den stenrike köpmannen Osborne kommer inte långt efter. Deras härsklystnad vet inga gränser och alla tre offerar sina barns lycka utan några som helst samvetsbetänkligheter. Samtliga går ur tiden under romanens gång och tvingas lämna de ärebetygelser och rikedomar de ackumulerat. Fåfänglighetens fåfänglighet! Men samtidigt storartad underhållning.

Det som gör *Fåfångans marknad* till en klassiker är dock att Thackeray här har vidgat sitt känsloregister och nyanserat karaktärsteckningen. Alla är inte enbart känsloloka och cyniska eller svaga och obetydliga. Personer växer och förändras. Lebemannen Rawdon blir en engagerad och rörande far. Den svaga Amelia förvandlas till en lejoninna när hennes sons intressen står på spel. Tidigare färglösa personer visar oväntad styrka och principfasthet. Hela romanen utvecklas till ett fängslande växelspel mellan motstridiga krafter, mellan ljus och mörkt, ont och gott.

Omedelbart efter *Fåfångans marknad* påbörjade Thackeray arbetet med efterföljaren *Arthur Pendennis*. Resultatet måste sägas vara en besvikelse. Romanen följer huvudpersonen Arthur Pendennis från tonåren fram till mognad och giftermål. Temat gör den till en typisk utvecklingsroman och som sådan tekniskt enklare att hantera än *Fåfångans marknad*, med dess komplicerade uppbyggnad. Trots det är den fyra nummer längre än föregångaren. Handlingen tänjs därmed ut och läsarens engagemang försvagas.

Det rådande hyckleriet i sexualfrågor försvårade den uppgift som Thackeray föresatt sig, nämligen att ge ett porträtt i helfigur av en ung man. I förordet beklagar han att konvensen förbjuder honom att beröra vissa sidor av mannens natur (han kan inte säga direkt att han menar sexualiteten). Istället försöker han lösa problemet ge-

Fåfångans marknad.

FOTO: EVERETT COLLECTION

nom antydningar och glidningar, men resultatet blir en halvkväden visa som bara verkar ohederlig. En annan svårighet uppstår i kvinnoskildringen. Hjältens mor och hans blivande maka lever ett stilla liv på landet. De är osjälviska och uppoffrande, urtyper för den "angel in the house" som Virginia Woolf ville strypa. Samtidigt framgår det tydligt att de kan vara båda intoleranta och maktlystna, men som "goda kvinnor" är de lika helgonlika för det. Den dubbla bokföringen går helt enkelt inte ihop och både karaktärsteckningen och romanbygget faller sönder.

Thackerays nästa verk, *Berättelsen om Henry Esmond* (1852), är av en helt annan halt. Romanen är den enda som han publicerade direkt i bokform. Den är också kortare än hans följetonger och gör därför ett mer sammanhållet intryck. Thackeray återvänder här till tidigt 1700-tal när spanska tronföljdskriget rasade i Europa och husen Stuart och Hannover kämpade om kungatronen i England. Det är en roman i Walter Scotts anda med romantiska konspirationer och dueller. I centrum står släkten Esmond vars historia berättas av Henry långt senare, när han skapat sig ett nytt liv i Amerika. Avståndet i tid och rum gör tonen eftersinnande och melankolisk, och romanen blir en lång meditation över känslornas och begärens irrvägar.

Viktorianerna är med rätta berömda för sina barndomsskildringar, till exempel i Brontës *Jane Eyre* eller Dickens *David Copperfield*. Thackeray använder vanligtvis ett annat perspektiv, men i de tidiga kapitlen av *Henry Esmond* ger han sin version av det ensamma barnets övergivenhet och förundran inför de vuxnas förehavanden. Henry är oäkta och moderlös och får i nåder plats som page i sin biologiske fars hem. Efter faderns död ärver en kusin släktgodset och Henry tas om hand av honom och hans unga hustru Rachel. Han avgudar henne som den mor han aldrig haft. Senare blir han djupt förälskad i dottern Beatrix. Som träffad av blixten förhåxas han av hennes skönhet, hennes gång, hennes glänsande hud. Den förtärande passionen styr hans liv i många år. Samtidigt finns det en oklarhet om det verkliga föremålet för hans längtan. Den ungdomliga modern och dottern är så lika varandra att de skulle kunna vara systrar och förväxlas. Beatrix och hennes bror bildar ett förtrollande vackert syskonpar. Henrys kär-

lek till system tycks också innefatta brodern, och hans beundran för honom får en homoerotisk laddning liksom hans dragning till Rachel är incestuöst färgad. Han tycks lika mycket attraherad av paret som av individen, av man och hustru, mor och dotter, bror och syster, medan han själv ständigt är den tredje, utanför.

För att vinna Beatrix engagerar sig Henry i en komplott för att återinsätta ätten Stuart på tronen. Hon siktar emellertid högre. Hon vill gifta sig med tronpretendenten och bli drottning. Bägge intrigererna misslyckas, och Beatrix förtrollande makt bryts: "She looked quite old." Henry återvänder till sin första kärlek, Rachel. Lika misslyckad och falsk som skildringen av hjältens liv är i *Arthur Pendennis*, lika subtil och övertygande är gestaltningen av utsatthet, åtrå och besatthet i *Henry Esmond*.

Thackerays nästa roman *Familjen Newcome* (1853–1855) är en stor släktkrönika som sträcker sig över tre generationer. Liksom *Fåfångans marknad* är den en kartläggning av engelsk medel- och överklass under 1800-talets första hälft, och i likhet med denna också en roman utan hjälte. Men i det stora panoramat över det engelska samhället framträder några av personerna med större skärpa och detaljrikedom.

I olika skeden har sedan eftervärlden valt att framhålla olika gestalter som centrala för förståelsen av boken. När den kom ut framstod översten, den äldste av bröderna Newcome, som huvudperson. Han är absolut hederlig och en verklig gentleman. Att vissa av hans ideal var urmodiga och ibland fick katastrofala följder hade mindre betydelse. Under 1900-talet läste man verket mera som en utvecklings- och konstnärsroman och överstens son, målaren Clive, sågs som den sammanhållande länken. Nu, i feminismens tidevarv, framstår Ethel, hans kusin och stora kärlek, som den viktigaste personen. Hon är den som växer och utvecklas genom hela romanen från bortskämd överklassflicka till en djupt tänkande och empatisk medmänniska.

Enligt 1900-talets främste Thackeraykännare, Gordon Ray, är det centrala temat i *Familjen Newcome* "the heartlessness of London". Denna hjärtlöshet förkroppsligas i den äktenskapsmarknad som romanen beskriver, där börd i West End byts mot pengar i City och ömsesidig attraktion och tillgivenhet är något fullständigt likgiltigt. Följden av sådana resonemangspartier blir olyckliga äktenskap i den ena generationen efter den andra.

Om en uppsättning motbjudande patriarker har makten i *Fåfångans marknad* får här den äldre kvinnan sin revansch i kraft av sin roll som äktenskapsmäklerska.

Tre matriarker dominerar *Familjen Newcome*, främst bland dem grevinnan av Kew, Ethels mormor och syster till Markisen av Steyne. Hon framstår som en veritabel skräckodla med tydliga drag av häxa och ond fe.

Ethel är i slutet av romanen stark nog att revoltera genom att bryta förlovningen med ett briljant parti. Det är bättre, resonerar hon, att leva ogift än i ett olyckligt äktenskap. På så sätt hävs till sist äktenskapsmarknadens förbannelse.

De romaner som följde på *Familjen Newcome* skrev Thackeray mycket på rutin. Hans sista bok, *Denis Duval*, visar tecken på en nytändning men den avbröts av hans plötsliga död natten till julafton 1863. Som publicist skördade han däremot stor framgång under sina sista år. Han blev redaktör för tidskriften *The Cornhill Magazine*, vars första nummer såldes i hela 110 000 exemplar. Succén fortsatte, mycket tack vare det kontaktnät han byggt upp under sina tjugo-fem år som aktör i Londons litterära värld.

Thackeray var, som framgått, en mycket produktiv författare. Många av hans texter är med nödvändighet efemära, trots deras briljanta stil. I framtiden kommer hans rykte antagligen att vila på de tre fullödiga romaner som jag har diskuterat ovan. I sin olikhet visar de bredden av hans talang, skärpan och djupet i hans karaktärsteckning och hans förmåga att fånga läsaren. Inför tvåhundraårsdagen finns det all anledning att uppmärksamma hans författarskap. ☺

Det som gör *Fåfångans marknad* till en klassiker är att Thackeray här har vidgat sitt känsleregister och nyanserat karaktärsteckningen.

KULTUR

Tv-bekännelser

60 Kjell Häglund ser ett religiöst tema i tv-serien *Anklagad*

Han räddade Paris

62 Anders Rönmark om den svenske generalkonsuln som räddade Paris

Bottennapp på bokmässan

64 Joakim Grönesjö om intellektuella bottennapp på fransk bokmässan

I miraklens tid

64 Mattias Hessérus om rekord i helgonförklaringar

Krönika

66 Tanja Bergkvist om misslyckade strategier mot mobbning

Notiser

67 Vikbodagbok, högupplöst konst och Lexikon över vedertagna åsikter.

Måns Zelmerlöw.

FOTO: CHRISTIAN ÖRNBERG/XPICAPPA

Samma gamla visa

Per Svensson konstaterar att de tre storheterna sommar, död och sprit är den svenska visans motsvarighet till politikens vård, skola och omsorg.

NU BÖRJAR ALLVARET för Måns Zelmerlöw; den första sommaren som ledare för *Allsång på Skansen*. Det är stort. Det är ansvarsfullt. Det är som att ta över det socialdemokratiska arbetarpartiet.

I Sverige är sjungandet om somrarna ingen liten skitsak. Det är som grillandet, en folkrörelse med tunga traditioner.

Det framgick om inte annat av mediekommentarerna när ledarskiftet blev känt i vintras. I en välinformerad analys i slutet av februari påminde exempelvis *Expressen* sina läsare om att Anders Lundin under lång tid varit ifrågasatt i rollen som förste man på Skansen.

"2010 var ett tungt Allsångs-år för Lundin", konstaterade tidningen och påpekade att programledaren under hela sommaren varit "pressad av dåliga tittarsiffror" och "krav på avgång". Läget hade blivit ytterligare tillspetsat genom att den unge Zelmerlöw gått ut i medierna och indirekt gjort klart att han såg Lundin som en förbrukad kraft utan förmåga att vinna nya grupper för allsången. De sjunkande tittarsiffrorna talade sitt tydliga språk.

"Det gäller att förnya allsången och samtidigt hålla den folkliga traditionen", hade Måns Zelmerlöw sagt då.

Återstår att se vad detta, förnyelse på traditionens grund, kommer att betyda i praktiken. Fler snapsvisor?

Klart är ändå att den som vill överleva som allsångsledare i Sverige bör akta sig för att röra vid sångsystemets kärna: visan.

Vad karaktäriserar en svensk visa?

INFÖR EN HELDAG OM visor i Lundensiska litteratursällskapets regi i höstas fick jag anledning att fundera över just den frågan. Jag bläddrade då igenom en nyutkommen antologi med kanoniserande ambitioner, *Svenska visor. De bästa svenska visorna genom tiderna* (Notfabriken), och drog slutsatsen att en svensk visa känns igen på att minst två av tre storheter besjungs: sommaren, döden, spriten.

Dessa tre företeelser är visans motsvarighet till politikens vård, skola, omsorg.

Analysen var, ska jag erkänna, i viss utsträckning inspirerad av en artikel jag läst i *Dagens Nyheter*. Där hade musiksribenten Po Tidholm rapporterat från en visfestival i Stockholm och tyckt sig urskilja tre hu-

vudtrender på den samtida visscenen; den tonsatta bloggen, det självbiografiska Lundellspåret och den druckna Tom Waits-estetiken, karaktäriserad av att "man ska sjunga lite sluddrigt, gärna om sprit ... och kompas av en bastuba".

Strukturellt är Tidholm på rätt spår här; tre är det korrekta nyckeltalet. Men hans klassifikationssystem leder fel. Tonsatta bloggar och sjungna självbiografier är strängt taget inte några visor. De är snarast anti-visor. En regelrätt visa ska inte förknippas med ett specifikt jag, ett särskilt subjekt. En visa ska vara allas och ingens, tillgänglig för alla som vill göra den till sin. Den får därför inte vara för hårt knuten till en bestämd upphovsman eller artist. Däri ligger skillnaden mellan en visa och en schlager, låt, ballad ...

En låt kan dock med tiden naturligtvis förvandlas till en visa. Den kan så att säga exproprieras av allsången. Jag tror dock att det kommer att bli mindre och mindre vanligt. Ett drag i den samtida kulturen är att det ofta är viktigare *vem* som säger eller sjunger något än *vad* som sägs eller sjungs. Det går stick i stäv med visans natur.

DEFINIERAR MAN begreppet visa på detta stränga sätt – det vill säga lägger in verkets relativa autonomi som ett kriterium – slås man av att det skapats förvånansvärt få visor i Sverige under de senaste fyra, fem, sex decennierna. Det är delvis en effekt av massmedialiseringen. Det har blivit allt svårare att skilja sången från den överallt synliga sångaren. Sången är en kopplad hund, alltid övervakad av husse, tillåts sällan springa fritt.

Paradoxalt nog har de mest färgstarka och personliga moderna svenska sångdiktarna därför skrivit anmärkningsvärt få visor.

Ta Cornelis Vreeswijk till exempel. Hur många av hans egna sånger har blivit allmän egendom, allsångar? "Brev från kolonien", kanske, och "Hönan Agda". Möjligen också "Somliga går med trasiga skor". Inte hans

mästerverk. Snarast tvärtom och just därför.

Cornelis stora sånger är för tätt sammanvävda med hans egen röst, hans egen biografi, hans egen mytologi, för att kunna bli visor.

Detsamma gäller Ulf Lundell. Han har skrivit två visor: "Kärleken förde oss samman" och "Öppna landskap". Båda ganska svåruthärdliga, inte minst för att de kan sjungas av vem som helst.

De bekräftar också, någorlunda i alla fall, min teori om den svenska visans ämneskaraktäristika.

I "ÖPPNA LANDSKAP" samsas hembränt med lärkorna som står högt i skyn (sprit och sommar). I "Kärleken förde oss samman" är det högsommar med susande träd och vind i säd. Dock förekommer varken död eller starka drycker, utan bara kärlek.

Skulle man lägga "kärlek" till listan över den svenska visans grundämnen har man ett idiotsäkert identifieringssystem.

Men jag håller nog ändå fast vid spriten, sommaren och döden. Dels för att kärleken spelar en något mindre roll i svensk sångtradition än man skulle kunna föreställa sig. Dels för att man med hjälp av dessa tre storheter kanske kan ringa in det särskiljande svenska i den svenska visan.

Först dock några exempel, som bekräftar tesen. Bellman har levererat hur många död-sommar-sprit-visor som helst: "Märk hur vår skugga" (sprit, död), "Så lunka vi så småningom" (sprit, död), "Vila vid denna källa" (sprit, sommar), och så vidare, och så vidare ... Dan Andersson låter Jungman Jansson riskera att möta döden bakom en korall och glömma Stina för en sup i Yokohama (död, sprit).

Och i "Barndomshemmet", en till visatransformerad schlager på amerikansk melodi med svensk text av Karl Ewert, är det sommarvackert där som sådesfälten böja sig för vinden, men kallt i den grav där den älskade nu vilar (sommar, död). Till och med en så sofistikerad visa som Olle Adolphsons "Trubbel" går att klämma in i »

schemat: där ute är det sommar, men här inne är det höst. Man har hammaren be-
redd under kavajen, men rivalen bjuder
på cognac och cigarrer (sommars, sprit,
antydd död).

Den andliga sektionen av det svenska
visarvet låter sig också den nyttjas som
empiriskt underlag för teorin: "O store
Gud"; sommarvinden susar över fälten
och evighetens klara klockor kallar (som-
mar, död). "Där rosor aldrig dör"; ett jag
på vandring mot en stad där sommaren är
evig och döden därför alltid närvarande
som negation.

Listan kan, som man brukar säga, göras
mycket längre.

DEN SVENSKA VISAN är, försöker jag här-
med bevisa, blågul blues. Sommar, sprit,
död. Det är en treklöver som represen-
terar Det andra; det som inte är grå, slas-
kig, kall, pliktvardag, det som istället är fri-
hetsrus och rusig frihet.

Det är ett ackord som samtidigt kling-
ar av trotsigt hopp – mitt liv är kallt och
fruset men sommarsolen och brännvinet
skas snart göra min kropp varm – och av bit-
ter resignation – sommarn är kort, snart
är hösten här och efter rus kommer bak-
rus. Njut av blomman, töm bägaren, för
snart ringer begravningsklockorna ock-
så för dig.

Längtan är den svenska visans konsti-
tuerande känsla. Svenska visor längtar
bort, längtar hem, längtar efter somma-
ren, längtar till det goda land.

Grundtonen är melankolisk. Olof von
Dalins 1700-talstext till den melodi som
blivit känd som "Visa från Utanmyra"
skulle kunna upphöjas till nationalvisa:

"O tysta ensamhet/ var skall jag nöjen
finna? Bland sorg som ingen vet/ skall mi-
na dar försvinna".

Rör man sig genom den svenska vistra-
ditionen påminns man om att Sverige, för
inte så länge sedan var ett lusfattigt bon-
deland där stora delar av befolkningen lev-
de ett eländigt och ensamt liv; pigor och
drängar hade sällan råd och möjlighet att
gifta sig – i halvsvält, smuts och råfuktig
kyla, tyranniserade av präster och världs-
lig överhet.

Därav dessa drömmar om tröst: bränn-
vinsruset, sommarhagen, vilan i graven,
paradiset på andra sidan pärlporten.

"Till en vild och evig längtan föddes vi
av mödrar bleka", som det heter i "Om-
kring tiggarna från Luossa".

Vad längtar svenskarna efter idag? Trots
Skansen-nostalgin kanske ändå inte riktigt
samma saker som på Dan Anderssons tid.
Också det är väl ett skäl till att det inte ska-
pas så många visor längre. Och det är väl
också därför varken Måns Zelmerlöw el-
ler Håkan Juholt framstår som riktigt tro-
värdiga som allsångsledare. ✱

TV

Bekännelser på bästa tv-tid

Tv-serien *Anklagad* kretsar kring synd och bekännelse och
har ett tydligt religiöst tema, menar **Kjell Häglund**.

SVENSKA ÄLSKARE av brittiska tv-deckare
minns Fitz, Robbie Coltranes genomfete
kriminalpsykologi 1990-talsserien *Cracker*.
Men dualiteten förstod vi aldrig. Vi såg bara
den självförbrännande rumlaren – inte den
av tvivel härjade evangelisten som klamrat
sig fast vid tron på alla syndares betalnings-
skyldighet.

Cracker handlade inte primärt om mord-
fallet, bevisjakten eller ens det där samhälls-
medvetna och sociologiska som vi svenska,
kvalitetsmedvetna deckarkonnässörer an-
nars var riktigt duktiga på att påpeka – ut-
an om bekännelsen. Kärnan i varje avsnitt,
och i seriecykelns större perspektiv, var Fitz
behovsstyrda jakt på detta sakrament. Be-
kännelsen utgjorde – vare sig den misstänk-
te gärningsmannen bekände för honom, el-
ler han själv bekände inför sin familj – en
löst dörr till frälsning som han ständigt och
tvångsmässigt måste trycka ned dörrhand-
taget på.

Vårt förbiseende berodde nu inte bara på
att bekännelsebegreppet i vårt kliniskt se-
kulariserade land blivit berövat all nedärvd
betydelse och rationaliserats till en syno-
nym till "medgivande". *Crackers* religions-
rotade filosofiska underström var inte all-
tid tydlig för hemmapubliken heller, som
främst fokuserade på seriens blodiga våld-
samhet och serieskaparen Jimmy McGo-
verns fixering vid att utmana tabun. *Crack-
er* identifierades i första hand som en av
många exploateringar av det sug efter krimi-
nalpsykologiska tv-serier som virvlades
upp av biosuccén *När lammen tystnar*.

Men Jimmy McGovern rullade in en tro-
jansk häst i den moderna tv-fiktionen. Det
var ingen slump att han samtidigt, vid si-
dan av *Cracker*, också skrev filmen *Priest*,
om en katolsk prästs svårigheter att han-
tera sin homosexualitet. "Jag kan inte fö-
reställa mig att någonsin skriva ett manus
som inte har ett inbyggt katolskt tema",
har han sagt i intervjuer. "Det mest värde-
fulla för mig därifrån har alltid varit insla-

get av självrannsakan. Som källmaterial är
det grunden för allt."

I JESUITSKOLAN I Liverpool på 1950-ta-
let skulle en gång McGovern, tillsammans
med en klasskamrat, få smisk på händer-
na av läraren. Men den andra pojken slapp
straffet eftersom hans pappa var torypartis-
tisk kommunalpamp, och den nyetablerade
skolan var beroende av kommunens stöd-
pengar. Jimmy blev däremot slagen. En
anekdot som rymmer allt som fortfarande
engagerar den idag 62-årige McGovern:
makt, våld, politik och diskriminering sam-
manmurat med ett religiöst, helst katolskt-
kulturellt, folkligt kitt fyllt av missförstånd,
svek och skuldskänslor. Men, måste framhål-
las, också mycket mänsklig värme. Familje-
livets psykologi och myriader av motstridi-
ga känslor skildras hos McGovern lika stort
och brett, och finkänsligt detaljerat, som
hos Mike Leigh.

Även om Jimmy McGovern är ungefär li-
ka maskulin som Carin Mannheimer är fe-
minin, kändes onekligen hans förra dra-
maserie, *The Street*, som ett slags nordeng-
elsk *Svenska hjärtan*: spelplatsen var en gata
i Manchester, med koncentration kring ett
hus per avsnitt, och lika mycket som serien
utgick från uttorkade äktenskap och arbets-
löshet pekade den på lyckliga tillfälligheter
och ödesnycker som möjliga vägar ut ur
hopplösheten – som för taxichauffören som
riskerade hela sin familj och tillvaro när han
tog sig an en flykting från Nigeria, som i sin
tur fått sin familj mördad i hemlandet; el-
ler för det nyblivna fotbollsläringsproffset
i Manchester City, uppvuxen med en blind,
alkoholiserad far, som genast blev utslängd
från klubben efter att under sponsorstut-
ningsdagen ha snattat ett par extra sneakers
(åt sin knarkdealande kompis) vilket sluta-
de med att han själv retirerade till krimina-
litet tills han blev halvt ihjälslagen.

Jimmy McGoverns senaste dramaserie,
Anklagad (*Accused*), går just nu på SVT och

Lärarinnan Helen Ryland, spelad av Juliet Stevenson, i *Anklagad*.

FOTO: SVT

består av sex fristående moraliska historier berättade med samma mästerliga balans mellan skoningslös kyla och en varmt led-sagande hand.

I varje avsnitt sitter en alldeles vanlig, normalt laglydig och samvetsgrann människa häktad för ett allvarligt brott, och vi får se hur de hamnat där: mer eller mindre av en slump, visar det sig, men samtidigt genom medvetna handlingar. McGovern är både empatisk och defaitistisk när han visar hur dessa människor inte gjort något annat än reagerat på sorger och hårda motgångar – ingen håller huvudet kallt när livet är som tuffast. Människorna som McGovern skildrar i *Anklagad* reagerar på samma sätt som Fitz i *Cracker* brukade göra – genom att gambla och fördubbla sin otur. De menar väl men satsar fel, försöker återta lite kontroll men förlorar hela fotfästet. Som den medelålders skolläraren vars son har fått sitt för-

sta jobb – och omkommer i en arbetsplatsolycka på grund av chefens slarv. Begäret efter syndabekännelse slutar med mordbrand.

DET SPECIELLA MED fixeringen vid bekännelsen, i både *The Street* och *Anklagad*, är att även om den har en djupt religiös klangbotten så gestaltas den helt i vardags-termer. Det handlar om behovet av bekännelsen av egna eller andras synder för att orka gå vidare i svåra livssituationer. Som religionsuttryck är det socialrealistiskt, realpolitiskt, livspragmatiskt och mänskligt intuitivt på ett sätt vi aldrig ser i svenskt tv. Så fort en dramaserie hos oss får religionsbot-ten – från Ulf Malmros *Silvermannen* till Jonas Gardells *De halvt dolda* – så handlar det om fantasyaktig övernaturlighet alternativt explicita övergrepp i kyrkans namn.

Jimmy McGovern är alltså katolik, av

det enkla skälet att han aldrig velat vika av från sin historia och kulturtradition. "Men jag tyr mig bara till religionen ibland, vilket gör att den då känns mer verklig än om man gör det på rutin", har han sagt. "Och till den som anklagar mig för att vara deltidskatolik kan jag bara säga: Jag har min fulla rätt att både bruka och missbruka den katolska tron precis som den alltid gjort med mig."

I flera intervjuer har Jimmy McGovern återvänt till hur han ser att "all god tro handlar om att dela den mänskliga upplevelsen med andra", och att hans dramaserier är ett uttryck för det.

Den allmänmänskliga identifikationen i svensk tv-fiktion – från *Våra vänners liv* till *Solsidan* – blir närmast utplånande grund i jämförelse. Kanske för att den sekulariserade folkhemsmodernismen varit lika mycket litterär förbannelse som samhällsekonomisk frälsning. ✱

Svensken som räddade Paris

Svenske generalkonsuln Raoul Nordling bidrog till att rädda Paris från förstörelse när staden befriades från den tyska ockupationen. Ändå är det förvånansvärt tyst om honom i Sverige. **Anders Rönmark** frågar sig varför.

OM DU missade den sätts den upp igen till hösten. Mellan den 1 oktober och 31 december ges extraföreställningar av vårens uppsättning av pjäsen *Diplomatie* på Théâtre de la Madeleine i Paris och den erfarna skådespelaren André Dussollier återvänder i huvudrollen som den svenske generalkonsuln Raoul Nordling. Dussollier är inte den förste att spela den blågule diplomaten – i René Clements film *Is Paris Burning?* från 1966 gör Orson Welles sin tolkning – men frågan är om någon svensk skådespelare snart

kommer att gestalta landsmannen som sägs ha räddat Paris? Troligen inte. Intresset för Raoul Nordling här i Sverige är minst sagt ljust och när det nästa år är 50 år sedan Nordling gick bort lär det säkert uppmärksammas på vissa håll i Paris, men knappast i Stockholm. På den svenska ambassaden i Paris försäkrar man att man ofta diskuterar Nordlings insatser – och man berättar stolt om vårens föreställningar på Théâtre de la Madeleine – men presskontakten på UD svarar med ett "Och vem är det då?" på frågan om Nordling på något sätt kommer att uppmärksammas 2012.

SÅ VEM VAR DÅ RAOUL Nordling? Enligt Nationalencyklopedins kortfattade, men alls icke blygsamma, beskrivning var han "affärsman, generalkonsul i Paris 1926–1958. Inför Paris befrielse 1944 räddade Nordling 4 000 politiska fångar från deportering till Tyskland och bidrog till att Paris undgick förstörelse vid den tyska utrymningen." Med ett sådant eftermäle kan man tycka att Nordlings namn borde nämnas lite oftare i samtal om viktiga händelser under andra världskriget.

I Knut Ståhlbergs nyligen utgivna bok om Churchill och de Gaulle, *Två kära ovänner*, figurerar Nordlings namn inte ens på en halv sida, men med ett erkännande om att han under Paris befrielse svarade för ett flertal "viktiga ingrepp i utvecklingen". I de flesta böcker om andra världskriget, särskilt

André Dussollier och Niels Arestrup i pjäsen *Diplomatie*.

sådana där Sveriges roll blir belyst, nämns dock Nordling inte alls. Den mest utförliga boken om Nordlings insatser är hans egna memoarer, *Mannen som räddade Paris*, nedtecknade av legendariske Paris-korrespondenten Victor Vinde.

EN BERÄTTELSE OM en svensk diplomat i tjänst i en utländsk metropol under andra världskriget borde inledas med en historia om hur han eller hon anländer till staden. Raoul Nordling tillbringade dock hela sitt liv i Paris; det var fadern, en prästson från Norrland, som utvandrade till Frankrike. Nordling föddes in i en svensk-fransk familj med goda kontakter inom diplomatin och affärlivet och kom under hela sitt liv att kombinera uppdrag för svenska storföretag – han var bland annat ordförande för Alfa Laval och SKF:s franska dotterbolag – med honoräruppdraget som konsul. Det var också denna oavlönade position som gjorde att Nordling kom att vara i Paris under augusti 1944 då staden befriades. Eftersom den franska marionettregeringen var placerad i Vichy, var också den diplomatiska kåren flyttad från Paris. Kvar i huvudstaden fanns konsuler som Nordling, som mer än en gång ombads att utnyttja sina kontakter för att hjälpa enskilda människor – både fransmän och andra nationaliteter – som hamnat i fångenskap eller riskerade deportering.

Som representant för ett neutralt land,

med franskan som modersmål (den svenska Nordling talade hade han lärt sig under militärtjänstgöringen i Sverige) och med goda kontakter med den tyska ockupationsmakten befann sig Nordling, som då hade titeln generalkonsul, i händelsernas centrum. Han fanns på plats när deporteringen av tusentals politiska fångar förhindrades strax innan Paris befriades och han deltog aktivt i förhandlingarna om fångarnas öde. Han fanns i den tyske generalen Dietrich von Choltitz närhet, eller i kontakt med denne, från det att

en kort vapenvila förhandlades fram den 19 augusti, fram till kapitulatonen den 25 augusti – dagar då den tyske kommandanten var satt under hård press från Hitler att bränna Paris. Teaterpjäsen *Diplomatie* handlar just om samtalen mellan Nordling och von Choltitz (spelad av den dansktalade Niels Arestrup) och den betydelse som samspelet dem emellan hade för att Hitlers order till von Choltitz – en order som under de sista dagarna av den tyska ockupationen formulerades som en fråga från bunkern i Berlin, "Brennt Paris?" – aldrig verkställdes.

DEN 17 AUGUSTI 1964 sände SVT en dokumentär om Paris befrielse producerad av Knut Ståhlberg och Magnus Faxén. Det är ett imponerande journalistiskt hantverk, med intervjuer med ledande franska motståndsmän som till exempel Alexandre Parodi (vars liv Nordling utan tvekan räddade då Parodi och några av hans medarbetare greps av tyskarna under vapenvilan), och med ett samtal med Dietrich von Choltitz själv. Nordlings insatser löper som en röd tråd genom programmet, men tonas ned när påståenden om att han "räddat Paris" förs fram. von Choltitz framhåller exempelvis hellre sig själv som Paris räddare. Slutsatser som dras är dock att Nordling räddade ett stort antal politiska fångar, att han förmedlade kontakter mellan tyskarna och den franska motståndsrörelsen då vapenvilan förhandlades fram samt att han var kon-

Raoul Nordling.

takten mellan tyskarna och de allierade då kontrollen över Paris bytte händer.

Raoul Nordling hedrades efter kriget med bland annat ett hedersmedborgarskap i Paris, den militära utmärkelsen *Croix de guerre avec palme* och en utnämning till *grand officier* i hederslegionen. En plats i det elfte arrondissementet bärockså Nordlings namn (någon gata i Paris blev dock aldrig uppkallad efter honom, enligt vissa uppgifter på grund av de Gaulles personliga aversion mot svensken). Svenska utmärkelser? I Nordlings personliga arkiv finns endast ett kungligt telegram med ett "hjaertligt tack vaenlig lyckoenskan mycket tacksam foer ditt utmaerkta arbete = Gustav". I *Mannen som räddade Paris* berättas istället att han under ett besök på UD i Stockholm några månader efter att Paris befriats fått en allvarlig reprimand för att ha agerat "så att Sveriges neutralitet kunde sättas i fråga".

TEORIerna om varför Nordling inte uppmärksammats mer av den svenska staten och svenska medier, som vanligtvis inte brukar spara på krutet i sin iver att hylla svenskar om än de bara rört sig lite i utkanten av storpolitiska händelser, är många. Nordlings kusinbarn och gudson, Lars Nystedt, hävdar när jag pratar med honom att "samma krafter på UD som teg om Wallenberg verkade när det gällde Nordling" och att "UD inte gillade personer som tog egna initiativ".

Före detta ambassadören Erik Pierre, som bland annat skrivit om Nordling i *Svenska Dagbladet*, pekar istället på Nordlings lägre rang inom diplomatkåren – han innehade en hederstitel och var ingen yrkesdiplomat – och det faktum att Nordling förvisso var svensk medborgare och mäkta stolt över sitt ursprung, men att han betraktades mer som fransman än svensk. Diplomats språk må vara franska, men även i Arvfurstens palats kan det ha uppfattats som märkligt att en svensk representant helst kommunicerade på ett annat språk. Pierre tror också att Nordlings goda kontakter med tyskarna, och särskilt von Choltitz, kan ha betraktats som lite för goda från svenskt håll; även i Frankrike har frågan om Nordlings tyska kontakter – det har bland annat förts fram anklagelser om affärer med ockupationsmakten – diskuterats vid enstaka tillfällen.

Kanske är det just denna smygande känsla av osäkerhet kring Raoul Nordlings insats – han var där och påverkade, men hur nära och hur mycket? – som gör att en pjäs om en svensk generalkonsul och en tysk kommandant säljer biljetter i Paris?

Historien om Raoul Nordling lämpar sig helt enkelt väldigt bra för lite konstnärlig frihet. Det är synd att chansen för att *Diplomatie* sätts upp på de svenska teatern är försvinnande liten. ✱

Intellektuella bottenapp

Det nordiska temat på årets franska bokmässan Le salon du livre fäste uppmärksamheten på det svenska ointresset för den franska kultursfären, menar **Joakim Grönesjö**.

FRANKRIKES STÖRSTA bokmässan, Le salon du livre, hade i år nordisk litteratur som tema. Förvånansvärt många svenska författare är idag översatta till franska. Med tanke på Sveriges invånarantal är det oproportionerligt i jämförelse med den översatta samtidsgivningen från franskan – ett världsspråk. För bara några decennier sedan var den franska kulturen en självklar del av varje svensk högre tjänstemans eller kulturpersoners bildning, men något har hänt sedan dess. Nästan alla svenska författare som hedersgästade Le salon du livre gjorde det i sällskap av tolkar.

På öppningsdagen av bokmässan ägde två samtal rum: ett mellan Jonas Hassen Khemiri och Annika Thor, som föga överraskande kom att handla om det multikulturella Sverige. Khemiri pratade i två timmar om att han har två föräldrar från olika länder, vilket han nu gjort i tio år utan att för den skull göra avkall på sin ungdomliga spontanitet, trots att allt redan sagts flera gånger om.

I ett angränsande rum blev Linn Ullmann och Sara Stridsberg intervjuade på scen. På frågan om vad det är som driver henne att skriva svarade Ullman – med en klang av djupsinnighet – "Jag skriver för att jag skriver". Frågan var ur världen.

Det fanns överhuvudtaget ingen spänst eller originalitet; inte tillstymmelsen till intellektuell ansträngning. Som besökare kunde jag inte annat än sälla mig till skaran besvikna åhörare, och när jag återigen vandrade över till rummet där Khemiri och Thor intervjuades berättade den senare: "När jag var liten var nästan alla barn blonda. Men idag finns det många som är mörkhåriga. (Paus). Det tycker jag är en bra förändring." Citatet är ordagrant och kommentar överflödigt. I alla bemärkelser var debatterna ett intellektuellt bottenapp.

Som en satsning på ett närmande mellan Norden och Frankrike är det tveksamt om bokmässan rönt någon framgång. Sna-

rare underströk den skillnaden mellan det franska och svenska intellektuella klimatet – framför allt framhävdes det svenska ointresset för Frankrike. Ty hur smickrande den franska bokmässan än är ur ett nordiskt perspektiv måste man fråga sig hur ömsesidig denna fascination är. Den frankofona världen är, förutom att vara historiskt viktig för Sverige, tiofalt större än den svenska och har några av samtidens främsta författare. Ändå är det i dagsläget svårt att tänka sig att den skulle beredas ett självklart utrymme i svensk media och kulturbevakning.

DEN SOM FÖLJER fransk tv och radio vet däremot att det inte är sällsynt att höra franska intellektuella tala, dessutom på ett kunnigt och inkännande sätt, om något så perifert som svensk litteratur. Där finns en uppriktigheten. Svenska deckarförfattare recenseras i kulturprogrammets morgonsoffor, andra författare – nu senast Mara Lee och Khemiri – intervjuas i radio och press. Svenska intellektuella såsom Bengt Jangfeldt ges utan en blinkning en timmes radiotid i ett av de mest prestigefyllda kulturprogrammen. Vilka svenska litterära tidskrifter – har vi ens sådana? – skulle kunna ägna en hel bilaga åt fransk litteratur?

Frågan är om denna allmänna brist på intresse för de stora europeiska kulturländerna har gjort att Sverige även förlorat inblick i sitt eget land. Kanske uttrycker jag mig okänsligt, men nog framställs väl Sverige som en schizofren soppa i vår skönlitteratur? Ett idylliskt multikulturellt förortsparadis som myllrar av spontanitet och tillförsikt inför framtiden mellan betongkomplexen. Och längre bort – i en parallell verklighet – drar snöövädret in över en våldsam kvinnofientlig, luthersk och sektarisk övärld.

Bokmässan i Paris var en påminnelse om att man ibland gör bäst i att be om en *second opinion*. För nog är det så att man känner sig själv som man känner andra: inte alls. ✱

I miraklens tid

1983 AVSKAFFADE Johannes Paulus II om inte Djävulen så åtminstone hans advokat. För att öka takten av helgonförklaringar upphävde den nu saligförklarade påven institutionen från 1588, *promotor fidei* (främjaren av tron), som i folkmun fick namnet "Djävulens advokat". Dennes uppgift var att hitta brister i argumentationen inför helgonförklaringar, att ifrågasätta vittnens ut-sagor om mirakel och försöka finna naturliga förklaringar till det till synes oförklarliga. Syftet var att säkerställa att kyrkan inte gav legitimitet åt charlataner och bedragare.

Johannes Paulus II ansåg dock idén med en *promotor fidei* förlegad och överförde ansvaret till ett mer neutralt ämbete: *promotor iustitiae*. Samtidigt satte han igång en aldrig tidigare skadad serie av salig- och helgonförklaringar. Under sitt 26-åriga pontifikat saligförklarade han 1 340 personer och kanoniserade 483 helgon. För att saligförklaras krävs att en person har levt ett särskilt dygdigt liv i Kristi efterföljd och bevisligen, enligt katolska kyrkans kriterier, efter sin död utfört ett mirakel. För att personen sedan ska kanoniseras som helgon krävs att man kan visa att ytterligare ett mirakel har inträffat.

Sedan den populära Johannes Paulus II:s bortgång 2005 har vittnesmål om hans mirakel strömmat in. På karol-wojtyla.org kan vittnen själva berätta hur påven mirakulöst hjälpt just dem, och hur han från andra sidan graven bland annat har botat astma, löst arbetslöshet och bekämpat ockultism. Där återfinns också det mirakel som har legat till grund för Johannes Paulus II:s egen saligförklaring: botandet av nunnan syster Marie Simon-Pierres parkinsonsjukdom. Den 3 juni 2005 skulle hon ha vaknat fullt frisk efter att kvällen innan ha bett till den hädangångne påven. I början av 2011 godkände Benedikt XVI händelsen som ett mirakel och Johannes Paulus II kunde därefter saligförklaras den 1 maj. I samma stund blev han dessutom den person i historien som snabbast fått titeln "beatus" – fem dagar tidigare än moder Teresa.

Mirakeltron verkar i flera avseenden ha varit mer problematisk för historiens filosofer än dagens vetenskapsmän. Spinoza kritiserade mirakeltron, detsamma gjorde Hume och Voltaire. Och den irländske 1700-talsfilosofen John Toland såg tron på mirakel som barbari och en indikator på låg civilisationsgrad i ett samhälle.

Vatikanens läkare har undersökt fallet med syster Marie Simon-Pierres mirakulösa tillfrisknande. Man anlätade också en psykiater. Någon filosof var inte tillkallad. Inte heller Djävulens advokat.

Mattias Hesserus

Svansjön på Marinskijteatern
St Petersburg

Fästningen Olofsborg

Klosterkyrkan Moldovita, Rumänien

Ukraina - "Svalnästet" på Jalta

Sommar och höst 2011

OPERA - BALETT - FILHARMONI - UPPLEVELSERESOR

OPERA OCH KONST I ST PETERSBURG

Reguljärflyg/buss: 1/7-6/7, 27/9-2/10 2011

Historia – Vinterpalatset, Peterhof, Jusopovpalatset, Tsarbyn Tsarskoje Selo och Katarinapalatset med Bärnstensrummet

Konst – Eremitaget och Ryska Museet

Opera och balett – Marinskijoperan, Musorgskijoperan och Eremitageteatern
Kultursightseeing med svenskspråkig lokalguide

RIGAS INTERNATIONELLA OPERAFESTIVAL

Reguljärflyg: 8/6-11/6 2011

Riga – kulturstad med Jugendarkitektur, dramatisk historia och mångårig musikkultur. Elegant operahus och internationellt uppmärksammade operaföreställningar.

OPERA – 8/6-11/6 *Aida*, *Turandot*, *Madama Butterfly*

Utflykter – Barockslottet i Rundale och badorten Jurmala

HELSINGFORS OCH OPERAFESTIVALEN I SAVONLINNA/NYSLOTT

Reguljärflyg/buss: 10/7-13/7 2011

Helsingfors – stor kultursightseeing, utmärkt boende och gourmémiddag

Savonlinna – svensktidens Nyslott med fästningen Olofsborg

Retretti – internationellt omtalat konstcentrum

Operorna uppföres på fästningen OLOFSBORG
"Tosca" och "Lohengrin"

OPERAFFESTIVALEN I VERONA KONST I VENEDIG OCH RAVENNA

Reguljärflyg/buss: 22/7-27/7, 31/8-5/9 2011

Verona – Romarstad med magnifik arena, medeltidsfästningen Castelvecchio och historisk skådeplats för bl a familjen della Scala

Ravenna – Mosaikernas stad! Dante Alighieris stad!

Venedig – kanalernas, kyrkornas, musikens och konstens stad

OPERA på arenan i Verona: 22/7-27/7 *Barberaren i Sevilla* och *Nabucco*
31/8-5/9 *Aida* och *Nabucco*
Kultursightseeing

NYÅRSFIRANDE I WIEN!

Reguljärflyg SAS: 28/12 2011-02/01 2012

Utres Stockholm, Göteborg, Köpenhamn, Oslo och Helsingfors

Wienerphilharmonikernas TV-sända nyårskonsert i Musikverein

Kejsarbalen – Staatsoper – Volksoper

Spanska Ridskolan! Grinzing! Mayerling!

RUNDRESA I UKRAINA MED OPERA OCH BALETT I KIEV OCH ODESSA

Reguljärflyg/nostalgiskt tåg: 16/9-25/9 2011

Kiev – landets historiska huvudstad med omtalade Sofiakatedralen och klostret Petjerskaja Lavra och vackert operahus – *Taras Shevchenkooperan*

Poltava – det svenska stormaktsväldets fall. Dramatisk historia!

Gammalsvenskbyn – en minoritet av utvandrare svenskbybor

Krim – med Örlogshamnen Sevastopol, den grekiska kolonin

Chersonesus, Livadiapalatset – platsen för Jaltakonferensen 1945,

och tatarcolonin i **Baktiseraj**.

Odessa – känd för Potemkintrappan, sitt glansfulla operahus och tiden då Alexander Pushkin bodde här och skrev de första kapitlen i *"Eugen Onegin"*.

Vi färdas i eget nostalgitåg med sovvagnar, restaurangvagn och musikkapell.

4-stjärniga hotell i Kiev och Jalta! Helpension! Alla utflykter ingår!
Engelskspråkig guidning! Svensk färdledning!

RUNDRESA I RUMÄNIEN

Reguljärflyg/buss: 20/8-28/8 2011

Bukarest – "Östeuropas Paris" med aktat Nationalmuseum, omtalad parlamentsbyggnad, konstmuseum, konserthus och opera.

Transsylvanien – mäktiga naturupplevelser, flod- och berglandskap

Donaudeltat – unikt växt- och djurliv

Moldavien – kloster och kyrkor med världsberömda freskomålningar

Constanta – ledande hamnstad, arkeologiskt museum, akvarium med stör

Sinaia – "Karpaternas pärla", Pelés slott och 1600-tals kloster.

Licensierad engelskspråkig lokalguide.

Svensk färdledning

KULTURHISTORISK ODYSSÉ I DET KÄNDA OCH OKÄNDA GREKLAND

Reguljärflyg/buss: oktober månad 2011

Athen - Korint - Mykene - Epidaurus - Tripolis - Sparta - Mistra -

Kalamata - Olympia - Delphi - Meteora - Thermopylae

RUNDRESA I KINA

Reguljärflyg: 1/11-16/11 2011

Peking, Kinesiska muren, Shanghai, Luzi, Guilin, Xi'an – Terrakottaarmén.

Färdledning: Bertil Lundahl – fil dr, Kinaexpert sedan 1972 med ett 80-tal Kinaresor bakom sig

Lennart Utterstrand – under 30 år utrikeskorrespondent i Asien,

skribent om kinesisk kultur och konst,

Ingemar Ringqvist – projektledare

Svenska Kulturresor i samarbete med Kinaresor.

Svenska Kulturresor AB

Davidshallsg 21, Box 17554, 200 10 Malmö Tel 040-10 35 70 Fax 040-30 33 45

www.kulturresor.se info@kulturresor.se

Svåra lösningar på enkla problem

Nyligen dömde Skolverket ut de åtta vanligaste programmen mot mobbning (Friends, SET, Lions Quest, Olweusprogrammet, Farstametoden, Skolkomet, Skolmedling och StegVis) och konstaterade att insatser som "kamratstödjare", "medling" och schemalagd livskunskap istället tenderar att leda till ökad mobbning. Lärare och elever vittnar om att det blir "tråkigt, tjatigt och konstgjort, att det känns artificiellt. Och tjuvar man så tappar eleverna respekten för frågor som rör just värderingar, menar Skolverket." (Aktuellt 28/1).

Skolverket rekommenderar istället att varje skola utgår ifrån sina unika förutsättningar. Man lyfter även fram vikten av "rastvakter, ordningsregler och disciplinåtgärder" vilket får ses som ett stort steg framåt (eller egentligen bakåt, men i positiv bemärkelse), eftersom tendensen i Sverige annars är att komplicera allt så mycket som möjligt. Tidigare statliga utredningar konstaterar att det är stöktigt i klassrummen eftersom "pojarna tar för sig och tillåts dominera" genom att prata utan att räcka upp handen, vilket ses som ett genusproblem där lösningen är att sätta "konstruktionen av maskulinitet" under luppen.

Att lösningen skulle vara så enkel som att rätt och slätt kräva handuppräknings och inte låta regelbrytare komma till tals, slår i normalfallet inte statliga utredare och experter. Allt som påminner om en tillbakagång till en tidigare metod, hur funktionell den än må vara, ses som reaktionärt och är fullständigt tabu. I synnerhet om metoden är så enkel att den kan formuleras i en enda mening och inte kräver 300 sidors tvärvetenskapligt samarbete mellan genusforskare, fackpedagoger och värdegrundsexperter – som ändå avslutar med att konstatera att "det krävs mer forskning på området". Som matematiker försöker man göra det komplicerade begripligt för andra, medan andra visst jobbar för att göra det enkla och uppenbara totalt obegripligt.

NÄR JAG GICK I SKOLAN PÅ 1980-TALET blev den som pratade utan att räcka upp handen snabbt avbruten och fick inte prata klart. Barn är smarta: de gör det som fungerar och fungerar det inte så slutar de (till skillnad från vissa svenska universitetsutbildade experter som likt en matematiker jobbar med ren tankeverksamhet utan att låta irrelevanta faktorer som Verkligheten störa idéproduktionen). Ingen kallade heller någon annan för vulgära ord, eftersom orden helt enkelt var för vulgära. Idag är situationen annorlunda – skolorna förvånas över det grova språkbruket samtidigt som de bjuder in RFSU att bedriva utbildningsarbete.

Kan Skolverkets kritik påverka något eller kommer man istället att bygga ut de befintliga programmen? Kanske saknades ett genusperspektiv, ett HBTQ-perspektiv, ett ålders-, religions- och funktionsperspektiv? Ja, funktionsperspektivet saknades ju definitivt, och det mest queera man kan göra idag är väl att förespråka ordning och disciplin? Så finns det hopp? Njæ, nu har det nya utbildningsmaterialet Machofabriken kommit. Där ingår en övning med syfte att "breda förståelsen av rasism och koppla det till maskulinitet".

Jag vill inte verka pessimistisk, men eftersom Skolverket dömer ut de särskilda lektionerna, så är den mest troliga åtgärden att man istället väver in (den utbyggda) livskunskapen i de andra ämnena (som genusfrågan). Vem vet, det kanske går? Negativa laddningar stöter bort andra negativa laddningar – koppla värdegrunden till Coulombs lag och beräkna den elektriska konstanten. ✨

Tanja Bergkvist är fil dr i matematik, verksam vid FOI

I korthet

VIKBODAGBOK DEL 5

RENOVERING FRÅN GRUNDEN

Vikbolandet, vecka 16. Sommarvärme och grundrenovering av vinterns kollapsade växthus. I ladnan har jag hittat ett par fönster som behöver tas isär och hängas om. Jag skrapar och går över dem med stålborste,

bryter loss den torra kittmassan med fingret. I hönsburet en trave murtegel: grunden. Nässelrötterna når djupare ändå. Gräva jord och läsa av mot vattenpass, raka undan grus

och fylla på. Stekande betongvägg; jag dricker direkt från utomhuskranen. Brädlöftstynad. Ett par vingar hade flaxat till bland bjälkarna; formliga drivor av duvbajs täcker mittersta högen och mellan gavelspringorna i väster silar ljuset in. Vad är klockan? Mitt på golvet står en vedkap med oskyddad klinga och slokande trefaskontakt. *Det finns en väv av verklighet, / en dunkel gobeläng / för mitt öga och min hand att hålla i.* Träramen fixerad med fyra förzinkade vinkelbeslag. Slagborden skriker – jag preparerar med plugg och skruvar upp en bärande regel för takstolarna. Påskafton. Färsk sparris. Glada ägghalvor med stenbitsrom och dill. Köttbullar på kalkonfärs från Visätter. Med motivering "ondt flott" avråder Bondepraktikan från bruk av rättika och kabutz. Barnen tittar på oss när vi sjunger snapsvisan. "Vem är han?" tisslades det när Jesus kom inridande.

Ola Klippvik

”Många historiker har inte sinne för att göra det förflutna rättvisa, utan de ympar in sin egen ideologi av idag på det förflutna, något jag ibland kallar nuets chauvinism. Man vill absolut visa nuets överlägsenhet över varje tidigare epok.

Carl-Henning Wijkmark,
Städernas svall, 2011.

Mästerverk i närbild

Till glädje för oss konstlärare har Google – med hjälp av samma teknik som används i deras kartfunktion, där man virtuellt kan vandra omkring på gator världen över – lanserat sajten Google Art Project (<http://www.googleartproject.com>). Där finns målningar från stora västerländska konstmuseer, fotade i extremt hög upplösning.

De största bilderna har den svårbegripliga storleken en gigapixel, vilket innebär att det med bibehållen skärpa går att zooma in i målningarna så till den grad att det exakt går att studera färg och penseldrag. Minsta spricka. På nästan mikroskopisk nivå kan man betrakta de tekniska skillnaderna mellan exempelvis Rembrandt och Turner.

Intrycket är så levande att det verkligen känns som att man står mycket, mycket nära originalmålningarna. Det är dessutom en påminnelse om den oerhörda styrkan i bra måleri, och om konstens förmåga att fortsätta fascinerar genom århundradena.

Några av världens största konstmuseer deltar i projektet: Alte Nationalgalerie och Gemäldegalerie i Berlin, Metropolitan, Frick Col-

lection och MoMA i New York, Tate och National Gallery i London, Eremitaget i Sankt Petersburg, och med stor säkerhet ytterligare fler inom en snar framtid. Sammanlagt finns just nu strax över 1 000 konstverk att betrakta.

Många av målningarna känns det som att man upptäcker på nytt. Det gäller, inser jag efter att ha klickat mig genom Uffizigalleriet (utan att behöva stå i kö), framför allt måleri från renässansen. Det innehåller

ofta en sådan uppsjö av detaljer och symboler att en enda målning räcker länge.

På Thyssen Bornemisza-museet i Madrid blir jag fångad av just en sådan målning: Vittore Carpaccios porträtt av en ung riddare. Han står, iförd en nästan överklitig blank rustning, i ett fascinerande landskap, fullt av små detaljer, av djur och växter. En vit hermelin, kaniner som skuttar, en trana på ett tak långt, långt i bakgrunden.

Känslan är nästan densamma som när jag som barn tänkte på universums storhet: det är mer än man kan begripa – så många målningar med så många

detaljer att jag aldrig kommer att hinna upptäcka alla.

Therese Bohman

Lexikon över bedertagna åsikter

galen, fsv. galin, vansinnig, vild, häftig = isl. galinn, även förtrollad, i konst- och teatersammanhang förebildlig egenskap och förutsättning för estetisk produktion. Mellan friskhet och galenskap är gränsen mycket diffus; ofta bör friskhet ses som ett slags galenskap. Se även Michel Foucault, Erich Fromm, Åsa Moberg.

galleri, da., från fra. galerie = ital. galleria; dunkelt; plats för nätverkande i kultursammanhang; även anv i nedsättande betydelse om utst lokaler f oljemåleri i Gamla stan o på Hornsgataspuckeln. Jfr konst, konservatism.

geni, 1719, från fra. génie, av lat. genius, skyddsande, sedan 1800-talet kriterium på bra konst. Numera anv i konstsammanhang om all konst o litteratur som inte praktiseras inom ramen för äldre tiders form- och genreindelningar. Samt för konst skapad utifrån "galenskap". Se även galleri, genusteori, galen.

genus, av lat. genus, börd, släkte, kön, engel-

ska gender, begrepp använt för att inse att kön inte har grund i biologi utan i förest, idéer o handlingar. Se även Nationella sekretariatet för genusforskning, kön, feminism, multikulturalism.

genusteori, av genus o teori, fr t theorie, eng. theory, fr. théorie; av senlat. theoria. Tidigare uppf som teori eller metod eller ideologi. Numera: sanning. Se även feminism, galenskap, geni.

gilla fsv. gilda (gi(i)lla), motsv. isl. gilda. Att utan argumentation eller genomtanke instämma i aktivitet eller yttrande i soc medier. Se Facebook, Twitter, nätverkande, lajka.

girighet, fsv. girugher. Använd om alliansens politik. Se även kapitalism, konservatism.

googla, fr eng google, snabb. kunskapsinhämtning. Ersättn av katederundervisning. Se även skola, undervisning, Maciej Zaremba.

gråta, fsv. gråta = isl. gráta, da. græfte (med

yngre ce, jfr blcese: blåsa), got. grétan, fsax. grdtan, ägs. Grétan. I mediasammanhang vanlig reaktion på i synnerhet Twitter, Facebook o bloggar. Se även Facebook, gilla.

gubbe, o. 1550 = no. ds., av mycket omstritt ursprung; säkerl., att döma av bb, en, möjl. i barnspr. uppkommen, hypokoristisk. Nedsättande beteckn på män som inte omfattar genusteori. Se även gubbslem, genusvetenskap.

gubbslem best. pl. grönalg, num anv om texter el annan prod eller aktivitet utf av gubbe. Se även genusteori, girighet.

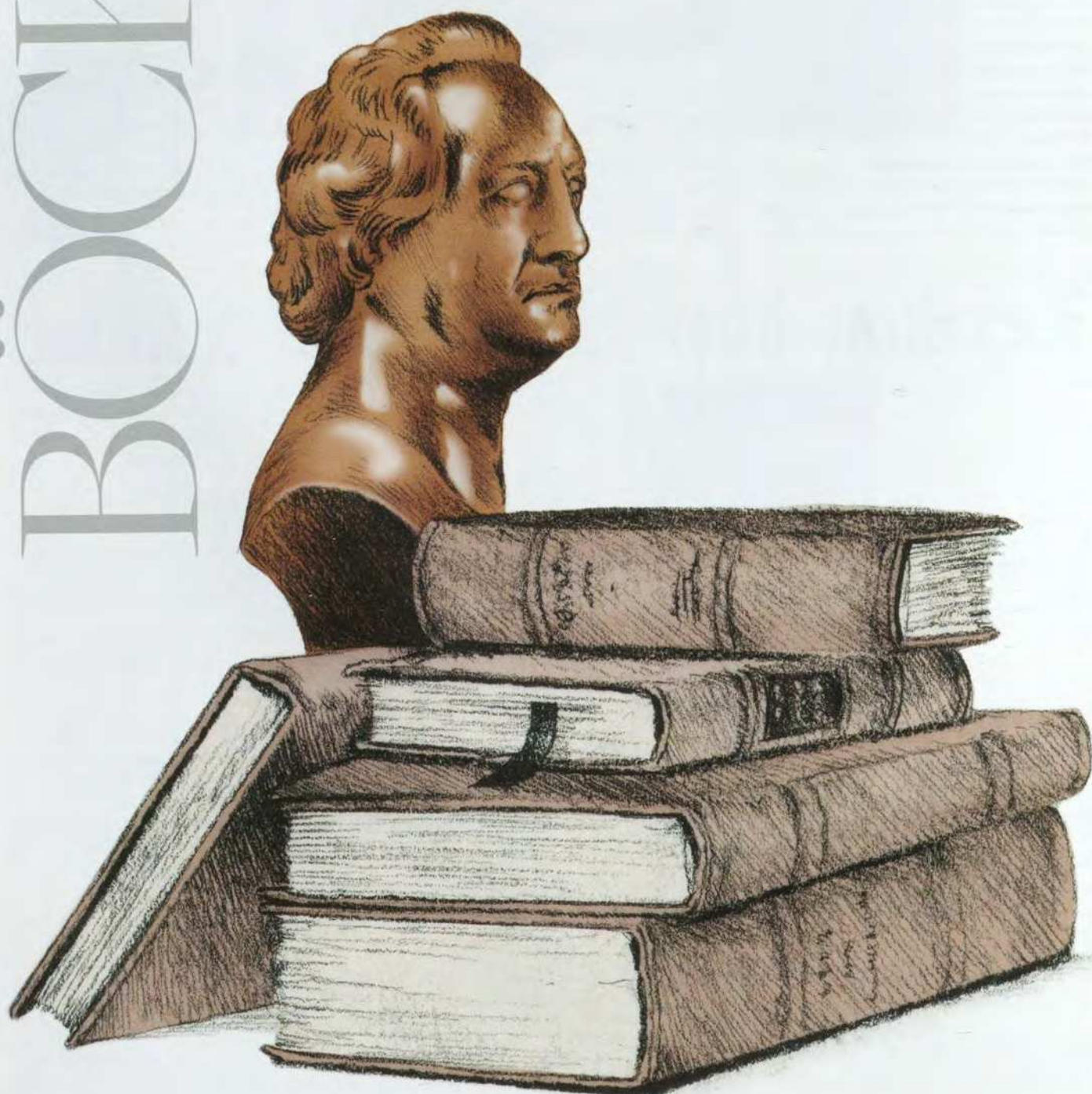
gud, fsv. guþ m., äldre: n. = isl. goð, guð n., m., got guþ, da. gud, fsax., ags., eng. god, fhty. got (ty. gott, jfr Gottfrid, Gotthard), ett speciellt germanskt ord av omstritt ursprung för företeelse vars ursprung o status likaledes är omstridd. I kristendomen förkn m tusenårsrike av samma slag som det kommunistiska o feministiska slutstadiet av total jämlikhet o jämställdhet. Se även genusteori, sanning, död, ateism.

Göteborg, från 1619, efter Göta älv, bildat efter mönstret av äldre namn på -borg. Plats för bokmässan. Se även nätverkande, genusteori, gubbslem.

BÖCKER

Bland detta nummers recensioner: Svante Nordin om en modernitet som vann, Werner G Jeanrond diskuterar kristendomens komplexa historia, Niklas Ekdal hittar ett välöverskattat öppet samhälle, Carl Rudbeck möter en Montaigne som ändrar sig och Kerstin Vinterhed ser Tjechovs drift att älska.

Ronald Reagan och Margaret Thatcher blev 1980-talets profeter för den atlantiska civilisationen.

FOTO: CORBIS SCAPIN

Moderniteten som vann

Hur uppstod den specifikt västerländska civilisationen och moderniteten, och varför blev den så framgångsrik? Ett par nya böcker belyser dessa frågor.

HISTORIA

Det kan utan större överdrift sägas att det idag bara finns en rimligt intakt och fungerande civilisation på jordytan, den moderna västerländska. Denna civilisations överlägsenhet rent faktiskt och praktiskt är så total att alternativen krympt samman till skuggor. Filosofer, diktare och religiösa ledare kan diskutera modernitetens avvisidor. Det är en intressant och väsentlig diskussion. Men den hindrar inte människor från andra delar av världen att desperat söka sig i flyktingströmmar till det moderna Västerlandet. Den hindrar inte världens mest folkrika nationer från att

slå in på en marknadsbaserad och globaliserad utveckling mot modernitet och tillväxt. Den hindrar inte Västerlandets teknik, bilar, datorer, moderna mediciner och tv-apparater från att sprida sig till globens alla vinklar och vrår. Moderniteten har slagit alla konkurrerande civilisationer – den kinesiska, den indiska, den islamska med flera – i stycken. Bara fanatiker och desperados drömmer om ett återvändande till något som för alltid har förpassats till historien. I själva verket har denna modernitet slagit också det gamla Västerlandets civilisation i bitar. Vi västerlänningar har inte lagt märke till det eftersom de sista europeiska reaktionärerna gav upp redan på 1800-talet. Vi har heller inte drabbats lika mycket i vår

identitet eftersom moderniteten från början var ett västerländskt koncept, låt vara att framgångsrika piratkopior numera lanseras från allt fler håll och patentet hur som helst är på väg att gå ut.

Beträffande denna segerrika västerländska civilisation kan man ställa många frågor. Man kan undra hur den uppstod och varför den uppstod just i Europa. Man kan undra varför den fick den karaktär den fick och om den nu mest typiska varianten (marknadsekonomi plus demokrati) varit den enda möjliga.

Den brittiske historikern Norman Stone skildrar i sin bok *The Atlantic and its Enemies. A Personal History of the Cold War* den

senaste rondan i striden om Västerlandets själ. Under 1900-talet har det, som Stone uttrycker det, förts en "internationell strid med tre ringhörnor", mellan kommunism, fascism och liberalism. Med "liberalism" avser han då den typ av demokrati och fri marknad som USA och Storbritannien varit de främsta representanterna för, den "atlantiska" civilisationen. Hur kom det sig att det blev den "atlantiska" varianten av västerländsk civilisation som vann, snarare än någon av de två kontinentala varianterna, kommunism eller nazism/fascism? Det andra världskriget fick inget tydligt utfall. Stalingrad räddade Europa från Hitler, operation Overlord räddade Västeuropa från Stalin. Men en järnridå hade gått ned tvärs genom Europa, som Churchill fäste världens uppmärksamhet på i Fulton 1946. Den skilde två helt olika typer av Västerland från varandra. En Atlantpakt bildades till skydd

den allierade närvaron i Berlin? Skulle den göra halt vid 38:de breddgraden i Korea? Skulle den lämna över makten till de kinesiska kommunisterna i Manchuriet? Ingen kunde veta svaret på dessa frågor. Amerikanerna var till synes på väg att dra sig tillbaka till sin egen hemisfär liksom de gjort efter det förra världskriget. Den gången hade de överlämnat de hjälplösa européerna till Hitler. Skulle de nu överlämna de fortfarande lika hjälplösa européerna till Stalin?

Till slut fick dessa ängsliga frågor två svar signerade av USA:s nye president Harry Truman. Det ena var Marshallplanen. Det andra var Atlantpakten. Det ena räddade Västeuropa ekonomiskt, det andra militärt och politiskt.

Stone skildrar fortsättningen slag för slag. Stalin och senare sovjetiska ledare

skriver han i förordet. Men mrs Thatcher blir också tillsammans med USA:s Ronald Reagan huvudaktörer i berättelsen om det kalla kriget. På västsidan blev de huvudarkitekterna bakom Sovjetimperiets fall och två av huvudrollsinnehavarna i det kalla krigets sista kapitel.

Stone påminner oss om hur snabbt och på många sätt oväntat kommunismens kollaps inträffade. Svagheter, "sprickorna i muren", hade länge varit uppenbara. Men imperier kan ibland bedömas som fallfärdiga och ändå hålla under århundraden. Till och med strax tidigare, under Jimmy Carters tid i Vita huset, ansåg många att det var det amerikanska imperiet, inte det sovjetiska, som var färdigt för avveckling. Detta var sålunda tesen i Paul Kennedys uppmärksammade *The Rise and Fall of the Great Powers* (1986). Händelserna tycktes ge stöd för tesen. Sovjetunionens invasion av Afghanistan 1979 kunde äga rum utan att USA såg ut att svara annat än genom en bojkott av Moskva-OS. Revolutionen i Iran berövade USA en värdefull allierad. När den amerikanska ambassadpersonalen i Teheran togs som gisslan utspelades ett patetiskt misslyckat befrielseförsök. Först när Reagan valts till USA:s näste president släpptes ambassadpersonalen fri.

”Från intelligentians och ledande meders sida hälsades Reagan (i likhet med Winston Churchill i ett tidigare skede och George W Bush i ett senare) med djupaste avsky och förakt.

för den atlantiska varianten. Den höll ställningarna i fyrtio år fram till dess, som någon uttryckt det, Sovjetunionen förlorade det kalla kriget utan att ett enda skott avfyrades.

Norman Stone berättar berättelsen om hur detta gick till med bravur om än, enligt mitt tycke, ibland med en detaljrikedom och ett myller av personager som kan bli förvirrande och fördunkla huvuddragen i historien. Boken kunde ha blivit bättre av en förkortning och koncentrerings.

År 1945 låg Europa förörrt. Många ifrågasatte om kriget verkligen fört mänskligheten framåt. Hitler var besegrad, men Stalin regerade i hans ställe. Japan var kuvat, men Mao Zedong var på väg att ta över Kina. Flygbombning och artilleri hade lagt världsdelen i ruiner. Svälten härskade eller hotade. Det brittiska imperiet vacklade på sina grundvalar. Ingen visste vad som skulle komma i dess ställe. Tiden var mogen för vad Stone kallar ett "successionskrig". Röda armén hade varit på marsch västerut sedan flera år, befriande, mördande, våldtagande och plundrande. Skulle den stoppa nu? Skulle den komma att dra sig tillbaka från Turkiet och Iran där den deltagit i ockupationer som aldrig avsetts bli varaktiga? Skulle den stanna i Tyskland, Österrike, Polen, Tjeckoslovakien, Ungern, Bulgarien? Skulle den sluka Finland? Skulle den komma att attackera

var på det hela taget betydligt skickligare på att beräkna västmakternas reaktioner än vad Hitler hade varit. Stalin gjorde vad som åtminstone såg ut som felkalkyler. Nordkoreas anfall på Sydkorea 1950, som man gav grönt ljus, ledde inte till territoriella vinster. Å andra sidan ledde det heller inte till några territoriella förluster och det höll för en tid Mao Zedong nyttigt sysselsatt och gjorde honom beroende av Stalins stöd. Stalin var ingen vän av självständiga kommunistledare. Tito i Jugoslavien räckte och blev över. Den så kallade Berlinblockaden såg också ut som en felkalkyl och var det förmodligen. USA:s luftbro blev livlinan för Västberlin. Stalin hittade aldrig någon bra lösning på problemet att "hans" tyskar i hundratusental flydde genom hålet i järnridån i Berlin till friheten och välståndet i väst. Först senare byggdes muren. Den såg till en början ut som en genial lösning, särskilt när den fick Willy Brandt-erans tyskar att erkänna Östtyskland/DDR som en legitim stat. I det långa loppet hade även denna lösning sina avvisningar. "Murens fall" blev 1989 symbolen för hela Sovjetimperiets fall.

Norman Stone blev på sin tid känd som Margaret Thatchers favorithistoriker och talsskrivare. Även i den nya boken hyllar han sin forna uppdragsgivare. Man kunde "inte tillbringa fem minuter i hennes sällskap utan att ha ett minne att anteckna",

Från intelligentians och ledande meders sida hälsades Reagan (i likhet med Winston Churchill i ett tidigare skede och George W. Bush i ett senare) med djupaste avsky och förakt. Han var "praktiskt taget hjärndöd", enligt *New Republic*. Han kunde inte koncentrera sig på något mer än sju minuter i taget, skrev *New York Times*.

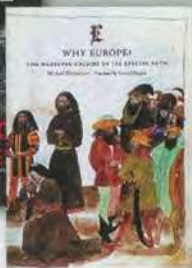
Men Reagan och Thatcher blev 1980-talets profeter för den atlantiska civilisationen. Dess överlägsenhet över den kommunistiska konkurrenten, ekonomiskt, mänskligt, moraliskt, blev deras stora tema. De ville föra marknadsekonomi och demokrati till seger med en trovisshet som polariserade, som skapade hat på många håll, entusiasm på andra. Det sällsamma är att de lyckades med ett uppsåt som från början framstod som mer än orealistiskt.

En viktig förutsättning för detta hette Michail Gorbatsjov. Stone behandlar i mina ögon Gorbatsjov alltför snävt. Han var en produkt av den sovjetiska stats- och partiapparaten, det är sant. Det var så han fick sin ställning. Det är också sant att hans målsättning inte var att göra slut på kommunismen eller Sovjetunionen utan tvärtom att stärka dem. Gorbatsjov kan kanske inte kallas en stor statsman. En sådan måste förmodas kunna beräkna följderna av sina handlingar bättre än han kunde. Gorbatsjov framstår ofta som blind snarare än som förutseende. Inte ens i sina memoarer ger han intryck av att ha förstått

THE ATLANTIC AND ITS ENEMIES
A PERSONAL HISTORY OF THE COLD WAR
NORMAN STONE
Basic Books 2010

WHY EUROPE?
THE MEDIEVAL ORIGINS OF ITS SPECIAL PATH
MICHAEL MITTERAUER
ÖVERS. GERALD CHAPPLE
University of Chicago Press 2010

vad som hände, vad som gick fel. Men han kan kallas en stor förlorare. Mänskligheten har behov av goda förlorare bland sina ledare. Kaiser Vilhelm II gjorde sitt folk sin bästa tjänst genom att ta tåget till Holland när kriget var förlorat istället för att slåss till sista blodsdroppen. President de Klerk räddade vad som räddas kunde när han gav upp det vita Sydafrika. Sigfrid Lindström skriver om de besegrade: "Vi vann ej ära, ådrog oss ej skam."

Gorbatjov vann ett välförtjänt fredspris. I många ryssars ögon ådrog han sig skam genom att låta Sovjetimperiet gå i bitar utan att försvara det med vapen. Men just detta måste ses som hans stora insats – att ha avvecklat ett så stort imperium med så litet blodsutgjutelse. Den som betänker hur oförmögna Titos efterträdare var att avveckla det långt mindre Jugoslavien på ett fredligt sätt inser hur tacksamt Europa bör vara mot Gorbatjov.

Han hade hjälp, otvivelaktigt. Han utvecklade en god relation till Reagan och Thatcher. Thatcher ansåg att hans blick rörde en man av god vilja. Han kom överens med Helmut Kohl.

I Västtyskland hade fördraget med DDR förvandlats från realpolitik till religion. Socialdemokraten Egon Bahr sade i november 1988 att allt tal om tyskåterförening var en form av "miljöförening". De grönas Joschka Fischer yrkade under 1989 på att paragrafen om återförening skulle strykas ur den västtyska konstitutionen. Det blev Kohl som genomförde återföreningen och skapade ett nytt demokratiskt Tysk-

land. Men han gjorde det i samarbete med Gorbatjov, som här visade sig snabbare att stryka ett streck över det förflutna än Margaret Thatcher och Francois Mitterrand.

Detta var den atlantiska civilisationens seger efter den period av krig och omvälvningar i Europa som inleddes 1914. Denna världsdel, där några av historiens mest fasansfulla krig utspelats under 1900-talets första hälft och som befunnit sig i centrum för en nukleär terrorbalans under hela det kalla kriget kunde nu förvandlas till en kontinent i fred, där land efter land avskaffade sitt invasionsförsvar eftersom de inte kunde upptäcka någon fiende. Som i den gamla barnleken sjunger man i korus: "Ingen rövare finns i skogen!" Detta är vad den amerikanska statsvetaren Francis Fukuyama i en berömd artikel kallade "historiens slut".

Men om historien "slutat" (åtminstone för tillfället) med den atlantiska civilisationens seger – hur började det hela? En av de många författare som försökt ge ett svar på den frågan är Wienprofessorn Michael Mitterauer. Hans *Why Europe? The Medieval Origins of its Special Path* föreligger numera i engelsk översättning. Som titeln antyder söker Mitterauer ursprunget i medeltiden snarare än hos den klassiska antiken eller hos renessansen. Det han vill spåra är en "sammanlänkning av omständigheter" som varit gynnsamma för den specifika "moderniteten" och som kan förklara att denna uppstått just i Europa. Mitterauer är socialhistoriker och fäster stort avseende vid nya sorter av havre och råg. Men han pekar också på gruvidriftens betydelse, uppkomsten av autonoma städer, utvecklingen i den romerska kyrkan och åtskilligt annat som förklaring till Europas särutveckling.

Vad vi lugnt kan säga, är att uppkomsten av den europeiska moderniteten är uppkomsten av ett nytt sätt att se världen, av nya begrepp, av ett nytt språk. Hur verkligheten "konceptualiseras", med hjälp av vilka begrepp och kategorier vi betraktar den, med hjälp av vilka ord och uttryck vi beskriver den, detta är de avgörande förändringarna. Ekonomihistoriker har under senare årtionden sett detta allt tydligare när de förstått vilken roll som spelats av begrepp som "privat äganderätt" eller av materialiserade idéer som pengar. Politiska historiker har sett samma sak när de exempelvis observerat framväxten av en "sekulär" politisk

diskurs, där politikens mål och medel i stigande utsträckning frigjorts från den rent religiösa tolkningen. Vetenskaps- och teknikhistoriker har analyserat hur nya begreppsnät använts för att förstå naturen och hur nya tekniska koncept tagits i bruk för att förvandla den.

Norman Stone och Michael Mitterauer arbetar med olika ändar av den västerländska modernitetens historia, Mitterauer med begynnelsen, Stone med de senaste sextiofem åren. De är båda vägvisare till det som för många historiker och samhällstänkare blivit den centrala frågeställningen – denna numera globala, allting omfattande och uppslukande modernitet, dess förutsättningar och innebörd.

Svante Nordin

Bland virtuella narcissister

PSYKOLOGI

Internet, säger psykiatern Elias Aboujaoude, är en revolution som haft större betydelse än industrialismen. Och förvisso har e-post, Facebook, Twitter, YouTube och marknadsplatser som Ebay, Tradera och Blocket förändrat vardagslivet för många. Marshall McLuhans framtidsvision om "den globala byn" verkar närma sig verkligheten.

Men Aboujaoude påstår mycket mer, nämligen att internet har förändrat vårt psyke. Kapitelrubrikerna i hans bok *Virtually You. The Dangerous Powers of the E-Personality* är talande: "Internetberoende", "E-personlighet", "Storhetsvansinne", "Narcissism", "Kärlek och sex på nya vis" och "Privatlivets försvinnande". Han upprepar också välkänd oro för manipulation och utnyttjande på nätet, sadistiska datorspel och att information misstas för kunskap. Däremot ger han ingen plats för

FOTO: MICHAELA BEGSTEIGER/INA AGENCY

thes kultbok om Werther lockade många ungdomar till självmord och förbjöds i flera tyska stater, och i flera länder finns nu journalistregler om restriktivitet i reportage om sådant.

Aboujaoude går vilse i psykiatrins notoriskt problematiska orsaksfråga. Men sambandet mellan samhälle, per-

”Från sin egen privatpraktik och mer eller mindre vetenskapliga rapporter beskriver han fall av verklighetsflykt och social isolering, katastrofala försök att hitta en livspartner, spelberoende, tvångsmässigt shoppande och porrsurfande.

det goda som den elektroniska revolutionen medfört för till exempel demokratisk diskussion, utbildning och forskning.

Datorn beskrivs som ett monster som tränger in i vårt inre och manipulerar oss.

Från sin egen privatpraktik och mer eller mindre vetenskapliga rapporter beskriver han fall av verklighetsflykt och social isolering, katastrofala försök att hitta en livspartner, spelberoende, tvångsmässigt shoppande och porrsurfande. Tesen om internetberoende som en ny psykiatrisk åkomma garderas klädsamt. Även om det kan vara tveksamt att utnämna den till verklig sjukdom, menar han att internetberoende bör tas in i det amerikanska diagnosystemet DSM.

Det finns dock en fatal skevhet i hans sjukdomsbegrepp. Ty internet är knappast psykopatologins orsak. Spelberoende är ett gammalt och välkänt problem. Att självmord och självskadande har en farlig social smittoeffekt är inte heller något nytt. Goe-

sonlighet och biologi är ett minst sagt komplicerat ämne som måste ses från olika håll. I dagens psykiatri föredrar många en "biopsyko-social modell".

I slutet av 1800-talet pekade Max Weber och Émile Durkheim på hur människors karaktär formades av samtiden. Lite senare beskrev Sigmund Freud karaktären som resultat av konflikt mellan drifter och civilisationens självkontroll. Kulturanthropologiskt inriktade efterföljare som Abram Kardiner och Erik Homburger Erikson menade att personlighet och kultur formades i ömsesidig påverkan, och Clau-

de Lévi-Strauss fortsatte den franska traditionen med att se omedvetna kulturella mönster eller strukturer som grund för hur människor utformar sina liv.

Från mitten av 1900-talet har i USA framväxandet av ny mentalitet setts som resultat av samhällsförändringar, och kanske ligger Aboujaoudes bok i denna fåra. Enligt sociologen David Riesman (*Den ensamma massan*) hade medelklassmänniskan nu blivit mera "other-directed". Hon definierar sig själv alltmer med referens till andra, utifrån vad hon äger och vilka vänner hon har, och behovet av att vara känslomässigt uppskattad av likar. Autonomi och självkännet var inte längre formande värden. Dale Carnegies *Hur du vinner vänner och påverkar din omgivning* var en tidstypisk bestseller. På liknande sätt beskrev historikern Christopher Lasch 1979 i *Den narcissistiska kulturen* hur narcissistiska personlighetsdrag göddes av till exempel konsumism, tv och kändiskultur.

För psykoanalytiker har narcissismen blivit en allt viktigare fråga och då i första hand med fokus på processerna i den tidigaste relationen mellan föräldrar och barn. Men de processerna påverkas av föräldrarnas känslor och föreställningar, och dessa i sin tur av vad som rör sig i föräldrarnas samtid...

Sammanfattningsvis finner jag alltså att Aboujaoudes fokus är alltför snävt psykiatriskt och att de beskrivna symtomen får alltför summarisk psykologisk förklaring. Jag saknar också reflektioner om nutidens anmärkningsvärda förskjutning av gränserna för privat sfär och integritet, vilket i nutiden demonstreras i självutlämnandet på inte bara Facebook och YouTube och i bloggar utan också i skönlitteratur och konst.

Men boken är rappt skriven, och ger rikliga intressanta – om än väl hårt vinklade – uppgifter om hur internet används. För användaren av sociala medier är den både intressant och provocerande. **Magnus Kihlbon**

VIRTUALLY YOU
THE DANGEROUS POWERS
OF THE E-PERSONALITY
ELIAS ABOUJAOUDE
W.W. Norton & Co 2011

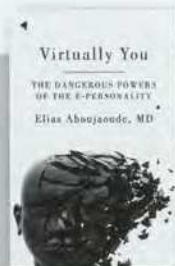

FOTO: SCANPIX

Magistralt om magi

HISTORIA

På en trästav från 1200-talets Bergen kan vi läsa följande inskrift, här översatt till nusvenska:

Du skall knulla Röda Rannveig. Den skall vara större än en manslem och mindre än en hästlem. (Rannveig Rauðu skaltu streða. Þat sé meira enn mannsreör ok minna enn hestreör.)

Visserligen kan det röra sig om en spådom, men det troligaste är att en person med rykte om sig att kunna manipulera framtiden – en magiker – har ristat in budskapet och överlämnat det till en manlig beställare, vars heta låga har brunnit för en rödhårig norsk skönhet vid namn Rannveig. Genom att använda staven på ett för oss okänt vis skulle denne sedan vinna kvinnans gunst.

Exemplet, som är hämtat ur Stephen A. Mitchells bok *Witchcraft and Magic in*

the Nordic Middle Ages illustrerar tydligt de medeltida nordbornas starka tro på trolldom och magi långt efter kristnandet. Den anonyme beställaren/brukaren av trollstaven har kanske inte varit helt övertygad om att han verkligen skulle vinna Rannveig på detta vis, men han har åtminstone ansett metoden tillräckligt potentiellt effektiv för att investera i den.

I ett senare skede av historien skulle tillverkaren och beställaren ha kunnat drabbas av betydande problem, om försöket att utöva kärleksmagi kommit till allmänhetens kännedom. I värsta fall väntade häxbålet. Men detta var på medeltiden, långt före de nordiska häxprocessernas era. Förmodligen hade tillverkaren och beställaren utsatts för åtminstone någons eller någras vrede, måhända Rannveigs, men ingen hade kommit på tanken att förknippa dem med Satan och mörkrets makter. Medeltidens trolldomsuppfattning var anorlunda än den tidigmoderna epokens.

Fokus i Mitchells verk ligger på kultur- och traditionsmöten mellan 1100-talet

och 1400-talet, då inhemska och utländska uppfattningar om magi och trolldom möttes och påverkades av varandra. Kring detta svävar en övergripande syn på medeltida nordisk kultur som allmänt vittomfattande och gränsöverskridande. Mitchell understryker betydelsen av kontinuerliga kontakter mellan skandinaviska bönder och handelsmän och deras finska och samiska grannar. Den medeltida nordiska kulturen ger därmed, åtminstone när det gäller trolldom, intryck av att ha varit osedvanligt rik, heterogen och dynamisk.

Mitchell motiverar sitt ämnesval med att forskningen hittills har ringaktat häxeri och trolldom under skandinavisk medeltid.

Nästan samtliga akademiska mödor har ägnats åt perioden närmast före och närmast efter, det vill säga vikingatiden (till exempel Neil Prices forskning) och de stora häxförföljelsernas era (till exempel Bengt Ankarloos forskning). Med rätta poängterar Mitchell att de skildringar av trolldom som återfinns i de isländska sagorna bör betraktas som källor till folkliga >>

föreställningar vid tiden för nedtecknandet, i sagornas fall 1200-talet och 1300-talet, och inte som minnen av folktro under den epok som källorna behandlar, i regel 900-talet eller 1000-talet. Detta konstaterande gör det möjligt att komma medeltidens uppfattningar mycket nära.

Till bokens odiskutabla fördelar hör respekten för både de skriftliga och de konsthistoriska källorna samt den ovanligt omfattande referensapparaten och käll- och litteraturförteckningen, vilka sammanlagt omfattar 145 sidor.

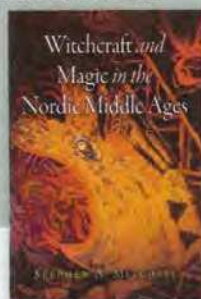
Runinskrifter, eddadikter, sagor, mirakelberättelser, tänkeböcker, kyrkomålningar, Saxo Grammaticus danska krönika, landskapslagarnas förbud mot olika typer av trolldom, med mera – allt underkastas en ingående diskussion innan Stephen A. Mitchell drar sina slutsatser. Bokens resonemang är med andra ord väl underbyggda.

WITCHCRAFT AND MAGIC IN THE NORDIC MIDDLE AGES

STEPHEN A. MITCHELL

University of

Pennsylvania Press 2011

århundrade splittas upp i skilda kategorier – vissa tillåtna, andra otillåtna. En annan svårligen underskattad iakttagelse är det goda ryktets betydelse i det medeltida samhället, något som är väl omvittnat i exempel-

Min främsta kritik mot boken är att slutsatserna inte är särskilt fräscha. Stephen A. Mitchell gör, som nämnts, en stor poäng av det kulturmöte som ägde rum mellan den internationella katolska kulturen i Europa och de lokala trosuppfattningarna i Norden under senmedeltiden. I denna fortlöpande sammansmältning av idéer och attityder till människor och magiska bruk formades de färgstarka bilder som vi idag brukar associera till när häxeri och trolldom kommer på tal: den mjölkstjälande häxan, de vilda orgierna på Blåkulla och den onda kvinnan som försvurit sig till djävulen.

Det var detta religiösa och mentalitets-historiska förarbete som möjliggjorde de nordiska häxprocesserna på 1600-talet. Djävulspakten är ett typiskt exempel: hela denna idémässiga konstruktion utvecklades stegvis inom kontinental teologi från 1200-talet till 1400-talet. Dessförinnan tycks ingen på våra breddgrader ha varit medveten om att det uppfattades som möjligt att ingå formella allianser med helvetets furste. Först under 1400-talets andra hälft dyker hänvisningar till Blåkulla upp i svenska dokument, och inte förän på 1500-talet får vi belägg för att våra förfäder trodde att häxor hade för vana att flyga dit.

Problemet är att vi redan vet detta, eller åtminstone har trott oss veta det. Mitchells resultat ligger i linje med vad man kan läsa sig till i flertalet handböcker och läroböcker i ämnet, och de är många. Situationen i Sverige, Danmark och Norge förefaller med andra ord ha varit tämligen normal. Nordborna följde det allmän-europeiska mönstret för hur den kristna elitkulturen konfronterade folklig kultur i övergången från medeltiden till tidigmodern tid.

Liksom i andra europeiska länder utvecklades dessutom en skarp genusmässig skillnad i huvuddelen av Skandinavien: män och kvinnor anklagades allt oftare för olika typer av brott, med helt olika straff. Kvinnor misstänktes under senmedeltiden oftare än män för att ha ägnat sig åt trolldom, men påföljden för deras tilltag var (än så länge) betydligt mindre allvarlig än om männen dömdes för liknande förbrytelser. Inte heller detta är ägnat att förvåna oss. Mitchells noggranna forskning fyller i och bekräftar de uppfattningar som redan dominerar inom forskarvärlden.

Och det är egentligen vackert så. Forskning behöver inte alltid vara nydanande för att vara bra.

Stephen A. Mitchell har dammsugit källorna på hänvisningar till trolldom i det medeltida Norden, och tack vare hans omfattande referensapparat lär boken komma till stor nytta.

Dick Harrison

” Om en kvinna kallade en annan kvinna ”trollkona” gjorde hon sig skyldig till ett allvarligt ärekränkingsbrott, såvida hon inte kunde belägga att personen ifråga verkligen ägnade sig åt dylika otillåtna handlingar.

ett viktigt element i den bild Mitchell målar upp är det faktum att magisk praktik länge befann sig i en juridisk gråzon, i gränslandet mellan det godkända och det förbjudna. Här frodades en vildvuxen och svåröverskådlig flora av besvärjelser, åkallande, alkemi och läkekonst, som kunde vara helt oproblematiska företeelser under ett sekel för att under nästa

vis Stockholms tänkeböcker.

Om en kvinna kallade en annan kvinna ”trollkona” gjorde hon sig skyldig till ett allvarligt ärekränkingsbrott, såvida hon inte kunde belägga att personen ifråga verkligen ägnade sig åt dylika otillåtna handlingar. För den kvinna som utpekats gällde det i detta läge att mobilisera anhängare som förmådde svära på hennes godaandel, allt i syfte att undvika social stigmatisering.

På fel sida om historien

HISTORIA

I lobbyn på hotellet Tabard Inn i Washington hänger en tavla som föreställer en kostymklädd man i full färd med att svinga en slägga. Målningen har en rubrik: "What does it take to be an American? I'll tell you what it takes: Hard work and plenty of it!"

Något säger mig att många av Tea Party-rörelsens sympatisörer inte skulle uppfatta budskapet. Fundamentalister brukar ha svårt med ironi – de tar allt bokstavligt. För denna spretiga protesterörelse med all sin vrede och sina orimligheter hålls nämligen samman av övertygelsen att det var bättre förr. När? För över 200 år sedan. Närmare bestämt vid tiden för republikens tillkomst.

I det heterogena USA definierar konstitutionen nation och medborgarskap. Texten hålls i vissa kretsar så sakrosankt att inga tolkningar annat än de bokstavliga tillåts.

Kravet på domare och politiker, makt-havarna, är därför att de alltid ska fråga sig vad "grundlagsfäderna" Madison, Hamilton och de andra skulle ha tyckt.

Att uppmaningen ignorerar realiteter och dessutom är ogenomförbar är invändningar som inte ger något intryck. Historien är skriven i sten, ett facit. Men att se det så innebär samtidigt att leva i en permanent besvikelse som gärna slår över i rätts-haveri och konspirationsteorier. Här finns ett rättesnöre, ett föredöme och en modell att hålla sig efter. Världen behöver inte vara komplicerad.

Alltså anser Tea Party-aktivisterna att den väldiga amerikanska staten med sina många byråkrater, påbud och skatter är en avvikelse från den sanna, amerikanska läran. Ju mindre stat och ju färre regleringar, desto mer frihet. Inställningen är inte ny, men med krisen i den amerikanska ekonomin och med Barack Obama och hans sjukförsäkringsreform ökade mottagligheten för enkla lösningar och förklaringar.

Harvardhistorikern Jill Lepore visar i *The Whites of Their Eyes. The Tea Party's Revolution and the Battle over American History* att de avgudade grundlagsfäderna långtifrån var eniga om konstitutionens innebörd. De tog för givet att den skulle förändras med samhällsutvecklingen och historiens gång. Lepore har akademiska högtidsstunder när hon visar på orimligheterna i Tea Party-rörelsens an-

THE WHITES OF THEIR EYES THE TEA PARTY'S REVOLUTION AND THE BATTLE OVER AMERICAN HISTORY

JILL LEPORE
Princeton University Press 2010

THE WHITES
OF THEIR EYES
The Tea Party's
Revolution and the
Battle over
American History
JILL LEPORE

språk på att åberopa sig på den amerikanska revolutionen. Hon går på möten, hon talar med gräsrotter och hon går till källorna. Slutsats: de upphetsade aktivisterna har ingen aning om vad de pratar om. De förvränger och missförstår det förflutna och kan därför heller inte tolka sin samtid. De är *anti-historiska*.

Men i en recension av *The Whites of Their Eyes* i *New York Review of Books* tar Gordon S Wood, den amerikanska revolutionshistoriens grand old man, aktivisterna i försvar. De drivs faktiskt av en uppriktig vilja av att tolka den amerikanska revolutionens innebörd utifrån sina egna erfarenheter och minnen. Det finns, om jag förstår Wood rätt, ett levande och gemensamt minnesarv som historieforskningen är beroende av.

Att i vetenskapens namn uteslutande problematisera och söka faktafel leder till en distans från det förflutna och ignorerar framväxten av en medborgerlig självbild. Jill Lepore har rätt i sak, men hennes kyla och önskan att göra ned en företeelse hon djupt föraktar begränsar perspektivet och förståelsen av ett genuint nationellt fenomen.

Mats Wiklund

Flygplatsens förbannelse

Det finns en del böcker som skrivs för att bli flygplatsbästsäljare – ni vet, den där typen av amerikansk bok som många köper på grund av att många andra köper den. De är nästan alltid skrivna i en omåttligt hejig stil. Och en undergenre i flygplatsbästsäljargenren är en sorts böcker som är populärvetenskapliga, eller åtminstone har med en massa hänvisningar till forskning, och som framställer sig själva och sin författare som illusionslösa, djärvt polemiska och sannings-sägande. Sådana böcker hänvisar ofta till olika psykologiska experiment som tänks visa precis hur människan och världen är, till olika teser som har någon sorts släktskap med evolutionsteorin, och de har ofta vördnadsfulla referenser till Steven Pinker, flygplatsbästsäljarnas obestridda konung, och andra författare som också har skrivit just flygplatsbästsäljare och som den hoppfulle författaren vill bli kompis med.

Sam Harris *The Moral Landscape. How Science Can Determine Human Values* är en sådan bok. Harris hävdar där att naturvetenskapen kan "avgöra" frågor om rätt och fel, och att hjärnforskningen, som vetenskapernas nobla moder, regerar över detta avgörande.

Harris hävdar att detta bör få oss att tänka på ett helt nytt sätt om moral, och att hjärnforskningen kommer att leda till en helt ny moralvetenskap som lämnar tidigare filosofiska försök bakom sig. Kanske är detta helt sensationellt – en vetenskap som gör den hittillsvarande moralfilosofin obsolet. En annan möjlighet är förstås att det här rör sig om en författare som inte riktigt förstår sig på svårigheterna i de ämnen han tar sig an.

Harris börjar med att förklara att en vanlig föreställning är att vetenskapen inte kan ge några svar på värdefrågor. Han säger därefter att det är fel, och att vetenskapen (den riktiga vetenskapen, den som ägnar sig åt hjärnor) faktiskt ger svaren på frågorna om rätt och fel. Jag kan verkligen inte förstå vad argumentet för Harris ståndpunkt tänks vara, men i gengäld får

Sam Harris.

läsaren höra den upprepas ett antal gånger – ett mycket stort antal gånger, faktiskt. Harris påpekar att förhållandet att det finns stora skillnader mellan olika samhällens och personers moraluppfattning inte med nödvändighet måste betyda att det inte i princip finns några sanna eller falska svar på moralfrågor. Det är helt riktigt. Men Harris egen ståndpunkt är oklar.

Ett skäl till den oklarheten är säkert att författaren inte i någon nämnvärd utsträckning låter sin position växa fram i dialog med filosofisk forskning. Han anger två skäl för det. Det första är att han själv inte har nått sin ståndpunkt genom läsning av filosofiska verk (vilket han nog anser vara en fördel snarare än en nackdel).

Det andra är att filosofisk terminologi enligt Harris är tråkig. Ändå kan den välvilige läsaren förmoda att Harris argument skulle ha mått bra av att slipas litet innan de fick se offentlighetens ljus.

Harris säger att grunden till moralen, alltså helt enkelt principen som ligger till grund för vad som är rätt och fel, är välmåga. Det som ger eller ökar människans välmåga är bra, och det som minskar den är dåligt. Nu undrar den vakne läsaren vad "välmåga" här tänks betyda, och man kan föreställa sig ett antal kandidater – välustig njutning, eller användning av intellekt, eller något annat.

Men Harris vill inte definiera vad välmåga är och rättfärdigar detta med argumentet att även andra grundläggande begrepp, som "hälsa", inte heller låter sig definieras entydigt.

Problemet är emellertid att grunden för alla senare resonemang blir fullkomligt dimmig eftersom "välmåga" är helt obestämt. Det närmaste Harris kommer en begreppsbestämning är när han ger ett exempel: är man en ung änka som springer genom djungeln på flykt undan mördare, och ens dotter har blivit våldtagen och lemläst av ens son, vilken i sin tur tvingades till det av män med machete, så har man mycket litet välmåga.

Jag är säker på att många håller med herr Harris på den punkten. Jag är också säker att det inte ger tillräcklig begreppslig precision för att det skall gå att lösa verkligt svåra moraliska avvägningar.

Hade Harris velat orientera sig filosofiskt, hade han exempelvis kunnat stöta på

den engelske naturrättsteoretikern John Finnis redogörelse för mänskliga värden, som tänks vara goda i sig själva – en redogörelse som omfattar företeelser som liv och hälsa, kunskap, vänskap, estetisk erfarenhet, och så vidare. Här hade Harris kunnat fundera över något som hade varit litet mer specifikt och precist och därför möjligt att diskutera.

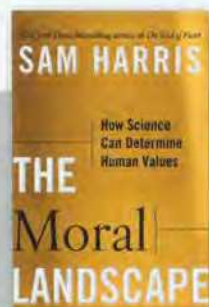
Och är den principiella grunden för Harris resonemang oklar, blir dess anknytning till tillämpningar och mer konkreta ställningstaganden alldeles kolossalt otydlig. Tanken att just hjärnforskningen skall ge alla svaren i värdefrågorna försvårar Harris med den fantastiska observationen att barnhemsbarn har lägre nivåer av hormonet oxytocin och att vi därför kan förmoda att de är mindre lyckliga än barn som har en mamma och en pappa. Man vill ju inte vara vetenskapsfientlig eller så, men man kan ändå förmoda att ingen av oss tidigare trodde att just barnhemsbarn var så vidare värst lyckliga.

I gengäld får vi veta att Harris inte tycks ha något emot tanken att man rutinmässigt skulle använda lögn-detektorer överallt för att hindra folk från att ljuga och ha hemligheter – och att sådana lögn-detektorer kommer att möjliggöras genom forskningen.

En extra bonus i boken är också de rikliga inblickarna i herr Harris myckna konferensande, med väldigt många bilder av hur väldigt upprörd herr Harris har blivit väldigt många gånger då olika vetenskapsmän inte har varit tillräckligt religionsfientliga – här blir framställningen livfull, om än inte klädsam, och berättarrösten darrar av harm.

Önskan att skriva en flygplatsbästsäljare kan leda till att man kavlar ut en text som egentligen inte riktigt ens håller som en längre artikel. Och här kavlas det. Resultatet är dödstråkigt och dumt. Jag kan inte minnas senaste gången jag lade ned en bok och så intensivt kände att jag faktiskt inte hade lärt mig ett dyft av läsningen. Det tog mig fyra och en halv timme att läsa Harris bidrag till mänsklighetens utveckling. Jag kommer alltid, fruktar jag, känna en sorts existentiell skuld över att jag en gång har slösat bort en så lång del av mitt jordeliv på den här boken. Johan Tralau

THE MORAL LANDSCAPE
HOW SCIENCE CAN
DETERMINE HUMAN VALUES
SAM HARRIS
Free Press 2010

Johannes Paulus II.

Det finns ingen ren kristendom

RELIGION

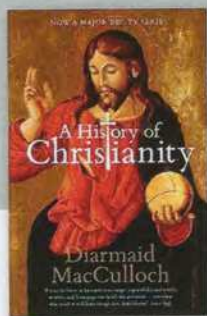
Kyrkohistorien avfärdas ofta som en berättelse om främst biskopars och påvars maktutövning, något som har föga intresse för den makt- och religionskritiske postmoderna människan. Däremot kan en bredare skildring av kristendomen kanske vara mer engagerande. Konst, musik, arkitektur, skönlitteratur och begravningsseder tillhör lika mycket fenomenet kristen tro som Bibeln, teologin, katekesen, psalmböckerna och prästerskapet. Tro är ett mångfacetterat fenomen med en lång verkningshistoria.

Den troende behöver veta hur tron har gestaltats, utvecklats och förändrats genom århundradena och i olika kulturer och kontinenter. Den icketroende vill kanske finna belägg för att den kristna tron har varit destruktiv. För båda kan den historiska reflexionen visa sig vara befriande eller störande, bekräftande eller utmanande.

Diarmaid MacCullochs bok *A History of Christianity* är på nästan 1 200 sidor. Redan på de första upptäcker läsaren att MacCulloch inte vill bevisa att kristen tro är bra eller dålig. Snarare berättar författaren om

A HISTORY OF CHRISTIANITY THE FIRST THREE THOUSAND YEARS

DIARMAID MACCULLOCH
Penguin 2010

denna tros utveckling i möten med olika kulturer, gestaltungsformer och maktkonstellationer. Kristen tro har aldrig funnits utanför sådana konstellationer och intressen; den har aldrig varit ren. Redan Bibeln samlar olika trostraditioner i en enda volym. I alla tider har kristna bekant sin tro i de former som ansågs uttrycka bäst att Gud är närvarande i Jesus Kristus och den Heliga Anden i detta universum. Och de kristna som blickar bakåt endast för att försöka nå fram till den enda sanna tron och dess ultimativa gestaltning kan jämföras med människor

som vill vaska fram sockrets väsen genom tvättning. Kristen tro kan inte isoleras från den omvärld i vilken den artikuleras. Men artikulationerna har blivit legion. Och de kan och måste tolkas.

Självfallet förmår MacCulloch inte berätta om samtliga manifestationer av kristen tro. Han medger gärna att hans perspektiv och urval är personligt. På så sätt blir boken hanterbar och värdefull: den vet om sina hermeneutiska begränsningar; objektivitet kan åstadkommas bara genom reflekterad subjektivitet. Författaren skiljer mellan vad som är gott och vad som är dumt och farligt i de olika formerna av kristen tro. Han pekar på att religiös tro kan ligga nära galenskap. Den har motiverat människor till kriminella handlingar liksom till de högsta former av godhet, kreativitet och generositet. MacCulloch informerar om båda extremerna: om försöket att legitimera apartheid i 1900-talets Sydafrika med bibliska referenser liksom om de bibliska inspirationskällorna till den latinamerikanska befrielsesteologin.

Et dilemma som kristna generationer i alla kulturkretsar har konfronterats med är förhållandet mellan kristen framtidsförväntan och omsorg om denna värld. »

Vill Gud att denna värld ska försvinna till förmån för en kommande perfekt värld eller vill Gud transformera denna värld med hjälp av människorna? Ska kristna inspireras av kyrkofadern Augustinus pessimism, arvsyndslära och ringaktning av människans kallelse att medgestalta världen? Eller ska kristna aktivt hjälpa människorna att befrias från förtryck, fattigdom och sjukdom? Ska kristna samarbeta med människor av annan (eller ingen) tro till förmånen av världens förnyelse och förbättring? Genom hela sin historia har kristna ledare och tänkare gett motstridiga svar på dessa frågor.

MacCulloch visar hur överraskande koalitioner ibland har bildats för att försvara vad som ansågs vara "gamla" moraliska och kulturella värden. Ett exempel är det pågående samarbetet mellan den romersk-katolska kyrkoledningen inom Vatikanen och det rysk-ortodoxa patriarkatet mot homosexuella förbindelser och mot kvinnliga präster – och detta trots den långa och infekterade historien av misstro mot varandras kyrkotradition som MacCulloch måsterligt beskriver. Men, påminner han, vad som verkar "gammalt" är ofta inte alls så gammalt som det påstås. Kampen till förmån för kärnfamiljen – ett "ekumeniskt" samarbetsprojekt mellan många konservativa kristna falanger – framställer gärna kärnfamiljen som ett kristet ideal trots att den är en modern form av samlevnad. Det är därför historieskrivningen är så viktig: den kan befria och skärpa blicken för nya, gamla och bortglömda utvecklingstendenser och alternativa utvecklingsmöjligheter idag.

Svenska läsare saknar kanske mer information om utvecklingen i Sverige. Viktiga personer och skeenden är visserligen nämnda, men inom en sådan global skildring spelar Sverige inte en central roll. Dock kommer även svenska läsare säkert att njuta av MacCullochs fascinerande blandning mellan koncentration på stora linjer och fokus på anmärkningsvärda detaljer.

En sådan detalj rör den förra påven Johannes Paulus II. Som ung polsk biskop deltog han i Andra Vatikanconciliet (1962–65). Han blev då känd som en av en liten skara av biskopar som röstade emot konciliets olika reformdokument. Samtidigt som han försvarede en konservativ teologi hjälpte han till med att störta kommunismens diktatur i Europa och därmed att förändra världen radikalt.

År 1978 blir han påve och 2011 blir han saligförklarad av sin efterträdare i Rom.

Werner G Jeanrond

Drömmen om imperiet

RYSSLAND

Efter ett decennium på knä gjorde Ryssland comeback under Vladimir Putin. Den historieskrivningen är populär i Ryssland, och den är också utgångspunkten för boken *The Return. Russia's Journey from Gorbachev to Medvedev* av Daniel Treisman. Men bara utgångspunkten. Treisman omfamnar inte den ryska historieskrivningen, däremot försöker han förstå den.

Författaren är statsvetare ut i fingerspetsarna med ett generöst förråd av statistik till sitt förfogande. Resultatet är en bok som kanske inte bekräftar att Ryssland är på väg tillbaka (titeln uppfattar jag som något missvisande), men som däremot ger en fyllig och nyanserad bild av de två senaste turbulenta decennierna i landet.

Treisman tar avstamp i Michail Gorbatsjov, kommunistpartiets sista generalsekreterare. Gorbatsjov är en av de mest motstridiga personerna i Rysslands historia. Å en sidan liberal och vidsynt, en ledare som vågade säga att kejsaren var utan kläder och att sovjetsamhället måste reformeras i grunden. Å andra sidan en småskuren och osäker person som inte tålde kritik och ofta drabbades av beslutsångest. Gorbatsjov ville aldrig upplösa Sovjetunionen, han trodde att kommunismen gick att reformera – ett antagande som visade sig vara djupt verklighetsfrånvänt. Det är också den viktigaste orsaken till att arvet efter Gorbatsjov är så omstritt. I västvärlden hyllas han som en hjälte, i Ryssland är han föraktad och avskydd som en *durak*, en dummerjös som utan att själv förstå det gick västvärldens ärenden.

Det var också här som den ryska uppfattningen om en cynisk västvärld som utnyttjar ett svagt Ryssland fick sin början. Gorbatsjov gjorde många eftergifter, men det enda han fick i belöning var hyllningar. Sina intressen bevakade västvärlden lika kompromisslöst som någonsin. USA och Ryssland inledde visserligen nedrustningsprocessen av kärnvapen, men samtidigt satsade USA hårt på att bygga upp sin armé. Sovjetunionen saknade resurser för ändamålet.

Efter att järnridån hade monterats ned accelererade utvecklingen. USA utnyttjade sin nu totala hegemoni till att invadera andra länder, flytta fram Natos positioner i Rysslands grannskap och på det hela taget högakttningsfullt strunta i Rysslands intressen. Bushadministrationen meddelade att man skulle bygga ut ett missilförsvar i Polen utan att ens ha upplyst Ryssland om saken på förhand. Under Obamaadministrationen har relationerna förbättrats något, men fortfarande anser sig en amerikansk president ha rätt att på förhand uttala sig om en rysk ledares kvaliteter innan de träffas (innan sin *tête-à-tête* med Putin 2009 sade Obama att Putin "står med ena foten i nuet och den andra i det förgångna"). Treisman talar om "en utpräglad amerikansk blandning av goda avsikter och arrogans, entusiasm och ytlighet", en iakttagelse som är nog så träffande.

I dagens ryska historieskrivning har Gorbatsjov gjorts till en dummerjös, Jeltsin till en korruperad alkoholist och Putin till stabilitetens och välfärdens riddersman. Treisman demonterar dessa porträtt och gör ett nyanserat och uppriktigt försök till en alternativ historieskrivning. Han påpekar att Jeltsins alkoholproblem uppstod i ett sent skede av dennes presidentperiod och att korrruptionen i själva verket förvärrades betydligt då Putin kom till makten. Samtidigt kritiserar han Jeltsin skoningslöst för dennes ofta bristfälliga omdöme, hans oförmåga till avgörande reformer och hans svaghet inför självsvåldiga guvernörer och oligarker. Men Treisman beskriver också Jeltsin som en "extraordinär personlighet", en ledare med urstark vilja, djurisk instinkt och ett exceptionellt personligt mod. Det är uppfriskande att läsa en så nyanserad beskrivning.

Också Putinporträttet bryter av mot den flod av endimensionella och ofta diaboliserande porträtt av honom som är legio i västliga medier. Putin är en sovjetnästalgiker som ibland kan visa prov på överraskande liberala drag. Han är en tillknäppt KGB-man som med åren börjat trivas med att vara i rampljuset. Under Putin slirade den ryska demokratin bakåt, men samtidigt har han i allt väsentligt haft Eu-

Beach boys – Vladimir Putin och Dmitrij Medvedev på strandpromenad.

FOTO: CORBIS/SCANPIX

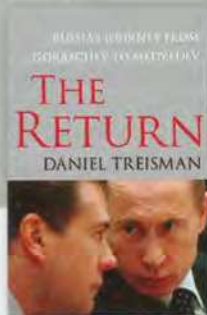
ropa som referensområde. Putin vill att Ryssland ska närma sig väst. Men det ska ske på Rysslands villkor. Här uppstår konflikten som ibland kan göra Putins handlingar så oförutsägbara och förbryllande.

Putins tillspetsade västfientliga uttalanden framspringer i grund och botten ur en känsla av att ha blivit sviken. Efter att han blev president år 2000 gick han in för en försonlig utrikespolitik. Han var den första som ringde upp George Bush efter terrorattentatet i New York den 11 september 2001. Han protesterade inte mot amerikanska trupper i Centralasien och erbjöd amerikanerna rysk *know-how* under kriget i Afghanistan. Han stängde ned en rysk avlyssningsstation på Kuba.

USA belönade honom med att utvidga Nato, anfälla Irak och meddela att man skulle bygga missilförsvar i Polen. Putin kände sig helt enkelt lurad.

I jämförelse med Putin, en gatupojke som tränat judo, dödat råttor och växt upp under gatans lag, framstår Medvedev som en exemplarisk skolpojke. Han växte upp som enda sonen i en akademikerfamilj och gjorde en spikrak akademisk karriär på den juridiska fakulteten på St. Petersburgs universitet. Medvedev har aldrig behövt slåss

THE RETURN
RUSSIA'S JOURNEY FROM
GORBACHEV TO MEDVEDEV
DANIEL TREISMAN
Free Press 2011

för sin existens. Ändå förstår han och Putin varandra till hundra

procent. Deras så kallade tandemstyre har mot alla odds fungerat tämligen väl, trots att man ibland kan skönja vissa mindre intressekonflikter. Men trots att Medvedev är en liberal reformivrare har han lika litet som Putin kunnat reformera Ryssland. Samma problem med en ineffektiv förvaltning, korrupta tjänstemän och en råvarubaserad, framtung ekonomi kvarstår.

I Treismans analys av hur Ryssland styrdes under det kaotiska nittio-talet, kontrastera det mer stabila 2010-talet, framstår en

sak i skarp och tydlig dager: nämligen hur den inkompetenta byråkratin ständigt sätter käppar i hjulet för reformer. Jeltsin försökte sig på reformer, Putin gjorde det, Medvedev gör det. Alla körde de huvudet i väggen. Det är oerhört svårt att genomföra moderniseringar om de som ska utföra dem helt enkelt saknar yrkeskunskap. Saken blev inte bättre av att 363 000 nya tjänstemän anställdes under Putins tid.

Av någon anledning saknar Treismans välskrivna bok fotnoter. Han använder sig flitigt av citat, men endast i undantagsfall får vi veta källan. Det gör att jag har svårt att bedöma sanningshalten i vissa av författarens påståenden, till exempel att Jeltsin skulle ha försökt begå självmord under slutet av 1980-talet.

Titeln *The Return* är som sagt något missvisande. Boken är en gedigen analys av Ryssland och dess närhistoria.

Men jag kan inte finna några bevis på att Ryssland nu skulle ha gjort någon avgörande *comeback* på den världspolitiska scenen. Dagens Ryssland har ett större självförtroende än för tjugo år sedan. Men de grundläggande problemen kvarstår – korruption, ineffektivitet, laglöshet.

Anna-Lena Laurén

Envar sin egen storebror

USA

En tid före USA:s intåg i Irak våren 2003 talade utrikesminister Colin Powell i FN:s säkerhetsråd. Under flera månader hade vapeninspektörer arbetat på marken i Irak, utan att finna spår av de massförstörelsevapen som enligt Bushadministrationen motiverade en invasion.

"Kära kolleger", sade Powell. "Varje påstående jag gör här idag är uppbackat av källor, säkra källor. Detta är inget löst tyckande. Vad vi erbjuder är fakta och slutsatser baserade på solida underrättelser." Och så demonstrerade han en imponerande mängd satellitbilder, radiokommunikation och vittnesuppgifter om Saddam Husseins vapenprogram.

Under hela den åttio minuter långa presentationen satt chefen för CIA, George Tenet, sammanbiten bakom Powell utan att yttra sig. Syftet med den symboliska uppbackningen var tydligt: dels att undanröja bilden av en splittrad amerikansk ledning, dels att understryka det unika i att USA inför hela världen delade med sig av spioneriets facit.

Som politisk tragedi har detta drama få motsvarigheter i modern historia, och inte heller som fiasko för underrättelsetjänsten. Först missade de amerikanska säkerhetsorganen den symfoni av varningssignaler som föregick terrordåden 2001, sedan fabricerade samma organ ett vattentätt underlag om hot som inte fanns.

Dessa misstag är utgångspunkten för Simon Chestermans bok *One Nation Under Surveillance. A New Social Contract to Defend Freedom Without Sacrificing Liberty*. Som titeln antyder handlar det i första hand om USA och erfarenheterna av kriget mot terrorismen, men slutsatserna är universella.

Säkerhets- och underrättelsetjänst är till sin natur ljusskygg verksamhet. Behovet av sekretess och allvaret i hotbilderna riskerar alltid att missbrukas, så att befogenheter överträds och tjänstefel hemligstämplas. I ett samhälle där vi lämnar ständigt rikligare informationsspår efter oss, där hoten tycks spektakulära och kraven på säkerhet växer blir avvägningen mellan frihet, integritet och trygghet allt knepigare.

Slaget om privatlivets helgd är redan förlorat. Där har vi frivilligt hissat vit flagg genom den bekväma användningen av mobiltelefoner, internet och kreditkort, genom höga förväntningar på statens brotts-

Protester mot FRA-lagen.

FOTO: BJÖRN LARSSON ROSVALL/SCANPIX

och terroristbekämpning, genom acceptansen för övervakning av offentliga rum.

Vad det handlar om är inte längre informationshämtningen, den är oundviklig, utan frågan om hur informationen används. Medan svensk debatt ofta mal på i samma spår som *Expressens* artikelserie "Storebror ser dig" från 1970-talet, har informationssamhället rusat vidare till ett stadium där föga mer än matsmältningen är privat.

För Facebook-generationen verkar anonymitet mera skrämmande än övervakning, bara nedladdningen från nätet är gratis. Integritetsfrågor som FRA kan välla tillfälliga opinionsstormar, men på det hela taget är nu envar sin egen storebror. I lägen där terrorhot tornar upp sig flyttar staten fram positionerna närmast obehindrat.

Den amerikan-

**ONE NATION UNDER
SURVEILLANCE
A NEW SOCIAL CONTRACT
TO DEFEND FREEDOM
WITHOUT SACRIFICING
LIBERTY
SIMON CHESTERMAN
Oxford University Press 2011**

ska erfarenheten 2001–2009 erbjuder en tidlös läxa, just för att det öppna samhället har denna fallenhet för både överreaktion och självreflektion. Simon Chesterman redogör för Bushårens lärdomar med juristens detaljerade och torra saklighet, och drar kloka slutsatser inför framtiden.

Två fundamentala problem med underrättelsetjänst är att resultaten inte kan mätas, och att varje misslyckande blir ett argument för ökade resurser. Incitamentsstrukturen är per definition pervers. Det folkliga intresse som kan tvinga fram reformer finns oftast endast i samband med storskaliga attacker, eller storskaliga skandaler.

Att identifiera dessa skandaler kräver också ett mått av fantasi och inlevelseförmåga. Under kriget mot terrorismen har övergreppen till stor del drabbat minoriteter, och därför väckt mindre upprörda känslor än de motiverar. Två tänkvärda exempel bland många:

Hösten 2002 blev den kanadensiske medborgaren Maher Arar fängslad på John F Kennedy-flygplatsen i New York, där han hölls i tolv dagar för att sedan flygas till Syrien. Efter ett år i en underjordisk cell stor som en grav, utdragna förhör och tortyr, skickades han tillbaka till Kanada.

Alltsammans var ett misstag. Kanadensisk polis hade noterat att Arar träffade en person som var föremål för utredning. Han hamnade på en lista över terrormisstänkta, listan delades med amerikanska myndigheter och för varje steg i den byråkratiska hanteringen blinkade de falska varningsljusen starkare.

Hösten 2003 semestrade den tyske medborgaren Khaled el-Masri i Makedo-

nien. När han skulle lämna landet misstog gränspolisens hans pass med ny layout för en förfälskning, samtidigt som hans namn liknade en al Qaida-ledares, enligt listor från USA.

Khaled el-Masri blev slagen, nedsövd och skickad till Afghanistan. När CIA efter fem månader av förhör insåg att ett misstag hade begåtts dumpades el-Masri i Albanien, och fick ta sig hem för egen maskin. Då CIA:s George Tenet hörde talas om fallet utbrast han: "Påstår ni att vi har en oskyldig kille i afghanskt fängelse? Oh shit. Snälla, säg inte att vi har använt förstärkta förhörsmetoder på honom, har vi?"

Den politiska, legala och mänskliga skadan som orsakats av Bushadministrationens övertramp i terroristjakten kan knappast överdrivas. Sanktion av tortyr, hemliga fängelser, bortförande och avrättning utan rättsprocesser, outsourcing till privata säkerhetsföretag och diktatureernas fångvaktare – allt underminerade den frihet och säkerhet som åtgärderna påstods försvara.

Det mest skrämmande var att Vita huset så öppet deklarerade sina avsikter, och mötte så lite motstånd. Vicepresident Dick Cheney förklarade:

"Vi måste också arbeta via den mörka sidan, om man så säger. Vi måste vistas i underrättelsevärldens skuggor. Mycket av det som ska göras måste göras i det tysta, utan diskussion..."

Dualismen mellan maktmissbruk och rättsstat, mellan den mörka och ljusa sidan, blev under dessa år lika tydlig som om Shakespeare hade skrivit manus. Medan US State Departement tvivlade på den våldsamma vägen i Irak pressade Pentagon på. Medan CIA torterade folk vägrade FBI att delta. Medan en karaktär som Dick Cheney blommade ut i en atmosfär utan legala spärrar maldes den skeptiske och lojale soldaten Colin Powell ner, tills bara ökensand återstod av hans politiska ryggrad.

Simon Chesterman förnekar inte ett ögonblick att det öppna samhället har fanatiska och välorganiserade fiender, som måste bekämpas med både polisiära och militära metoder, både med FBI:s "man-mot-man-spel" och CIA:s "zönförsvar". Det medborgarna inte kan tillåta är att säkerhets- och underrättelsetjänsten privatiseras, eller agerar utanför demokratisk kontroll och juridiska ramar. Chestermans recept kan sammanfattas i tre ord: insyn, lag och konsekvenser.

Det är naturligtvis lätt att säga. I praktiken handlar om en svår balansakt. Den gedigna analysen i *One Nation Under Surveillance* är ett viktigt bidrag till denna diskussion.

Niklas Ekdal

Jakten på det autentiska

SOCIOLOGI

Postmodernism är ett flitigt använt men också undflyende begrepp. En av dess viktigaste insikter är att det ständigt framåtblickande och framgångsrika moderna projektet är förbi, samtidigt som andra hävdar att vi i högsta grad fortfarande lever i ett modernt, eller snarare senmodernt samhälle.

Författarna i antologin *The Pathos of Authenticity*, en samling baserad på föredrag vid en konferens i Berlin 2007, brottas alla mer eller mindre med postmodernismens dubbelhet men utifrån en något annorlunda utgångspunkt. I flera av bidragen kan man utläsa att postmodernismen har bidragit till en frustration. Den stora berättelsen må vara föråldrad, men det utesluter inte att behovet efter den finns kvar. I början kändes den postmodernas konstens ironiska referenser till tidigare epokers verk för många nyskapande. Men frågan är om det räcker om den egna berättelsens kärna förblir oklar?

Några av de intressantaste bidragen i antologin är analyser av hur 11 septemberdåden har hanterats i amerikansk minneskultur. Såväl kultur- och konsthistorikern Bill Brown som konstvetaren Erika Doss skriver om representationerna av terordåden. Båda fäster uppmärksamheten på de terapeutiska funktioner som dessa har fått genom att anknyta till teman som förlorad oskuld och heroiska offer samt välkända symboler som den amerikanska vithövdade havsörnen och stjärnbanéret.

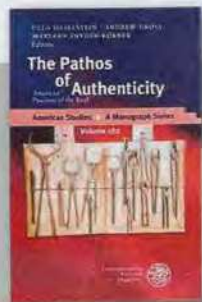
Brown fokuserar på produktionen av minnesföremål kring de rasade Twin Towers i New York och på vad som på ytan ter sig som en spekulativ turistindustri. Han fäster särskild uppmärksamhet vid det julpynt med heroiska poliser och brandmän som motiv som fanns till försäljning från och med december 2002 och som snart blev samlarföremål.

Julgranskulorna var bara några i en strid flod av tusentals 11:e septemberprodukter, från t-tröjor och plastglober till bronsstatyetter. Genomgående för dessa föremål är att de helt saknar ironiska anspelningar: de är ämnade att vara högstämt patriotiska. Som Brown konstaterar vore det enkelt att med ett leende

avfärda dessa som kitschprodukter, men det vore kontraproduktivt eftersom det inte ger svar på frågan varför de uppskattas av så många konsument. Hans slutsats är att för samlaren är inte tillfredsställelsen över ännu ett 11 september-föremål i första hand ett uttryck för ett kulturellt, inte ett personligt behov, och därför bör fenomenet betraktas som ett uttryck för en kollektiv och inte en personlig identitet.

En annan slutsats är att tvillingtornen är nog så påtagliga efter att de kollapsat eftersom tomrummet efter dem blivit så påtagligt. Skyskraporna har under en hundraårsperiod varit intimt förknippade med en amerikansk och modernistisk framgångssaga, men har också betraktats som ett utslag av hybris, en arkitektonisk manifestation av en objektivisering av USA:s maktposition. När de rasade påvisades deras sårbarhet och resultatet blev kaos. Ett försök att hantera detta kaos för amerikaner var att söka efter autentiska föremål som vittnade om de en gång så stolta byggnaderna eller de många mindre avbildningar som snart strömmade ut på marknaden. På så sätt har föremål som representerar de försvunna objekten – Twin Towers – fått en viktig betydelse för att samla nationen; de har med Browns ord blivit uttryck för en "commodity nationalism".

Ulf Zander

**THE PATHOS OF
AUTHENTICITY
AMERICAN PASSIONS
FOR THE REAL**

ULLA HASSELSTEIN,
ANDREW GROSS & MARYANN
SNYDER-KÖRBER (RED)
Universitätsverlag Winter 2010

Driften som dyrk

LITTERATUR

Vad är det mest fascinerande med Lars Klebergs innehållsdiga studie *Tjechov och friheten. En litterär biografi*?

Kanske själva levnadsbeskrivningen, denna fantastiska berättelse om den femtonårige skolpojken Anton som stannade kvar ensam och utfattig i den sydryska landsortsstad där han var född för att gå ut gymnasiet under det att hans far rymde till Moskva undan fordringsägarna, snart följd av en deprimerad hustru och 4, 5 barn?

Eller kanske Tjechovs tbc, som han förnekade från första blodhostan och nästan ända fram till sin död 25 år senare. Hur kunde han göra det, läkare som han var?

”Tjechov var existentialist innan existentialismen ens var påtänkt. Tidigt identifierade han det faktum att människan har frihet att välja – samtidigt som han iakttog hur hon avstod härifrån eller valde sin egen fångenskap.

Men under tiden som hans sjukdom fortskred blev han själv periodvis hyperaktiv, både på det intellektuella och det erotiska planet, på ett sätt som lär vara typiskt för lungsjuka under vissa delar av sjukdomsförloppet.

Eller kanske fascinerar jag mest av Tjechovs studietid i Moskva då han samtidigt försörjde sig själv och den stora familjen genom att skriva kåserier, roliga berättelser och alltmer avancerade noveller i pressen?

Jag fascinerar också av hans extrema självdisciplin och plikt känsla – han höll absolut på att man måste arbeta hårt och hålla sig i form för att kunna göra det – att det var ens skyldighet – något som han också kraftfullt påpekade för sin äldre försupne broder i brev.

Tjechov var existentialist innan existentialismen ens var påtänkt. Tidigt identifierade han det faktum att människan har frihet att välja – samtidigt som han (ofta plågad) iakttog hur hon avstod härifrån eller, ännu vanligare, valde sin egen fångenskap. Varför? Varför ofrihet i stället för frihet? Detta var en fråga som Tjechov aldrig upphörde att ställa sig. Särskilt stark blir hans vända när frågan kopplas ihop

med kärleken som i ”Damen med hunden”. Novellen handlar om en man och en kvinna som träffas på Jalta vid Svarta havet. Bägge är bundna var och en på sitt håll, men de faller handlost in i en kärleksaffär som inte går att hejda. Så skiljs de åt, men åter ses på teatern i Moskva och bägge inser hur viktiga de är i varandras liv. ”Och först nu, när hans huvud börjat gråna, älskade han så som man bör älska, verkligt – för första gången i livet”.

Men det är en kärlek med förhinder. De är förutbestämda för varandra, men tvingas ändå leva som två infångade flyttfåglar i var sin bur. ”De hade förlåtit varandra vad de skämts över i sitt förflutna, de förlät allting i nuet och de kände hur deras kärlek förändrade dem båda.” Ja, till och med själva språket har förändrats. I berättelsen

levt i ett hemligt förhållande och förmedlade så till mig att detta med den brinnande, samtidigt förbjudna, kärleken mellan man och kvinna var det högsta i människolivet. Hon kunde göra det, tror jag, därför att Tjechov här talar med en så varm röst, att han mirakulöst samtidigt älskar människorna som han genomskådar dem.

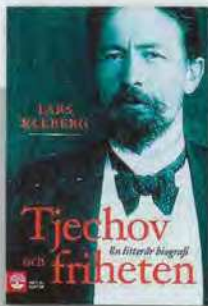
Lars Kleberg går igenom Tjechovs hela produktion och beskriver ingående hur de olika verken kom till, hur de motogs, hur Tjechov själv mottog mottagandet och hur hans liv förändrades alltefter som han blev en känd och uppburen författare – ehuru ofta omstridd – liksom hans förhållande till andra författare som Tolstoj och Gorkij. Hans senkomna äktenskap med skådespelerskan Olga Knipper, teatraliskt iscensatt genom att bröllopsparet rymde fältet och inte lät sig firas på minsta vis, skildras också ingående, med sina långa separationsperioder, hans ökade sjuklighet med mera.

Vid ett seminarium om boken på ABF nyligen framhöll de medverkande regissörerna Birgitta Egerbladh och Alexander Mörk-Eidem just öppenheten i Tjechovs dramatik och novellistik, att centrum i berättelsen ofta flyttas från person till person och att det hela slutar utan någon ”lösning” i sikte. När han började skriva sina kåserier för brödfödans skull hade hans alster ofta en knorr på slutet, men detta skrivsätt kom han att överge. Allt oftare slutar hans verk utan något riktigt slut, samtidigt som samma problematik bearbetas om och om igen, det vill säga friheten och dess förhinder. ”Han förödmjucar henne utan att hon märker det; hon förödmjucar honom utan att hon märker det; hon förödmjucar honom utan att han märker det; de båda förödmjucar varandra; han och/eller hon förödmjucas av andra och finner sig i det; ett barn förödmjucas av vuxna; överheten förödmjucar tjänstefolket o.s.v.”

Med Michail Bachtins term står ”fängelsens kronotop” i centrum i Tjechovs verk, men hans insikt tar liksom ett språng framåt efter hans besök på fängön Sachalin 1890. Därefter blir allt ”sachaliniserat”. Varför han företog denna halvårslånga, mycket påfrestande, resa är omtvistat men delvis hade det säkert att göra med en känsla av stagnation i hans eget liv som han på det här sättet ville försöka bryta upp, eller placera en bomb under, som han skriver i ett brev. Besöket i Sachalin ledde dock

låter Tjechov alla språkliga schabloner gå i kras, skriver Kleberg, och både kvinnan Anna Segerjevna och mannen, Gurov, är lika ordlösa: de har ”fallit ur språket.” Till skillnad från exempelvis *Körsbärsträdgården* och *Onkel Vanja* (hos Kleberg genomgående ”Morbror Vanja”), lämnar Tjechov här ändå slutet öppet. Först nu ska ”det svåraste och mest komplicerade börja”.

I likhet med många andra, säkert tusentals andra läsare, har jag ett speciellt förhållande till ”Damen med hunden”. Den var min mors älsklingsnovell, hon hade själv

TJECHOV OCH FRIHETEN
EN LITTERÄR BIOGRAFI
LARS KLEBERG
Natur och Kultur 2010

Tjechov med hund, men utan dam.

FOTO: AKG-IMAGES

knappast till någon klarhet, snarare tvärtom. Under överfarten till ön ser han kvinnor, barn, kedjefångar och kineser ligga och sova, tätt tryckta till varandra. Daggen täcker dem. Fångvaktaren står intill med händerna om sitt gevär. Också han sover.

Tjechov när på förstummas inför allt detta och hans bok *Ön Sachalin* är en svär-

genomtränglig djungel av siffror och iakttagelser. Vad man ser "är inte att kunskapen ökar utan att Tjechovs tydliga distinktioner löses upp och vetbarheten som sådan bryter samman", skriver slavisten Cathy Popkin: "Tjechov abdikerar."

Ändå kom besöket på Sachalin att fungera som en avskjutningsramp. På 1890-ta-

let tillkommer alla de stora dramerna från *Måsen* 1896 till *Tre systrar* 1901. En tolkning kunde vara att besöket på fångön kastade ett nytt ljus över hans huvudtema som var friheten, dess omöjlighet, och driften att älska som den enda dyrk var med tillvarons lås kunde öppnas.

Kerstin Vinterhed

Den siste kejsaren

USA

George Walker Bush blev i januari 2001 USA:s 43:e president. I likhet med Ronald Reagan var Bush impopulär i de flesta västeuropeiska länder redan innan han tillträdde sin post och precis som Reagan betraktades han i europeiska medier som alltför obegåvad och okunnig för att bära upp presidentskapet.

Inledningen på Bushs presidentperiod, eller snarare förspelet till den, blev dessutom särskilt omstridd på grund av den minimala marginal med vilken han besegrade medtävlaren Al Gore.

Bushs popularitet på hemmaplan beskrev under hans åtta år vid makten en exceptionell bana. Hans "approval rating" var både den högsta någonsin (oktober 2001 – 90 procent) och den lägsta någonsin (november 2008 – 20 procent) i Gallups historia. Internationellt var han förmodligen USA:s mest ifrågasatte president sedan andra världskriget. Mot denna bakgrund vo-

re det märkligt om inte George W Bush har känt ett starkt behov av att förklara och försvara sitt presidentskap – han avviserade också en bok tidigt efter sin avgång.

I slutet av förra året utkom så Bushs memoarer som rätt och slätt har titeln *Decision Points*. Det är en överraskande färglös bok och alls inte så provokativ eller kontroversiell som man kunde ha förväntat sig. Den innehåller absolut inga dramatiska avslöjanden och heller inga överraskande personangrepp.

Decision Points ger först och främst en bild av hur Bush uppfattade – och önskar att eftervärlden skall uppfatta – beslutsprocessen och handlingsalternativen i ett antal viktiga situationer. Vad stod på spel, politiskt och moraliskt, i samband med de olika besluten? Vilken information fanns tillgänglig och hur skulle den tolkas? Vilka vinster respektive kostnader var förknippade med olika handlingslinjer – på kort och på lång sikt? I centrum för framställningen står naturligtvis 11 september och invasionerna av Afghanistan och Irak.

Trots att Bush gick till val på ett program om att reducera USA:s globala åtaganden blev han ju i högsta grad en krigspresident – under sju av de åtta år han var president befann sig USA i krig. Bush redovisar hur resonemangen gick i Vita huset och hur besluten växte fram i dessa frågor – eller rättare sagt han redogör för motiv som redan är kända och för de argument han finner lämpliga att betona. Redogörelsen är emellertid inte begränsad till krigen utan tar också upp andra och kanske överraskande ämnen som frågan om stamceller och orkanen Katrina, liksom insatserna mot hiv/aids i Afrika och finanskrisen under Bushs sista månader som president.

Memoarernas mest intresseväckande parti är, i mina ögon, Bushs beskrivning av sin uppväxt, utbildning och tidiga karriär. Trots sin bakgrund i en välbärgad och inflytelserik östkustsfamilj växte Bush (f. 1946) upp i Texas, vars speciella traditioner och värderingar alldeles uppenbart kom att präglade hans livsstil. Huvud-

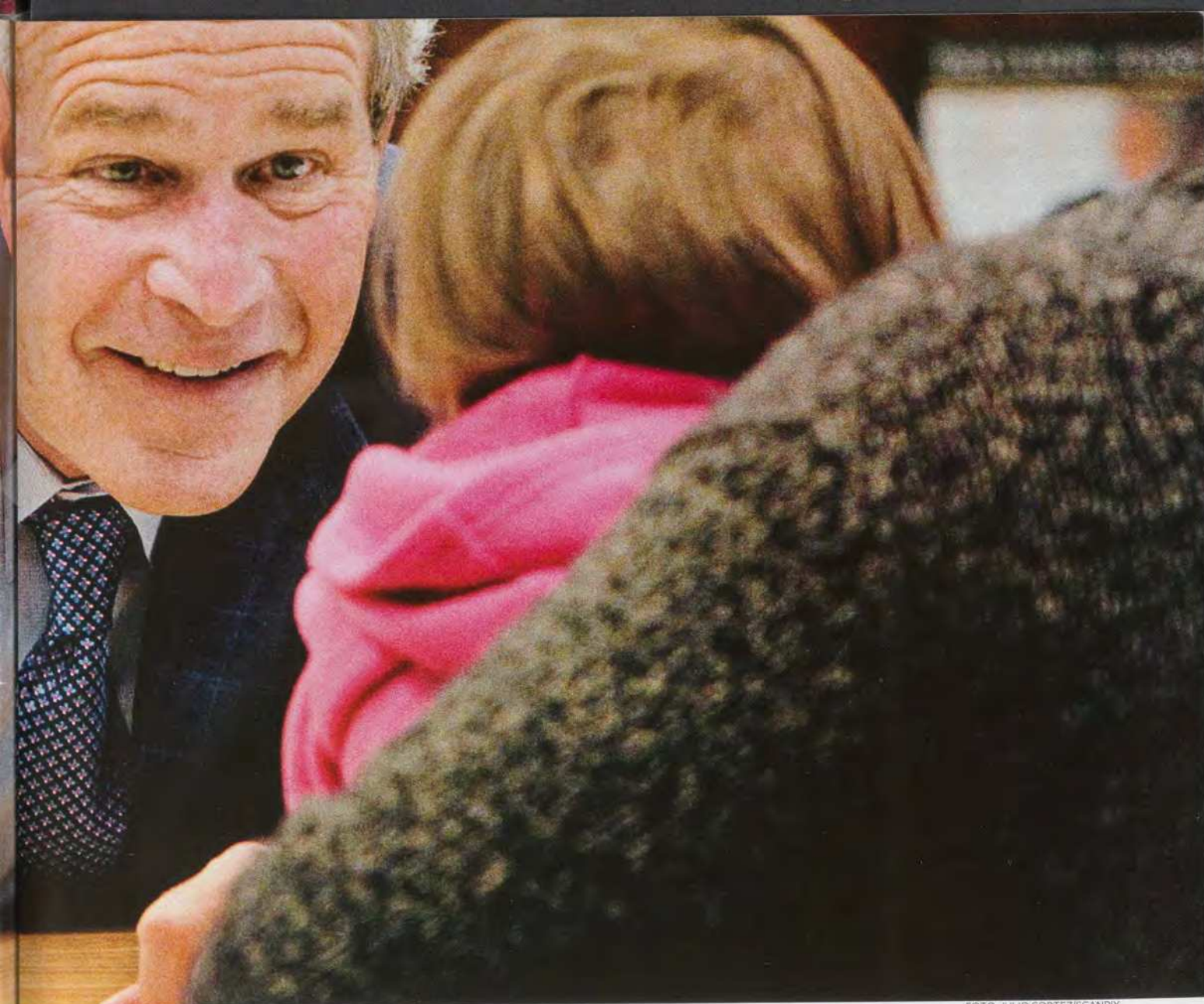
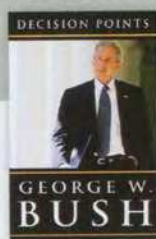

FOTO: JULIO CORTEZ/SCANPIX

delen av sin utbildning, efter tonåren, fick han emellertid vid elitinstitutioner som Yale och Harvard Business School. Efter fullbordade studier återvände Bush, vid mitten av 1970-talet, till Texas, mötte sin blivande hustru och etablerade sig som småföretagare inom oljebranschen. Samtidigt deltog han återkommande i sin fars olika politiska kampanjer, vilket gav honom ett omfattande kontaktnät, både nationellt och lokalt. Med stöd av ett antal välvilliga finansörer köpte Bush 1989 in sig i baseballaget Texas Rangers, vars framgångar på mindre än ett årtionde gjorde honom ekonomiskt oberoende. Parallellt härmed engagerade han sig politiskt och blev 1994 respektive 1998 vald till guvernr i Texas. Det som gör denna del av memoarerna intressant är varken själva berättelsen eller stilen, även om den senare här är mer personlig än i övriga boken, utan det faktum att det porträtt som framträder så fundamentalt strider mot den mediebild som skapades om Bush.

Långtifrån att vara ovetande och oerfaren, var han tvärtom en högt utbildad och ge-

DECISION POINTS
GEORGE W. BUSH
Crown Publishers 2010

nom sin bakgrund en erfaren politiker, administratör och kampanjorganisatör. Jämfört till exempel med de personer som nu tagit över makten i det socialdemokratiska partiet i Sverige är skillnaden i utbildning himmelsvid.

Vad Bush däremot saknade och som kom att belasta honom mediamässigt var utan tvivel retorisk talang. Utan manus hade han svårt att finna orden, stakade och upprepade sig och framstod ofta som osäker och obekvämlig inför tv-kamerorna. Den aggressiva retorik han utvecklade efter 11 september – och som initialt gav honom en enorm po-

pularitet i USA – saknade dessutom helt resonansbotten i Europa, vilket otvivelaktigt underbyggde den starkt negativa bild som medierna redan från början hade torgfört.

I de inledande kapitlen av memoarerna berör Bush också sin religiositet. Denna spelade ju en viktig roll i den europeiska demoniseringen av honom. Sant tycks vara att Bush vid mitten av 1980-talet blev aktivt kristen. Av memoarerna att döma var hans kraftiga alkoholberoende – han blev helnykterist 1986 – ett viktigt motiv för "omvändelsen". Vilken funktion religionen fyllde under presidentskapet är däremot svårare att säga. Det är uppenbart att han av och till använde en provocerande religiös retorik och lika tydligt är att hans tro hade betydelse på vissa punkter. Det gällde främst synen på aborter och i frågan om stamceller. Men i den mån inrikespolitiken i övrigt och framför allt utrikespolitiken skulle ha väglett av bibelstudier och bönerop i Vita huset, som ju Bushs kritiker återkommande antydde, är detta utomordentligt väl mörklagt i memoarerna. Dis- »

kussionen i dessa om vilka överväganden, bevekelsegrunder och vägval som dominerade det politiska beslutsfattandet är nämligen alltigenom rationalistisk och sekulär. Religionen intar faktiskt en lika tillbakadragen plats i Bushs *Decision Points* som den gör i Tony Blairs *Mitt liv, min resa*. Kritiken av just Bushs religiositet är desto mer märklig som kristen tro och presidentinnehav har gått hand i hand under hela efterkrigstiden. Carl Bernstein exempelvis menar i sin biografi om Hillary Clinton att Vita huset ständigt varit en valplats för predikanter, präster och evangelister som där gett sitt godkännande åt än demokratiske och än republikanska presidenter. Under Clintons presidentperiod och med Hillary som pådrivare accelererade till och med de religiösa besöken, nu med ett ökat inslag av spiriter och andra andliga charlataner, som Bernstein beskriver det. När denna aspekt kan vara värd att uppmärksammas beror det naturligtvis på att det aldrig gjordes någon affär av Hillary Clintons djupa religiösa engagemang, medan Bushs tro däremot blev föremål för utbredda fördömanden i det mer sekulära Europa.

Bushs presidentur kom att domineras av utrikespolitiken och det är också på denna hans europeiska kritiker har fokuserat. Det är på en och samma gång ganska självklart och ändå märkligt. Märkligt därför att Bushs så kallade neokonservativa linje i allt väsentligt bara var en variant av den liberal-aktivistiska utrikestradition, som först formulerades av Wilson och sedan fördes vidare av Roosevelt och Truman och som efter det kalla krigets slut har företrätt av såväl den äldre Bush som Clinton – och idag i Libyen sluter den svenska riksdagen närmast unisont upp bakom en motsvarande liberal interventionism. Visst gav insatserna i Afghanistan och Irak upphov till problem som inte var förutsedda och som gav kritikerna vatten på sin kvarn. Men de dolde också vad som i efterhand framstår som Bushårens verkliga svaghet, nämligen en katastrofal ekonomisk politik. En politik som inte bara bidrog till börskraschen 2008 men också kom att underminera landets offentliga finanser genom en kombination av expansiva utgifter, inklusive bördan av krigen, och lättsinniga skattesänkningar för det rika Amerika. Själv gissar jag att historien kommer att minnas George W Bush, inte så mycket för krigen, som den president som betecknade början till slutet för USA:s ekonomiska och finansiella storhetsperiod. **Lennart Berntson**

Ingen höll måttet i Bellows ögon

LITTERATUR

Saul Bellow, nobelpristagare i litteratur 1976, skrev inte bara ordrika romaner i monumental amerikansk stil, han författade också en stor mängd brev som bevarats för eftervärlden. Sex år efter hans död publiceras nu ett urval av dem i en mäktig volym, *Letters*.

Breven är riktade till älskarinnor, redaktörer, litterära agenter, vänner och bekanta, beundrare och belackare. Ett fåtal är till släktingar, inga är till fruarna, och eftersom det hinner bli fem till antalet har han uppenbarligen dragit ett streck vid de relationerna. Oftast handlar det om hur han själv mår. Han mår ganska dåligt. Men aldrig så dåligt så att han inte kan skriva om det till någon. Periodvis söker han, som de flesta i hans generation, miljö och samtid, professionell hjälp. Bellow samtalar med psykologer, och skriver sedan om det i brev och romaner.

Andra framgångsrika författare utgör en nagel i ögat; Beckett, Blixen, Sartre, Borges, Heller, Burroughs, Joyce, Eliot, Proust, Arendt, Nabokov, Camus, Updike, Bernhard, Steiner, är några av dem som på ett eller annat sätt inte håller måttet. En är "anal", en annan är "antisemit" och en tredje är kort och gott "österrikare". Man får intrycket av att han ser sig som någon slags litterär polis, och kanske rör det sig om spår från hans yngre år, då ledstjärnan i hans liv hette Trotskij.

Det första brevet i urvalet är från 1932. Den blivande författaren skriver till en flickvän för att meddela att han dumpar henne. Han gör det av svartsjuka – hon har visat beundran för en gemensam vän – men det intressanta är hur han går till väga. Ungdomen är en renare och mer avslö-

jande tid, i det att man bara delvis hunnit upptäcka sina brister och inte heller lärt sig dölja dem.

Retoriskt och juvenilt självmedvetet skriver han: "Sant, jag har erkänt att jag är feg. Fega är vi alla i grunden" och formulerar sedan en allmän slutsats, som på en och samma gång både dömer till och friar från ansvar: "Människan söker alltid rättfärdiga sina handlingar."

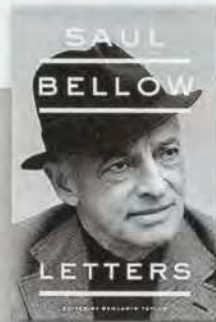
Denna "teknik" återkommer i många brev. "Jag har begått misstag, naturligtvis. Men det förutsätter att du har begått misstag också", skriver han till en barndomsvän som han sårat djupt. Vid en av skilsmässorna förlorar sonen sin far: "Vad gäller Gregory tvivlar jag på att han kommer lida lika mycket av vår skilsmässa som jag led av mina föräldrars 'goda' familjeliv". Eller när han får dålig kritik för en av sina tidiga romaner: "

Offret har sin beskärda andel av brister men det gäller även många universellt och välförtjänt uppskattade böcker." Eller i ett annat fall, för en annan bok (*Augie Marchs äventyr*): "Jag kan inte påstå att jag strävade efter perfektion." Han har alltid svar på tal, och kan därför inte heller ställas till svars. Långt senare, vid 84 års ålder, i sitt femte äktenskap, skall han bli far till ännu ett barn, en dotter, och hans kommentar blir: "Jag är säker på att inget nu levande barn kommer att ha en bättre mor än den som mitt nya barn kommer att ha."

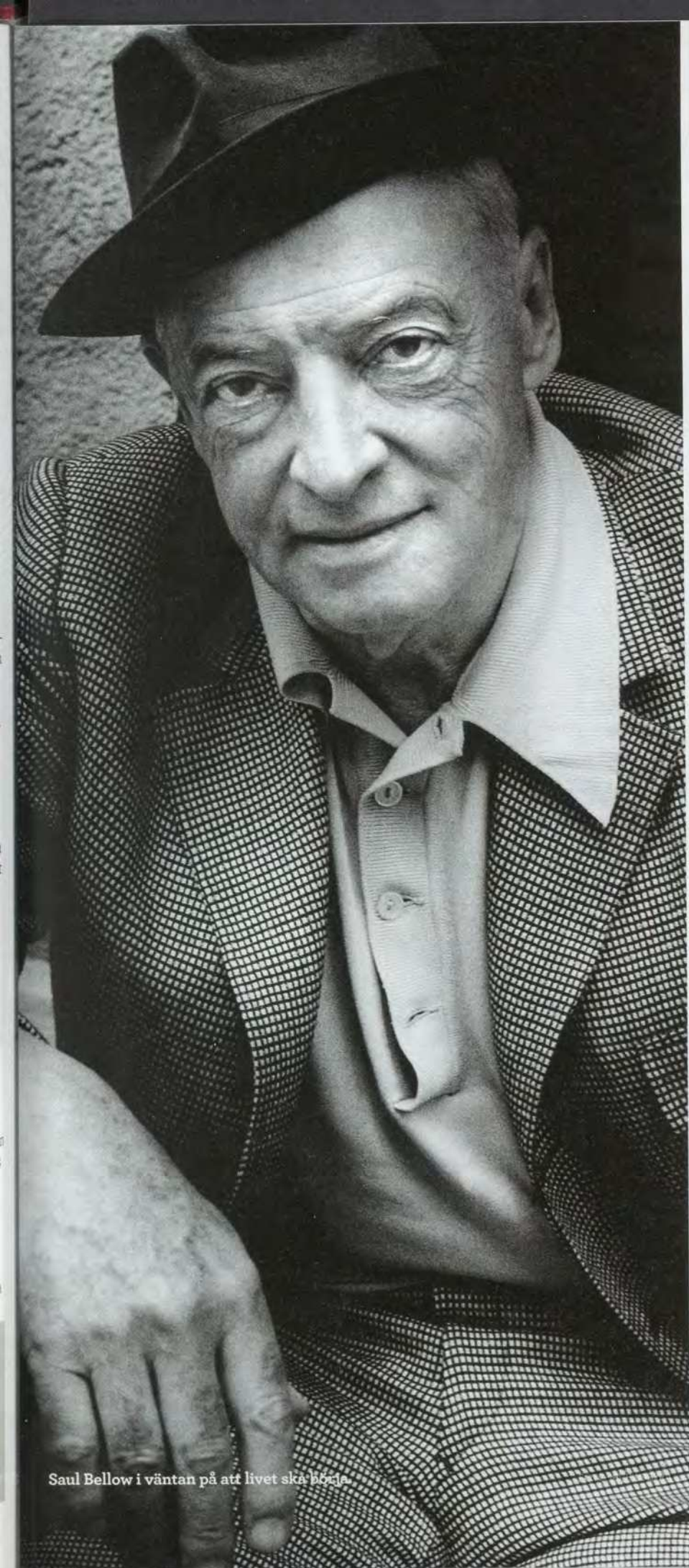
Saul Bellows far anländer med sin unga familj till Kanada från Ryssland i början av det förra seklet, efter att han har dömts i Sankt Petersburg för att ha bedrivit handel utan lagliga dokument.

I Kanada smugglar han sprit till USA under en tid, innan han 1924 även smugglar över hela

LETTERS
SAUL BELLOW
Viking 2010

Saul Bellow i väntan på att livet ska börja.

familjen. Den nioårige Saul hamnar i Chicago, en stad som han livet igenom både avskyr och är fäst vid. Den judiska diasporan kretsar kring sin egen tragedi, och för Bellow blir Amerika landet för den som inte behöver, vill eller förmår slå rot. Den intellektuella, eller "kognitiva", som Bellow skulle ha sagt, rörligheten blir större när rumsliga begränsningar saknas. Samtidigt kommer han inte heller vidare. Georg Kleins ord om att en jude alltid är ensam med sin Gud tangerar vad jag förstår denna belägenhet.

Den människa som lever i förskringring "förblir i en ständig diskussion med sig själv, eller snarare, med sitt superego", som Klein skriver. Denna belägenhet kan kanske förklara det säregna med Bellows såväl romaner som brev – de tycks sakna öppningar, de stannar på ett ofta klaustrofobiskt vis vid sig själva, hur pratiga, rörliga ("fantasifulla") och resonerande de än försöker vara.

Under hela sitt liv kommer Bellow att brottas med tvivel över sitt författarskap. Han ser det som sin uppgift att skriva "the real thing", att inte nöja sig med att återspegla samtiden och dess bristande självförståelse, men upplever att han aldrig når ända fram. I en essä om Dostojevskij formulerar han ett credo som säkert gällde även honom själv: "Att svara konstnärligt är att göra full rättvisa." Mot den ofta vassa kritik som riktades mot honom, av såväl litteraturkritiker som vänner, värjer han sig länge och söker argument. Européer, menade han, förstod sig inte på det amerikanska. Här fanns någonting helt nytt, menade han, en "newness", som gick utöver vad det gamla, melankoliska och trötta Europa hade någon nyckel till. Detta "nya" härstammade, menade han, från "upplevelsen av det fullständiga mänskliga tillståndet".

Benjamin Taylor, den redaktör som under tre år arbetade tillsammans med Bellow med brevvurvalet, skriver i sitt förord att Bellows kamp med att skriva sin fiktion "på gott och ont" var det som alltid betydde mest för honom. "Det enda säkra botemedlet är att skriva en bok", påpekar Bellow efter en skilsmässa. "Jag behöver en stor seger", skriver han, som i en besvärjelse. Mot slutet av sitt liv ändras tonen i breven. En mildhet infinner sig, han medger att mycket av kritiken varit befogad. Han tänker alltmer på sin far, som han ringaktat under hela sitt liv, och fylls med ömhet inför honom. Och böckerna? "Jag antar att jag saknar en viss form", skriver han utan någon bitterhet. Och breven? "Jag har aldrig sett nöjet i att skriva brev." Och livet, hur såg han på det? "Jag väntar fortfarande på att mitt liv ska börja."

Einar Askestad

Vägvisare till Montaigne

IDÉHISTORIA

Att skriva böcker om Michel Eyquem de Montaigne kan tyckas överflödigt. För som någon redan har påpekat: allt som kan sägas om Montaigne har redan sagts av honom själv och då vanligen i en intelligentare och kvickare form. Vi svenskar har dessutom extra tur då Jan Stolpe har givit oss en lysande översättning av hans essäer.

Ändå fortsätter de att komma – böckerna som vill förklara honom för dagens läsare. Han har lockat några av tidens bästa kritiker, till exempel Jean Starobinski, att skriva om honom. Visst behövs det lite förklarande kommentarer som talar om för dagens läsare vem Vergilius, Plutarkos och Seneca var. Den senaste Pléiadeupplagan från 2007 har nästan sådana hjälpmedel för dem som saknar Montaignes klassiska bildning.

Behöver vi då ytterligare en bok om Montaignes liv och verk? Behöver är väl att ta i, men Sarah Bakewell har skrivit en alldeles förträfflig introduktion till mannen, hans verk, hans liv och hans tid. Hon har gjort det i form av tjugo svar på frågan om hur man bör leva. För att rätt uppskatta livet skall man inte alltför mycket frukta döden; den är bara några otrevliga ögonblick i slutet av livet. Man skall inte fästa sig så mycket vid någon eller något att förlusten blir ohälsug smärtsam. Man bör alltid ha en reträttplats, en privatsfär att dra sig tillbaka till. Man bör sträva efter att vara vanlig, att se det som förenar istället för det som skiljer.

Uttryckt på detta kortfattade vis kan en läsare med fog undra: Vad är det som är så märkligt med Montaigne? Allt detta är ju bara filosofiskt allmängods som han hämtat främst från hellenistiska filosofer, från epikuréer, stoiker och skeptiker. Men av detta gjorde han något eget, något som ingen annan gjort tidigare och mycket få, om ens någon, gjort lika senare. Han skapade en genre som han också fulländade. Att skriva en essä – eller en bok – om Montaigne känns alltså som ett ytterst förnått och dumdrigt tilltag, som ett sätt att visa sina egna brister och tillkortakommanden. Men Sarah Bakewell klarar det utmärkt: skall man läsa en bok om Montaigne istället för honom själv är *How to Live* inget dumt alternativ. Hennes tonfall har den informella prägel som passar ämnet. Hon talar med, inte till, sina läsare; att

läsa henne känns ibland som att småprata med en vän.

Bakewell, som var bibliotekarie innan hon blev författare på heltid, väver elegant och inte sällan med humor samman liv och dikt, som i Montaignes fall ligger nära varandra.

Redan hans uppfostran var märklig. Hans far såg till att han lärde sig latin innan han lärde sig franska. Han försåg nämligen sin son med en i franska okunnig privatlärare som talade uteslutande latin med sin elev; på så sätt blev Montaigne tidigt förtrogen med det klassiska arvet som kom att genomsyra allt han skrev.

Han skrev om allt mellan himmel och jord; om några verser hos Vergilius, om ära, om kannibaler, om njursten. Och han gjorde det på ett till synes planlöst sätt där allt som föll honom in lades till den ursprungliga texten. Bakewell ställer en intressant fråga som emellertid aldrig kommer att få något svar: Skulle han ha fortsatt att ändra, dra ifrån och lägga till, ända tills essäerna blev oläsbara eller skulle han ha hejdat sig i tid?

Det är lätt att göra Montaigne till en föregångare på många fält. Han har kallats den första moderna människan och nu också den första bloggaren. Kanske förenas all denna modernitet i hans skepticism. Han insåg att vi aldrig kan veta något säkert och att tvärsäkerhet ofta leder till fassansfulla handlingar. Han såg dem omkring sig.

Under slutet av 1500-talet sönderslets Frankrike av våldsamma religiösa konflikter där katoliker och protestanter med liv och lust dödade varandra på grund av olika åsikter i dunkla teologiska frågor. Montaigne menade att vi inget kunde veta med säkerhet i dessa frågor. Men ateist var han inte – han verkar ha trott på den katolska kyrkans dogmer och sedan lämnat ämnet därhän. Han tycks ha insett att det mänskliga förnuftet inte räckte till för de religiösa sanningarna. Ytterst få, om alls några, var ateister på 1500-talet.

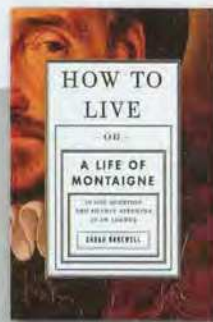
Vad Montaigne vände sig mot var fanatism och framför allt grymhet. I rättsfall vill han hellre fria än fälla. Han var en av de första, kanske den allra första, att fördöma tortyr. Han förstod att den torterade till slut sade vad som helst bara för att få slut på plågorna. Han var en skarp kritiker av sin tids Frankrike och han använde då gärna den nya världen som exempel. När sydamerikanska "kannibaler" (det vill säga indianer) förevisades slogs han av deras mildhet. Han nämner deras förundran över hur fattiga fransmän talde de ojämlikheter som kännetecknade tiden. Han använder främmande civilisationer och kulturer för att anlägga ett nytt perspektiv på sin egen miljö. Kulturrelativist var han väl inte men heller aldrig kulturchauvinist. Skeptisk kulturkritiker var han däremot i hela sitt skrivande liv.

Montaigne trivdes bäst i sitt torn bland sina böcker. Visserligen var han gift och hade flera barn men många av dem nådde aldrig vuxen ålder. Han eftersträvade att inte fästa sig vid dem så djupt att deras död skulle förstöra hans liv. Förhållandet till hustrun verkar ha varit ganska svårt. Den person som kom att betyda mest för honom var ungdomsvännen och filosofen Etienne de La Boétie. La Boétie dog ung, vilket gjorde essäernas författare förtvivlad som aldrig förr eller senare i livet.

Men omvärlden trängde sig ändå på. Montaigne blev vald till borgmästare i Bordeaux och gjorde uppenbarligen ett bra jobb eftersom han blev omvald. Mot slutet av sitt liv fick han viktiga och inte sällan riskabla diplomatiska uppdrag i religionskrigens Frankrike.

Que sais-je? – vad vet jag? – så lyder frågan som kommit att karakterisera Montaignes liv och verk. Mot fanatiska övertygelser ställer han en kylig skepsis (inte undra på att Pascal ogillade och Diderot beundrade honom); mot krigiska dygder stäl-

**HOW TO LIVE
OR A LIFE OF MONTAIGNE**
SARAH BAKEWELL
Other Press 2010

ler han privatlivets, det lilla livets heroism. Han förstod att det var löjligt att försöka modellera sitt liv efter Alexander den stores eller Julius Caesars. Istället hyllar han ett slags vanlighetens moral. Till skillnad från Rousseau, som inleder sina *Bekännelser* med att betona hur unik han är, inskärper Montaigne istället hur vanlig han är.

Montaigne ifrågasätter allt men kommer nästan aldrig fram till bestämda svar. Han håller hela tiden dörren öppen för nya infallsvinklar. Han insåg att det mänskliga perspektivet alltid är och måste vara partiellt och provisoriskt. Detta avspeglade sig i essäernas komplicerade tillkomst. De reviderades hela tiden, och det har ställt till det för sentida utgivare av hans texter. Här får det räcka med att säga att striden om vilken text som är den rätta, den som bäst återspeglar Montaignes slutgiltiga intentioner, fortfarande pågår och det med en intensitet som skulle överraska textens upphovsman. Men Montaignes sätt att hela tiden ändra i sin text gör att drömmen om en definitiv edition aldrig kommer att förverkligas.

Montaigne har haft ett enormt inflytande. Shakespeare måste ha läst honom, Pascal, Diderot, Voltaire, Nietzsche tog intryck. Idag känns han lika aktuell som den dag han skrev sina essäer. Denna öppna, nyfikna attityd i förening med en ironisk skepsis kan fortfarande sticka hål på fanatism och pretentioner. I Sarah Bakewell har han hittat en själsfrände som utan att otillbörligt modernisera Montaigne och hans verk gör dem till ännu inte överspelade bidrag till frågan hur vi skall leva både med oss själva och med andra.

Carl Rudbeck

Första maj påminde oss om hur lika vi trots allt är över klassgränserna. Temat var som vanligt mer eller mindre vaga löften om att avlöna arbetarklassen, utan att den ska tvingas att arbeta.

Den romantiska uppfattningen om arbetarklassen som aningen grov, men strävsam, samvetsgrann och plikttrogen lever vid det här laget bara kvar i små isolerade fickor av befolkningen. Och sådana särskiljande stereotyper är bara onödigt bagage på vår resa mot det klasslösa samhället. Att inbilla sig att arbetarklassen skiljer sig från vanliga människor, i det avseendet att den faktiskt skulle tycka om att arbeta, är bara fördomsfullt.

Problemet är att inte ens arbetarpartierna förmår tänka tillräckligt radikalt för att föra oss framåt. De tvingar sina anhängare att simulera olika krämpor, eller vädja om sympati i kvällspressen, för att de ska få sin arbetsfria inkomst. Det är ovärdigt.

Sedan folkpensionen infördes 1913 måste oräkneliga miljarder ha slussats till arbetarklassen. Hade vi redan då vågat ge varje arbetare en diskonterad klumpsumma, som motsvarade det varje individ och dess ättlingar med tiden skulle erhålla, hade vi på ett ögonblick förvandlats till ett folk av fria rentier. Varje svensk kunde ha haft sitt eget hjorthägn och sin egen välfyllda vinkällare. Dagens armod hade varit ett minne blott.

Ekonomer som invänder att välstånd förutsätter arbete, avslöjar bara sin fantasilöshet. Svenskt näringsliv kunde ha hyrts ut till flitiga utlänningar, mot en ersättning som täckte räntekostnaderna för de lån som krävdes för att göra klumpsummebetalningarna.

Idag har vi det sämsta ur två världar: svenskt näringsliv är i händerna på kinesiska kommunister, holländska bedragare och ryska gangsters, men arbetarklassen är fortfarande medellös. Kanske är det resultatet av ren oskicklighet, men det ligger nära till hands att ana en avsikt. Inget skrämmar makthungriga politiker mer än tanken på en nation av självständiga, arbetsfria gentlemän och -kvinnor.

Kanske är det, vid närmare eftertanke, detta som firandet av första maj bör påminna oss om.

RAPPORTERNA FRÅN DEN hotellbar i Istanbul där socialdemokraternas nye, okände ledare Håkan Juholt firade påsk, var märkligt överseende. Till huvudsak gjordes att han kritiserade statsministern och hånade en kvinnlig partikamrat, trots att det är precis vad en partiledare förväntas ägna sig åt. Ingen noterade det verkligt chockerande:

"I grön huvtröja och vita piratbyxor drack S-ledaren drinkar tillsammans med sin särbo [...]"

Det var Grace Kelly som gjorde capribyxan populär. Ett av flera skäl till att plagget klädde henne var att hon inte bar mustasch. Om en capribyxa kombineras med mustasch ser den ofärdig ut, utan en papegoja på axeln och en lapp över ögat. Därav det svenska begreppet "piratbyxa". Håkan Juholt bar alltså istället till sina piratbyxor den typen av amerikansk sporttröja, som när den bars av låg- och mellanstadieelever brukade kallas "munkjacka", men som numera mestadels bärs av rapartisterna och andra kriminella.

Den tid då landets presumtiva ledare bar jackett och hög hatt är förbi. Kanske är det lika gott. Sådan klädsel ger den värste lymmel en falsk air av respektabilitet. Men det är ändå en nedslående tanke att vi till posten som statsminister har att välja mellan en kandidat i piratbyxor och "huvtröja" och en annan som åker på statsbesök till Kina, iklädd träningsoverall.

DE SOM PÅSTÅR att snobbism och bördskultur är en följd av monarki borde se sig om. I två av Europas äldsta monarkier – vår egen och den brittiska – har tronföljare nyligen gift sig med ofrälse, till allmänt jubel. I världens ledande republik, Amerikas förenta stater, har presidenten tvingats hålla presskonferens för att visa papper på att hans födelseplats är fin nog för amerikanerna.

De som kan sin historia är inte förvånade. Snobbism är ett försök att skapa en känsla av ordning i samhällen där titlar och positioner är flyktiga och vem som helst vid varje givet tillfälle kan väljas till vad som helst. En sådan oförutsägbart rörlighet skapar en oro, som är förklaringen till att Amerika är världsledande inom såväl psykologisk terapi som vainsnesdåd med eldhandvapen.

Apropå det senare kommer inte heller avrättningen av den kände terroristen Usama bin Ladin att stilla amerikanerna. En följd av deras medfödda oro är att ingen amerikan tror på vad en annan amerikan säger. De tror bara på vad de redan tror på. Inom kort kommer med säkerhet ryktena sprida sig om att bin Ladin ännu lever, aldrig fanns, dog av passiv rökning, eller strålning från sin mobiltelefon, att han i själva verket arbetade för CIA eller att han föddes på Hawaii och är en och samma person som president Obama.

Till slut blir det en underhållande film av Oliver Stone, oavsett vilken linje han väljer.

U

UTRIKESPOLITISKA
INSTITUTET

4 nr
298 kr

För 298 kronor får du Internationella Studier under ett helt år.

Svarar du inom 7 dagar får du dessutom 150 kronor att handla böcker eller film för på CDON.COM.

CDON.COM

Läs mer och svara på www.ui.se eller ring kundtjänst 08-511 768 05.

På djupet i utrikespolitiken

Internationella Studier är en tidskrift från Utrikespolitiska Institutet. Den innehåller djuplodande analyser av landets främsta experter och skribenter inom utrikespolitik. Tidskriften sätter nytt ljus på internationella händelser och ger läsaren möjlighet att bilda sig en egen uppfattning.

Läs den digitalt på
PAPERTON

Available on the
App Store

paperton.com

*- Att få hem Axess
i brevlådan är
månadens höjdpunkt!*

**Prova
tre nummer
av Axess för
endast 99
kronor
eller ett helår
för bara 499 kronor!**

- ☐ Jag vill prova tre nummer av
Axess magasin för 99 kronor ⁽⁵¹⁰⁾
- ☐ Jag vill ha nio nummer (helår)
av Axess magasin för 499 kronor ⁽³²⁴⁾

När min beställning är mottagen får jag
mitt första nummer av Axess magasin.

NAMN:.....

ADRESS:.....

POSTADRESS:.....

E-POSTADRESS:.....

TELEFONNUMMER:.....

mottagaren
betalar
portot

Axess magasin
Axess Publishing AB
20494453
SVARSPOST
83118 ÖSTERSUND